Bart Nel, de opstandeling

Johannes van Melle

bron
Johannes van Melle, *Bart Nel, de opstandeling*. Wereldbibliotheek N.V., Amsterdam 1936

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/mell003bart01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

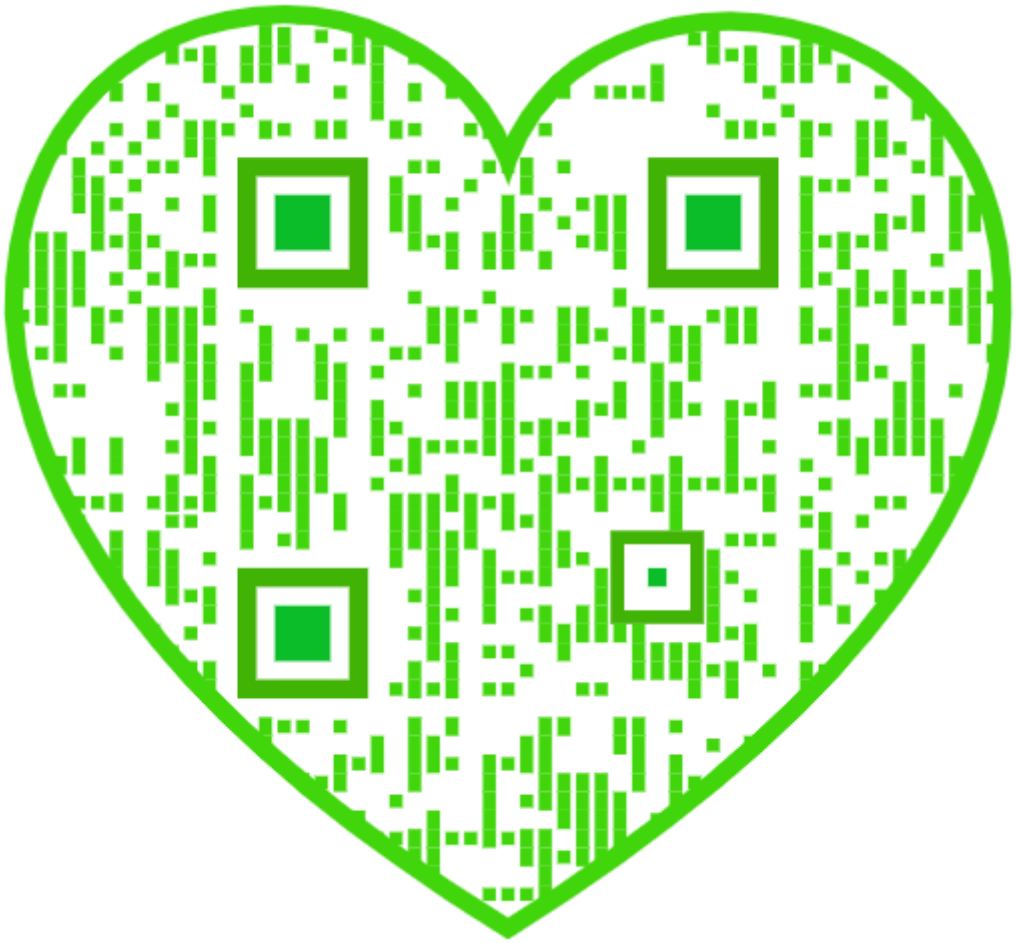

Hoofdstuk I.

Bart Nel woonde indertijd op Kafferkraal, een plaats in de wijk Buffelshoek van het distrikt Pretoria. Hij had daar niet van jongs-af gewoond, maar zijn grond gekocht. Hij zat daar tussen een hoop Vermaaks en Le Roux's, allen familie van elkaar, broers en zwagers en neven. Maar dat hinderde hem niet. Bart was als een van hen en hij gevoelde zich daar thuis.

Als iemand hem soms vroeg: 'Hoe leef jy tussen die klomp Vermake?' of: 'Hoe geval dit jou tussen die klomp Le Roux's?' dan zei hij: 'Lekker; ek leef lekker tussen hulle. Hulle is goeie mense; ek kom goed met hulle klaar. Hulle is nie volmaak nie, maar dit is ek ook nie.'

'Om jou die waarheid te sê[1)] woon ek liewer hier as by my skoonvader' dacht Bart dan daarbij.

1) Sê: zeggen. Dergelijke verkortingen komen in het Afrikaans veel voor. In deze zelfde alinea bv. **dae** = dagen, **gee** = geven, **bly** = blijft, **teenwoordigheid** = tegenwoordigheid. Enz.

‘So'n skoonvader meen party[1)] dae dat hy jou moet raad gee en as jy sy raad dan nie opvolg nie voel hy altemits gekrenk. Nee so is dit net goed. Hulle bly na genoeg om hulle so nou en dan te gaan sien en ver genoeg dat hulle teenwoordigheid nie tot 'n las word nie.’

Over zijn eigen vader en moeder zou hij niet zo gedacht hebben, maar die waren beiden al dood.

Daar stonden op Kafferkraal nog een stuk of zeven huizen want het was een vruchtbare plaats met veel water en veel bevloeibare landerijen. De gehele plaats was vier duizend morgen[2)] groot en daarvan had Bart er zes honderd; een twintig morgen bevloeibaar land en het overige droge grond, meest weiveld. Met hard werken en een beetje voorspoed had hij daar een goed bestaan genoten, maar den laatsten tijd zat hij in zorgen omdat hij veel geld in zijn boerderij gestoken had. Hij had een vangdam in zijn veld gemaakt om met regenweer het water, dat van de Rooirand afkwam, op te vangen. Hij had zijn grond met prikkeldraad omheind en hij had kampen gemaakt voor zijn vee, zodat hij het zonder wachter kon laten weiden en buiten kon laten slapen als hij dat beter vond. Daarover zat hij toen dikwels te tobben. Het waren alle verbeteringen die mettertijd zichzelf wel zouden

1) Party: sommige, een aantal.
2) Morgen = 100 bij 100 schreden.

betalen, maar hij had toen toch hoge verbanden op zijn grond, waarvoor hij een hoge rente moest opbrengen.

Als alles goed ging was er geen gevaar, dan zou hij geleidelik alles kunnen aflossen, maar als er misoogsten of andere grote tegenslagen kwamen, kon het mogelijk mislopen. Maar zo gaat het met een wakker man; hij waagt licht te veel.

Dat was toen in het jaar 1914, het jaar van de rebellie en de tijd waar ik nu van spreek was Oktober.

Het was prachtig weer, echt lenteweer. Dat heb je niet altijd in Oktober. Als het gaat zoals het tegenwoordig gaat, dan is het een van de onaangenaamste maanden van het jaar: warmte en droogte en veel wind erbij. Het gras kan niet uitspruiten en het vee wordt mager en gaat dood. Nee, Oktober is niet altijd de liefelike maand waar hij voor gehouden wordt. Maar Oktober 1914 was mooi. Toen had het vroeg en veel geregend; de boeren hadden het oude gras afgebrand en in de natte grond was net opnieuw welig uitgesproten. Dan is Transvaal mooi. Dan is het hele uitzicht van laagten en bulten en randen en ruggen groen, heldergroen, dat in de verten blauw wordt. En het is stil, want dat is gewoonlik zo; als het eenmaal goed geregend heeft houden de winden op met waaien; en de grond riekt en de bomen bloeien, de

vruchtbomen en tamme bomen, en de wilde bomen in het veld en alles lijkt vrolik en onbezorgd. Zo was Oktober 1914, de maand dat de rebellie uitbrak.

Het huis van Bart Nel stond in de laagte, een brede laagte van zwarte grond, de beste grond van de plaats; een strook rijke, platliggende, bevloeibare aarde, die tussen de meer zandige glooiingen in lag alsof daar eenmaal een rivier van modder was geweest, die toen was opgedroogd. Door die laagte kronkelde een spruit, 'Kafferkraal se loop' genoemd. Hij kwam vanuit de rand, die Kafferkraal in het Westen afsloot, uit fonteinen, grote plekken drassig veld waar het water onzichtbaar naar boven kwam en waar fijne straaltjes en gedruppel zich verenigden tot een stroompje, sterk genoeg om de dammen van het achttal boeren van Kafferkraal zo te vullen, dat zij hun akkers zelfs in de droogste jaren konden bevloeien.

De laagte stond vol koren, nog groen maar reeds in de aar. Als soms een enkele maal een windje opstond en over de laagte streek, gleed over de akkers een zilveren glinstering, zacht en weelderig als alles in de natuur. Het huis stond aan de kant van de laagte, aan de Noorderkant met de achterzij naar de korenvelden en de voorzij uitkijkend naar het Noorden, naar de Rooirand, waarheen het veld langzaam opliep tot het opeens steiler werd en

tot een dertig of veertig meter hoge rand opklom, een rand van bruingeroeste blauwijzerklip, die een bijna rechte lijn op de lucht tekende; daarop keek je vanuit de zitkamer. Maar vanuit de keuken keek je over de korenlanden en verder over het veld naar de Witrand, een rand van zandsteen, waar de regen de grond tussen de rotsen had weggespoeld en grillige klipstapelingen waren blijven staan, zodat de rand met een grillig getande kam tegen de blauwe lucht afstak. Op die rand waren de overblijfsels van oude kafferdorpen en daarvan had de plaats Kafferkraal[1)] zijn naam gekregen.

Kafferkraal strekte van het midden van de Witrand tot het hoogste deel van de Rooirand, een uur te paard ver. Zo was Kafferkraal vierkant, een uur te paard lang en een uur te paard breed, rond vierduizend Hektare groot.

In het Westen was zoals gezegd de Kortrand, zodat het dal, waarin Bart Nel en de Vermaken en de Le Roux's woonden, aan drie zijden ingesloten was; alleen naar het Oosten was het uitzicht vrij en zag je de lage, brede heuvels achter elkaar wegkruipen als de ruggen van een kudde rundvee tot waar de einder tegen het bleekblauwe van de lucht aanlag.

In de zitkamer zat de vrouw van Bart aan haar

1) Kraal: dit woord heeft twee betekenissen n.l. een slaapplaats voor het vee of een kafferdorp.

naaimasjien te werken. Het was niet erg licht in de kamer, want de brede stoep, die om het huis liep, was overdakt; bovendien waren de drie vensters, twee op het Noorden en een op het Westen, niet groot en daarom had mevrouw Nel haar naaimasjiene voor een van de vensters gerold om voldoende licht op haar werk te hebben.

Het was een blonde, knappe vrouw, niet groot, met een fijn, verstandig gezicht, maar dat als het in rust stond, een weinig trots was. Zij was magerder dan gewoonlijk want zij zoogde een kind. Ze had lang, witblond haar, veel en glanzend en haar lichtblauwe ogen verdonkerden en werden lichter onder het gaan van haar gedachten. De frisse, gebloemde japon had korte rokken en haar witte armen waren bloot. Behendig bewogen haar mooie, zachte handen over haar werk en haar kleine voeten trapten haastig de trede van het naaimasjien. Op het eerste gezicht al zag je wat zij was; een vrouw die lief kon zijn als zij wou en met een wil dien zij kon laten gelden.

De deur naar de slaapkamer stond open en zij hield nu en dan even op om te luisteren of haar kindje al wakker was. Na een tijd hoorde ze hem gapen en een paar snikjes geven.

‘Huil maar eers 'n bietjie’, zei ze half luid, maar toen het kind harder begon te schreien stond zij op en kwam ermee op haar arm terug.

‘So nou skattie’, suste ze, ‘so nou. Het my seuntjie lekker geslaap? En is hy nou honger?’

Het was al een kind van achttien maanden, maar zij zoogde het nog altijd.

‘Speen tog die kind’, zei Bart dikwels tegen haar. ‘Die kind hou jou brandmaer[1].’

‘Nee wat, laat ek hom nog maar bietjie self voed hy is miskien my laaste’, zei ze dan.

‘Hoeso? jy is nog jonk genoeg dink ek.’

‘Kyk hoe lank is ons al getroud en ons het nog maar net die twee.’ - Als ze dat zei zweeg hij altijd.

Ze legde het roodgeslapen gezichtje van het jongetje tegen haar borst en liet hem drinken. Toen hij genoeg had riep zij naar de meid in de keuken. ‘Sara vat vir ou-baas[2]’, riep ze. Een jonge kaffermeid op blote voeten kwam binnen en nam het kind mee naar buiten om het in de schaduw van het huis te laten spelen.

Toen ging mevrouw Nel weer aan haar werk en onderwijl liepen haar gedachten naar de gebeurtenissen van den laatsten tijd; het uitbreken van de grote oorlog in Europa twee maanden geleden. Toen had je de open brief gekregen van de twee Duits-West Ferreira's, die het volk van Zuid-Afrika aanraadden op te staan voor hun vrijheid. Daar

1) Zo mager als een hout.
2) Ou: betekent soms oud en soms is het alleen een lievelings-woord.

waren moeilikheden op komst, dat kon je als het ware voelen. Alles hing evenwel af van de regering. Als die stil zat, zou het hele volk stil zitten, maar als de regering opstond, zouden de Boeren opstaan als één man. Dan zou het weer oorlog zijn in Zuid-Afrika; en een groote oorlog daarbij, hoewel het wel niet lang zou duren; want zoals de mensen tegenwoordig oorlog voerden zou niemand het lang kunnen volhouden; dat zei iedereen.

'Maar ek glo nie die regering sal opstaan nie', dacht zij. 'Hulle sal liewers wag om te sien hoe dinge in Europa gaan afloop tot hulle sien dat Engeland gaan verloor.' - 'Oom Gawie sê, dat Botha en Smuts vir Engeland sal help. Dis maar oor hy nou kastig[1)] nasionalis is', dacht zij. 'Hy is mos[2)] 'n Herzogiet. - Ek kan nie die Hertzog-manne verdra nie. Hulle is mense wat net maar weer wil twis soek. So is mos die Boere nasie. Hulle moet altyd onder mekaar twis anders is hulle nie tevrede nie. Dat Botha Hertzog uitgeskop het uit die kabinet is maar goed. As hy nie met hom kan klaarkom nie moet hy hom afsit, dink ek. Maar die Nasionaliste is nou vir Botha so kwaad dat hulle geen goeie woord vir hom het nie. Botha is nou 'n Engelsman. Botha gaan Boerebloed offer vir

1) Kastig: soms 'voor de leus' en soms alleen sarkasme.
2) Mos: immers.

Engeland. - Ag wat, laat die arme goed praat; ek steur my nie aan hulle nie.'

Ze keek naar de klok en zag dat het drie uur was. 'Ek sal maar vir myself alleen koffie maak', dacht ze. 'Bart kan nog lank wegbly. Die mans is nou met die oorlog so op hulle perd dat hulle net aan politiek dink. Bart sit seker weer by Pieter of by Fransoois. Dit kan nog lank duur eer hy kom.'

Ze ging naar de keuken om koffie op te schenken, nam beschuit uit een kast en zette daarvan op een bord. Toen ging zij naar buiten staan kijken of zij Bart nog niet zag komen. Een bezorgde uitdrukking was op haar gezicht. De toekomst leek donker; het was niet onmogelik dat er oorlog kwam.

Aan de andere kant van de laagte, een tien minuten te voet van hen af, stond het huis van Pieter Vermaak, bijna onzichtbaar door een klein aantal bomen dat er omheen stond, een kleine boomgaard van perziken, sommigen nog lichtrood van het bloeisel, een groep zwarthoutbomen, een hoge blauwe-gomboom.

De koffie was nu genoeg getrokken en zij schonk een kopje in voor zichzelf en een blikken beker voor de meid.

'Sara', riep ze, 'kom en vat jou koffie.'

Ze ging met haar kop koffie en het beschuit naar

binnen en ging bij de tafel zitten. Onderwijl bekeek zij de kamer. Een net vertrek met gebloemd zeil op de vloer en papier op de muren. Er stond een met riempjes gematte bank en verscheidene riempjesstoelen, alle echte boerenstoelen, die Bart zelf gemaakt had. Er waren portretten aan de muren, vergrotingen van haar ouders en schoonouders, ook een portret van generaal Botha. De kamer was schoon en gezellig. Daar waren gordijnen langs de ramen en daar lagen vellen op de vloer en op de bank, een kleedje en een vaas met bloemen op de tafel. Ze zat te bedenken wat zij nog verder zou kunnen doen om de kamer op te vroliken. Als zij het geld ervoor had zou zij het wel weten. Dan was het gemakkelik. Dan zou zij een mooie tafel kopen en een paar gemakstoelen waar je lekker in kon zitten rusten en een groter buffet. Dat wat zij nu had was niet naar haar zin. Te klein en niet mooi genoeg. Ze zou een grotere willen hebben met meer glas en het hout meer bewerkt.

Ze hoorde hoe buiten bij de keuken Bart de grond van zijn schoenen afschopte. Daaraan wist zij, dat hij van Pieter Vermaak kwam, door de landen en door de spruit met zijn zwarte modder.

Toen hij binnenkwam zag zij dadelik dat hij kwaad was.

Het was een lange, sterkgebouwde man, gespierd, maar eenigszins langzaam en zwaar in zijn be-

wegingen. Hij was in zijn werkhemd, de mouwen opgestroopt en de hals open. Boven zijn wijde borst stond zijn donker hoofd dapper en hoogmoedig, een ietwat somber licht in zijn felle, zwarte ogen.

‘Dag Fransina’, zei hij. Hij smeet zijn hoed op een stoel en ging bij de tafel zitten. Een paar ogenblikken zag zij hem aandachtig aan. Zijn mooi, bruingebrand gezicht, zwaarbenig en gespierd, met de vastbesloten lippen en de bijna zwarte, onversaagde ogen, stond stug en nors. Hij schoor zich en in zijn wangen en kin schemerde zijn baard blauw door.

Met de zweem van een glimlach zat zij hem te bekijken. Ze zag hem wel graag zo, zo met zo'n half verborgen dreiging.

Hij keek haar aan: ‘Kry ek dan nie koffie nie?’, vroeg hij nors.

Ze stond op en toen zij zich afgewend had, kwam een fijn glimlachje op haar gezicht.

‘Was jy by Pieter gewees?’ vroeg zij toen zij terugkwam.

‘Ja en daar het ek my so kwaad gemaak dat ek kan bars.’

‘Hy is seker ook al aangesteek deur die Nasionaliste?’

‘Die kan jy glo. Vanmiddag het hy gepraat of hy in Hertzog se eie nes uitgebroei is.’

‘Wat sê hy?’

‘Hy sê dat Botha plan het om ons vir Engeland te laat veg. - Ek sê vir hom: Man as daar een opregte Boer is dan is dit generaal Botha. Ek was naderhand vuurwarm.’

‘Wat weet hy?’, zei mevrouw Nel schamper.

‘Ons sit hier naderhand in 'n nes van Nasionaliste’, zei hij. Hij at een paar ogenblikken zijn beschuit met koffie.

‘Nee, van Botha moet hulle niet kwaad praat nie’, zei hij, ‘dan is ek somar op die plek die duiwel in.’

‘Ja, want hy het baie vir ons volk gedoen.’

‘Nie een het nog soveel vir ons gedoen as hy nie’, antwoordde hij.

Zij hoorden paardenhoeven en een ruiter reed tot voor de deur.

‘Oom Giel’, zeiden ze alle twee.

Bart stond op om de bezoeker binnen te nodigen en kwam binnen met een bejaarde man van bij de zestig, kort en dik, met een blonde puntbaard en diepe, kleine, loerende blauwe ogen. Zijn stem was zacht en dof. Hij groette met een slappe hand, zonder hartelikheid.

‘Hoe gaan dit nog met jullie?’ vroeg hij.

‘Goed oom, net kwaad’, antwoordde Bart.

‘Jy sal nog kwater word, wag maar.’

‘Hoekom oom?’

‘Het jy dan nog nie gehoor nie wat die regering wil doen?’

‘Nee.’

‘Hulle wil Duits-Wes gaan aanval.’

‘Wie sê so oom?’

‘Dit staan in die koerant.’

‘Het oom dit self gesien?’

‘Nee, maar Piet Prins was daar by my en hy sê hy het dit gelees.’

‘As dit waar is het ek klaar met hom oom.’

‘Met wie?’

‘Met Botha, oom. - As generaal Botha vir Engeland gaan veg dan het ek klaar met hom.’

‘Ek weet nog nie jong’, antwoordde oom Giel voorzichtig. ‘Mens moet eers nog sien waaroor hy dit wil doen. Ek dink altyd jy moet eers 'n man homself laat verdedig aleer jy hom veroordeel. Hy mag goeie redes daarvoor hê.’

‘Hoe kan hy goeie redes hê?’ vroeg Bart heftig.

‘Nee, ek weet ook self nie; maar daarom sê ek laat ons eers wag en sien wat sê die koerant.’

Fransina stond op om koffie te gaan inschenken en ondertussen zaten de twee mannen daar zwijgend, Bart somber en verbitterd, oom Giel gelaten, met zijn handen op zijn buik recht op zijn stoel tegen de muur. Een meisje van een jaar of negen kwam binnen, haar schort vol kuikens. Het was Annekie, hun dochtertje, een meisje met

donkere ogen en lang bruin haar; haar gezichtje straalde.

‘Kyk, pappie’, ze ze, haar schort open.

Verstrooid keek hij naar het piepende, witte broedsel. Het kostte hem moeite zijn aandacht er bij te bepalen.

‘Alla’, zei hij, zijn hand tussen de kuikens instekend, ‘is dit die swart hen syne?’

‘Ja pappie, dis hare; dis nou algar myne nê pappie?’

‘Ja jong, dis vanselfs; die swart hen is van jou en haar kuikens natuurlik ook.’

‘Ja pappie, ek weet, ek vra maar net.’

Oom Giel lachte. ‘Kinders is darem snaaks’, zei hij. Mevrouw Nel kwam ook weer binnen.

‘Hoekom is die kuikens algar wit en die hen is dan swart?’ vroeg Annekie.

‘Dis maar oor die haan wit is’, zei Bart.

Annekie zweeg en vroeg niet verder.

‘Sit hulle nou weer by hulle ma, my kind’, zei haar moeder, ‘die arme hen sal al onrustig word oor hulle.’

‘Man as dit waar is dan weet ek nie meer wie in die wêreld moet ek nog vertrou nie’, zei Bart. ‘Maar dit sê ek vir oom, as Botha ons in die oorlog wil insleep vir oordeel van Engeland, dan het ek klaar met hom, hoeveel goed hy ook al gedoen het vir die land, maar dan het ek klaar met hom.’

Daar was weer een lange stilte, treurig en bekommerd; Fransina staarde naar buiten en oom Giel zat maar stil te roken. De zonneplek, die door het Westervenster naar binnen kwam, was geschoven tot bij de tafel en raakte de voeten van mevrouw Nel. Buiten waren de kippen na hun middagrust aan het rondstappen en je hoorde ze bezig, een haan, die iets lekkers gevonden had en de hennen riep, een kloékende hen, die met haar kuikens voorbij kwam; een paar vechtende jonge haantjes.

Ze hoorden iemand aan de achterdeur de modder van zijn voeten schoppen en binnen komen. Het was Pieter Vermaak, een jonge man van zo'n vijf en twintig, erg blond en rood. In zijn uitpuilende ogen was altijd, zelfs als hij ernstig was, de zweem van een glimlach. Hij had een krant in de hand en smeet die voor Bart op de tafel.

'Lees dit man', zei hij zegevierend, 'en sê my wie was reg gewees, jy of ek?'

Fransina en oom Giel stonden op en met zijn vieren keken zij in de krant. Daar stond het. De regering had besloten Duits-West aan te vallen.

'Wat sê jy nou ou broer?' zei Pieter. 'Wat sê jy nou?'

Maar Bart zei niets. Hij zat een paar minuten over de krant op de tafel te staren en hij gaf geen antwoord. Toen stond hij op en ging naar de muur,

waar het portret van Botha hing en nam het er af. Hij ging ermee in de keuken en zij hoorden hem roepen naar Sara, de meid: ‘Vat dit’, zei hij, ‘slaan dit stukkend en steek dit in die vuur.’

Toen kwam hij weer binnen en ging moedeloos op de bank zitten. Allen zaten zij naar hem te kijken. Zijn somber, donker gezicht was bleek en zijn handen beefden toen hij de krant toevouwde en aan Pieter teruggaf.

‘Kom, ons rook maar,’ zei hij.

Een tijd duurde het voordat er iemand wat zei.

De volgende dag bevloeide Bart zijn korenlanden. Het was zijn dag. Hij, Pieter Vermaak, Fransoois le Roux, oom Gawie le Roux en lang Doris Vermaak hadden gezamenlik een dam aan het boveneinde van de laagte.

Het was een uur of tien. Op zijn blote voeten, een spa in zijn handen, stond hij tussen het koren en leidde het water over zijn land. Twee kaffers hielpen hem en akker na akker lieten zij overstromen. Het was lentewarm en lentegeurig; zonder wolken stond de blauwe lucht boven de blinkende grijsgroene korenlanden en het blauwgroene veld.

Hij zag Pieter op zijn blauw paard voorbijkomen en had Fransoois op zijn witte vos weg zien gaan in de richting van oom Gawies huis. Oom Giel was met zijn kar naar het dorp.

‘Die Boere ry rond vandag’, dacht hij. ‘Hulle soek almal nuus.’

‘Nou kan ons Boere vir Engeland veg’, dacht hij bitter. ‘Nou kan ons kinders wat die kampe oorleef het hulle bloed vir Engeland gee.’

Tegen twaalf uur lichtte Fransina met een spiegel dat hij moest komen eten. Hij stapte naar huis.

Kafferkraal scheen verlaten; niemand was te zien. In de warme dag stond alles wat groeide stil. Nietig in de grote ruimte graasde hier en daar vee, rundvee of schapen of kafferbokken. Een zwerm vinken kwam met een gewoer overgevlogen en streek in het koren neer. Hij stond stil om ze na te kijken. ‘As hulle nou nog sou wag tot die koring ryp is’, dacht hij, ‘maar nou kom hulle die jong korrels uitsuip. Verflakste vinke. Kon mens hulle maar saam met Botha en Smuts algar na Engeland stuur.’

Toen hij in zijn huis kwam zag hij dadelik aan Fransina dat zij om een of andere reden in een slechte stemming was. Ze had zeker weer iets tegen hem, want als zij kwaad was op de meid of op de kombuiskaffer zou zij er over spreken, maar nu zat zij daar bij hem aan de tafel zonder een woord te zeggen. Het kon hem echter op dat ogenblik weinig schelen. ‘Sy is weer 'n skoot[1)] kwaad’, dacht hij. ‘Dit is sy so nou en dan. Dit moet glo so wees in

1) Skoot: een keer.

die getroude lewe. Goed in die aand en kwaad in die môre of goed in die môre en kwaad in die aand.' Hij had trouwens andere zorgen.

'Jy is 'n maklike een om om te praat nê?' zei Fransina opeens. Hij begreep dadelik wat zij meende; wist al dat zij zich de gehele morgen had lopen opwinden.

'Wie het my omgepraat?'

'Pieter natuurlik.'

Hij lachte onaangenaam. 'Pieter? - Jy sien die ding mis jong; niemand het nodig gehad om my om te praat nie. Die aanval op Duits-Wes het vir my laat draai. Ek was altyd vir Botha. Nou is ek teen hom. Nie deur Pieter nie en nie deur Fransoois nie en nie deur iemand nie maar omdat ek weet dat geen regte Boer sal wil sien dat ons volk vir Engeland in 'n oorlog gaan nie. Nee weet jy wat Botha is? Hy is niks meer as 'n werktuig in die hande van Engeland nie. Hy was miskien eenmaal 'n goeie Afrikaner gewees, dit wil ek wel glo, maar nou is hy dit nie meer nie. Die Engelse het die Boer in hom baasgeraak en nou is hy nie meer 'n Boer nie. - O, die Engelse is slim jong. Te slim vir ons Boere. Hulle het geweet hulle kan Botha nie omkoop nie en toe probeer hulle op 'n ander manier. Hulle eer hom. Hulle prys hom hemelhoog. So'n dapper vegsman. So'n groot staatsman. Hulle gee hom eregrade. Hulle gee hom 'n mooi uniform.

Hulle sê daar was nog nie so'n Afrikaner as Botha nie. So het hulle hom gevang.'

Zij lachte schamper. 'Jy is te dom om 'n man soos Botha te verstaan jong. Wie sê jou dat dit nie in die belang van Suid-Afrika is nie?'

'Dit het hulle hom gemaak glo, ja. Dit kon hulle doen omdat Botha nie meer 'n Boer is nie, omdat hy die verlede begrawe het, omdat hy vergeet het wat Engeland teen ons volk gedoen het van die dag af dat ons 'n volk geword het. Hy kan dit doen omdat die Boer in hom dood is. Hy is soos 'n bees wat tulpe[1)] gevreet het. Botha het Engelse tulpe gevreet en die Boer in hom het gevrek.'

'Jy is te onnosel', zei ze.

'O?'

'Ja en te eiesinnig. As Botha nie loop waar jy loop nie dan deug hy nie, dan is hy 'n man wat sy volk verlaat. Ek verlaat nie sommer my vrinde nie. Ek het aan Botha geglo en ek glo nog aan hom. Hy weet meer as ons almal en al verstaan ons nou hierdie ding nog nie, daarom gaan ek nog nie dadelik van hom af weg nie. Dis onmanlik; dis ontrou; dit is nie lojaal nie. 'n Man moet by sy voormanne staan.'

'Ek sweer nie by 'n mens nie.'

'En wat dan van al die ander parlementslede wat met hom saamstem?'

1) Tulp: een giftige veldplant.

‘O hulle?’

‘Ja hulle. Hulle is seker ook niks werd nie? Hulle het seker ook Engelse tulpe gevreet?’

‘Wie weet?’

‘Jy...’

‘Ag bly tog liewers stil. Ek is al genoeg die duiwel in; moet my nou nie nog kwater maak as wat ek al is nie.’

Zij gaf geen antwoord en zwijgend aten zij verder, spraken niet meer tot hij weer naar zijn werk terugging.

Oom Giel was teruggekomen van het dorp; Pieter en Fransoois waren ook weer thuis. - Omstreeks drie uur zag hij met het voetpaadje van het huis van oom Giel iemand aankomen.

‘As dit nie 'n ansêer is nie, sal dit my verwonder',’ dacht hij. ‘Hy ry rond met 'n boodskap die is seker. - Ja van nou af kan jy dinge te wachte wees.’

‘Dis nou beroerd’, dacht hij telkens, ‘dat ons twee in hierdie kwessie moet verskil. Die ding is tog al swaar genoeg, maar dit maak dit nog swaarder. Dat ons moet rusie kry hieroor is Botha met sy hele gevolg van papbroeke nie werd nie.’

Tegen zononder was de laatste akker nat gemaakt en stijf en moe stapte hij naar de dam om hem toe te maken. Het was donker toen hij bij zijn huis aankwam.

‘Naand’, zei hij.

‘Naand’, antwoordde ze halfhartig.

‘Wie was hier vanmiddag?’

‘Hier was 'n kêrel van Onbekend om kennis te gee van 'n publieke vergadering wat daar môre-oggend sal gehou word.’

‘'n Protesvergadering?’

‘Hy sê dis nie juis 'n protesvergadering nie.’

‘Gaan jy daarheen?’ vroeg zij.

‘Ja, wat dink jy dan?’

‘Ek wens jy wil liewers nie gaan nie Bart.’

‘A nee a jong hoe praat jy dan nou? Ek was nog nooit een wat agterbly nie.’

‘Dis juis die ding. Ek sien die gevaar. Jy sal jouself somar in moeilikheid bring. Jy sal somar te veel sê. Ek is bang Bart; ek sien wat gaan kom. Jy gaan teen die regering wees en jy sal te ver gaan.’ Ze kwam bij hem staan. - ‘Jy weet jong jy is veldkornet en hulle sal jou voorstoot. As daar iets besluit word om te doen sal hulle jou kies.’

‘Daar sal niks te doen wees nie. Daar sal net 'n besluit geneem word dan ons die beleid van die regering afkeur, dis al.’

‘O jy weet nie. As dinge eenmaal aan 't lope is weet mens nie waar gaan dit heen nie. Ek wens jy wil by die huis bly en jou nie met die dinge moei nie. Ons het alreeds so baie sorge, as daar nog ander moeilikhede bykom weet ek nie hoe gaan ons deurkom nie.’

‘Jong jy praat verniet. Teen hierdie gemene affêre gaan ek protesteer.’

Ze ging van hem weg bij het raam staan. ‘By die mans kom politiek altyd eerste; die belange van hulle families moet agterstaan.’

‘Na hierdie vergadering ry ek. Jy keer my nie. As ek nie ook gaan protesteer nie dan wil ek nie meer my naam hê nie. Dan wil ek nie Bart Nel wees nie.’

‘Jy praat groot nê. Was jy 'n reggeaarde man dan sou jy eers aan my dink voor jy iets gaan aanvang.’

‘Wil jy 'n man hê wat agter ander mans wegkruip?’ vroeg hij, terwijl hij zijn armen om haar heen legde.

Maar zij weerde hem af. ‘Dis jou plig om eers aan jou familie te dink en dan aan die politiek, nie eerste aan die politiek nie. Maar ek weet ek praat verniet. Jou kop is van yster; mens kan hom nie breek nie. Wat jy wil doen doen jy. Maar ek sê jou op my simpatie hoef jy niet te reken nie as jy in moeilikheid kom.’

Hij stond een tijd naar haar afgewende gezicht te kijken en ging toen zonder nog iets te zeggen naar buiten. Het was donker, de jonge maan ging juist achter de Kortrand onder. Een diepe stilte lag op de aarde. Je hoorde niets dan de gewone geluiden van krieken en kikvorsen. De jonge bomen

op de werf, de kleine gaarde vruchtbomen, de ry ranke, blauwe gombomen, de enkele sierboom, stonden roerloos in de bewegingloze lucht. Hij zuchtte. ‘Ek sal hierdie paadjie alleen moet loop’, dacht hij.

Van Welgevonden, van Mooiplaats, van Zwartspruit en Vlaklaagte, van Zuid van de Witrand en van Noord van de Rooirand, tot van Uitdraai toe kwamen de Boeren te paard en op hun karren naar de vergadering op Onbekend. Bart ook, met Pieter en Fransoois. Fransoois was bruin en mager en zijn donkere ogen waren groot en vermoeid, maar zijn spraak was luid en opgewekt. Dien morgen was hij in een vrolike stemming; daar was opwinding in de lucht; daar ging iets gebeuren.

‘'n Boer is 'n snaakse ding’, zei hij. ‘Jy weet nooit wat hy gaan maak nie. Als jy altemits dink hy is nou morsdood dan is hy skielik springlewendig en as jy dink hy gaan nou alles maak en breek dan sak hy miskien somar inmekaar soos 'n gepunctjurde-bycicletube[1]. Kyk nou vir generaal Botha. Ons het gemeen hy haat die Engelse soos pes en nou staan hy aan hulle kant.’

‘Wat gaan jy maak Pieter. Gaan jy Duits-Wes vat?’

‘As daar net één in die hele Transvaal is wat weier, weier ek ook’, zei Pieter.

1) Gepunctjurde bycicletube: lekke fietsband.

Schuin rechts, onder tegen de Witrand, stonden de bomen van Welgevonden en verder, achter een brede heuvel, onzichtbaar nog, was Onbekend. Een kar kwam van rechts-voor in het pad. ‘Dit is boet[1)] Gawie’, zei Fransoois.

‘Sou oom Giel dan nie kom nie?’ vroeg Bart.

‘Man ek wonder’, zei Pieter. ‘Die ou is baie versigtig. Hy sit seker op die muur en dink na watter kant toe moet hy hom laat afval.’

‘So sal daar baie wees, glo vir my’, zei Fransoois.

Van Welgevonden kwamen er ook een paar volgezeten karren.

‘Die Boere het geskrik’, zei Pieter. ‘Hulle is so wakker soos 'n trop hoenders waar 'n valk oor gevlieg het. Wie ry daar op die wit perd? Oom Kootjie sowaar. Maar hy ry net om die mense te kalmeer. So is mos die ou. Nou ja, sulkes moet daar ook wees want as almal voel soos ek vandag dan sit[2)] ons môre die regering uit.’

Voorbij Welgevonden keken zij van boven neer op de werven van Onbekend. De oude werven van de Bredenbachs lagen daar, de huizen onzichtbaar achter de hoge, oude bomen. Het was negen uur, de kleuren hadden nog het opgewekte van de jonge dag en het veld het frisse van de vroege zomer.

1) Boet: broer.
2) Sit: set. In Afrikaans gebruikt men dikwels een i waar in 't Nederlands eene gebruikt wordt, en omgekeerd.

Bomen stonden nog in bloei; witte perelaars, lichtrode perziken.

Van de tegenovergestelde kant, van de rivier af, kwamen twee, drie karren aan; van de Witrand, in de richting van de woning van oom Koert, reden vier ruiters langs elkaar door het veld. Links gingen mensen, voor hen; achter hen.

'Ha die Boere', zei Pieter. 'Nou sal julle sien. Ons nasie is darem nie sommer 'n klomp ou meide[1)] nie jong. Die Boere laat hulle niet sommer koudlei[2)] nie. Nou gaan ons vir die regering uitdaag. Hy sal moet trap[3)] of ingee.'

Ze zogen hun longen vol lucht en strekten hun benen in de stijgbeugels. Blij zaten zij te kijken.

Bij oom Koert zaten de stoep en de kamer vol mannen en het kamp liep vol gekniehalterde paarden; karren stonden uitgespannen onder de bomen. Maar het viel al dadelik tegen. Men scheen terughoudend; bang zou je bijna zeggen. In plaats van luid en vrijmoedig de regering te beschuldigen zat men stil en achterdochtig te wachten. Groepjes stonden opzij te mompelen.

Een paar stoelen, voor oom Koert en nog een paar andere oude mannen, werden aangedragen onder de bomen voor het huis en in een grote halve

1) Meide: kaffervrouwen. Voor een blanke gebruikt men nooit het woord meid.
2) Koudlei: met hen doen wat ze liever niet willen.
3) Trap: weggaan.

kring stonden of hurkten de anderen daar omheen.

‘Op Vyekloof is vandag ook 'n vergadering’, hoorde Bart zeggen.

‘Ja en op Donkerhoek ook en op Klipplaat.’

‘Seker oral maar.’

Daniel Bredenbach verklaarde waarom hij de mensen tot een vergadering opgeroepen had. Niemand had hem daartoe gemachtigd of had daar om verzocht; hij had het uit eigen beweging gedaan, menende dat het goed zou zijn dat het volk zich over het beleid van de regering uitsprak, hetzij om de regering te steunen en zijn hand te sterken, hetzij om hem te waarschuwen dat hij op een verkeerde weg was en handelde tegen de wensen van het publiek.

Oom Kootje stond op. Hij wilde de mensen op het hart drukken toch kalm te blijven en gematigd te zijn in hun woorden, niet onnodig elkaars gevoelens te krenken.

Men hoorde hem stil aan. Dat was oom Kootje, altijd de man die onaangenaamheden wilde voorkomen, een vredestichter.

Bart deed een stap naar voren. ‘Ek wil net hê dat ons moet protesteer teen die politiek van ons regering’, zei hij. ‘Met die doel het ek na hierdie vergadering gekom, om my afkeuring uit te spreek oor die besluit om ons in 'n oorlog te dompel met 'n nasie wat ons nog nooit enig kwaad gedoen het

nie, tot voordeel van Engeland wat ons vandat ons 'n nasie geword het vervolg en uitgeroei het.'

Een gemompel van instemming gaf hem antwoord.

Maar daar waren er ook van een ander oordeel. De taal was heftig. Dikwels werden de sprekers in de rede gevallen; spraken er twee of drie tegelijk. De voorzitter had moeite de orde te bewaren. De gezichten waren bleek en de aandacht greep aan de woorden van de sprekers. Schamper gelach en luide bijval viel op de toespraken. Telkens weer stond een van de ouden op om tot kalmte te manen.

Verscheidenen verdedigden de regering. Men moest Botha en Smuts vertrouwen. Zij hadden het goede voor. Zij hadden in het verleden bewezen dat zij de belangen van de Afrikaners op het hart droegen.

'As hulle my kommandeer[1)] weier ek', riep iemand.

'Die regering sal jou maak gaan, ou boet', antwoordde een.

'Dan wys ons hom die donker bek[2)].'

Een stilte viel op deze woorden. Allen keken naar den spreker. Het was Kort Magiel van Welgevonden, een breedgebouwde, blonde jongeman.

1) Kommendeer: oproepen, ook opeisen van voorraden.
2) Mond van een geweerloop.

De oude oom Flippie Prins van Mooiplaats stond op.

‘Wie praat daar van donker bek?’ vroeg hij. ‘As hier mense is wat praat van donker bek wil ek met hierdie vergadering niks te doen hê nie. Dis nou nie tyd om van donker bek te praat nie. Die een wat van donker bek praat, praat onverantwoordelik. Waar moet dit heengaan as ons sulke woorde praat?’

Kort Magiel gaf geen antwoord; mompelde iets voor zich heen.

‘Ek dink dis tyd om die vergadering te sluit’, raadde oom Flippie aan.

‘Tog sal dit so kom soos Kort Magiel gesê het’, zei Fransoois, toen ze weer met z'n drieën terugreden; ‘ons sal die ding met die geweer moet uitveg.’

‘Dit lyk my ook so’, antwoordde Bart somber.

‘Ja die gort is gaar’, zei Pieter. ‘Hy brand al; ek ruik dit.’

‘Ons Boere is weer verdeel’, zei Fransoois. ‘Ons is nou al weer in twee partye.’

‘Dit kry die Engelse altyd reg’, zei Bart.

Het was in de morgen, een uur of tien. Bart in zijn korenland zat gehurkt te loeren naar een zwerm vinken, die heen en weer zwenkten alsof

zij onzeker waren waar neer te strijken. Zoals hij daar laag tussen het koren zat kon hij de aandacht niet trekken en zij vielen niet ver van hem af in zijn land neer. De kleine, mooie bonte vogeltjes hingen aan de korenhalmen en zogen de nog zachte korrels uit. Gebukt liep hij nader. ‘Koe-ieieie’, schreeuwde hij en schoot. Toen hij ze ging oprapen telde hij er een veertig.

Met de bundel dode vogels in zijn hand stapte hij naar huis. ‘Ek is alweer lus vir koffie’, dacht hij.

Elke stap, die hij nader aan zijn huis kwam, deed de lichte opgeruimdheid, die in het korenland in hem gekomen was, verminderen. Fransina liep daar met een strak gezicht en zei bijna geen woord. Ze zocht geen twist maar vermeed hem; sprak slechts het hoognodige en deed verder bijna alsof hij er niet was. Soms dacht hij: ‘Sy is kwaad.’, en soms dacht hij weer: ‘Sy is bang, sy voel dat dinge na 'n punt toe loop en nou bekommer sy haar.’.

Hij legde de vinken op een hoopje op de keukenvloer neer en ging naar binnen. Fransina was daar doende, maar zodra hij binnenkwam ging zij naar de keuken om koffie voor hem in te schenken. Toen ze hem die gebracht had ging zij weer weg. Hij zag op het paadje, dat door de landen naar Pieter ging, een kaffertje aankomen. Die bracht een krant. Het was oom Gawie's kaffertje. De oude was zeker naar de winkel geweest om de post te halen. Even

later kwam Fransina binnen, wierp zonder een woord te zeggen de krant op de tafel en ging weer terug in de keuken.

‘Voor ek lees wil ek my bedanking instuur’, dacht hij. Hij zette zich bij een tafeltje in de hoek van de kamer en begon te schrijven. Iemand klopte aan. ‘Kom in Fransoois’, zei hij zonder op te staan.

‘O jy skryf alweer?’ zei Fransoois. ‘Toe maar, maak maar eers klaar, ek is nie haastig nie. Ek kom net bietjie gesels.’

‘Ek stuur nou my bedanking vir veldkornet in.’

‘Dit moes jy al gedoen het want dalk[1)] kommandeer hulle jou nog voor hulle die brief het.’

Fransina bracht koffie. Fransoois keek aandachtig naar haar. ‘Sy maak nou die lewe vir Bart swaar, ek sien dit’, dacht hij. ‘'n Mooi vrou’, vond hij, terwijl hij haar nakeek hoe zij weer naar de keuken ging, ‘maar 'n duiwel lyk my as dit nie gaan soos sy dit wil hê nie.’

‘Die vinke word nou kwaai’, zei hij, toen Bart klaar was met schrijven. ‘Ek het vanmôre 'n paar skote onder hulle geskiet en jy ook het ek gesien.’

‘Ja, maar dit help nie veel nie. Ek wil van vandag af voëljaers[2)] huur.’

1) Dalk: mogelik.
2) Voèljaers: vogeljagers die met geschreeuw de vinken wegjagen. Tussen twee klinkers wordt de g in Afrikaans bijna altijd weggelaten.

‘As ons in die broeityd hulle neste in die rivier sou verniel sou dit baie help.’

‘Ja.’

‘As daar net 'n valk naby die land kom is hulle gou skoonveld[1]’, zei Fransoois. ‘Ek het altyd die valke geskiet oor hulle die kuikens vang maar nou skiet ek hulle nie meer nie.’

‘Wat is nuus?’ vroeg Bart.

‘Hê jy nog nie die koerant gesien nie? Ek sien daar lê hy nog net so.’

‘Ek wou nog nie kwaad word so vroeg op die dag nie.’

Fransoois lachte. ‘Ek het net gesien dat die krygswet afgekondig is.’

‘Die hou-jou-bekwet.’

‘Ja, die hou-jou-bekwet.’

‘Daar was te veel protesvergaderinge na die regering se sin’, zei Bart.

‘Dis die ding.’

‘En wat nou?’

‘Nou weet ek nie. As jy nie meer vergaderings mag hou nie en as jy nie meer kan sê wat jy wil nie dan word die ding lastig.’

‘Boet Gawie se seun is ook gekommandeer’, vertelde Fransoois verder.

‘En? Sal hy gaan?’

‘Nee boet Gawie het geskryf dat hy siek is.’

1) Skoonveld: verdwenen.

‘Hy sal nie daarmee verby kom nie.’

‘Hy sal nie. Maar hy wou nou nie reg-uit sê dat hy weier nie.’

‘Hulle het 'n paar kêrels van Mooiplaas se skietvereniging ook gekommandeer het ek gehoor. Hulle het gegaan.’

‘Dinge loop nou na 'n kant toe’, zei Bart. ‘Net-nou sal die mense begin spook[1)], jy sal zien.’

‘Hê jy gehoor dat Manie Maritz met sy mense oorgeloop het na die Duitsers?’

‘Nee.’

‘Nou ja man, maar jy moet daardie koerant van jou oopmaak dat jy ook kan weet wat aangaan.’

‘Hier is ouboet’, zei Fransoois.

Oom Gawie kwam binnen. Hij had zijn hagelgeweer bij zich. ‘My geweer is ongelaai’, zei hij en zette het tegen de muur. ‘Ek wou probeer of ek nie die vinke kon bykom nie, maar die goed is te wild. Hulle geware my altyd te gou. Ek het nogal koring om my hoed gedraai maar verniet.’

‘Hulle ruik vir oom’, zei Bart. ‘Ek het al vir oom gesê, oom moe nie die sterk twak rook nie, hulle sal vir oom ruik.’

Oom Gawie glimlachte flauwtjes. Hij was een man van nog geen vijftig maar al spierwit. Een grote, gezette man met een grijze puntbaard. Zijn

1) Spook: handelend optreden.

gezonde, rode, nog jeugdige wangen en heldere grijze ogen pasten niet bij zijn grijs haar.

‘Ek hoor oom se seun is ook gekommandeer.’

‘Ja, maar hy kan nie gaan nie; hy is te sieklik die laaste tyd.’

‘Wat mankeer hom oom?’

‘Hy kry elke maal in die nag die koue koors.’

Fransoois en Bart keken elkaar schuin aan maar zeiden niets. Fransina bracht koffie en ook oom Gawie keek aandachtig naar haar. Toen hij zag dat Bart naar de vloer keek, wisselde hij met Fransoois een blik van verstandhouding.

‘Hulle maak dit vir generaal Beyers en generaal Muller nou lastig daar op Pretoria’, zei oom Gawie. ‘Hulle kry elke maal dreigbriewe van die Engelse.’

Bart mompelde een halve vloek.

‘Daar gaan so'n praatjie dat Beyers al na sy plaas in Potchefstroom gevlug het. Maar dis maar riemtelegramme[1)], mens weet nie of dit waar is nie.’

Fransina stond in de keuken te luisteren. ‘Hier sit hulle nou en gesels pleks van hulle boerdery te behartig’, dacht zij nijdig. ‘Hulle laat die vinke die koring opvreet en hulle sit in die huis.’

‘Daar was gister 'n bruilof op Donkerhoek’, zei Fransoois. ‘Daar was baie mense. Toe hulle

1) Riemtelegramme: geruchten.

van Uitdraai afkom het hulle die vierkleur op die perdewa[1] gehad.'

'Dit sal net-nou ook al verbode wees', zei oom Gawie, 'dan sal jy net die bontlap van Engeland mag waai[2].'

Zy hoorden paardenpoten. Het was Pieter, die van Uitdraai afkwam.

'Baie nuus', riep hij opgewonden.

'Laat hoor man, laat hoor', zei oom Gawie.

Pieter ging zitten. Fransina kwam in de deur staan om te luisteren.

'Die eerste is dat generaal Beyers op sy plaas lê met seshonderd man.'

'Mastig, is dit waar?'

'Daar op Uitdraai was 'n man wat van Pretoria afkom en hy sê dis positief. Hulle sê dat hy plan het om op te trek na Pretoria. Daar sit vyfhonderd Hollanders klaar om aan te sluit. Maar wat of daar van waar is weet ek nie.'

'Alla, nou is die vuur in die gras', zei oom Gawie.

'Jong, Bart, sal ons nie Pretoria-toe ry nie', riep Fransoois opgewonden.

Fransina werd bleek van woede, draaide zich om en ging weer de keuken in, maar niemand lette op haar.

1) Perdewa: een ouderwets rijtuig voor vier of zes paarden, nog een enkele maal bij feestelike gelegenheden in gebruik.
2) Waai: laten wapperen.

‘Wat verder?’ vroeg Bart gejaagd.

‘Generaal de Wet het ook opgestaan en hy het die hele Vrystaat agter hom. Hy het 'n mag van drie duisend man. Conroy is ook daar met 'n kommando en eene Prinsloo, en nog meer, ek weet nie wie al nie. Die Vrystaat is vol rebelle. Generaal de Wet het 'n ultimatum aan die regering gestuur dat hy die aanval op Duits-Wes moet opgee of aftree.’

‘Aits, dinge loop nou vinnig’, zei oom Gawie.

‘Ja man, dinge loop nou vinnig’, zei Pieter. ‘Hulle loop nou soos 'n haas vir 'n hond.’

‘Jammer dat generaal de la Rey nou net doodgeskiet is’, zei Fransoois. ‘As hy nog sou gelewe het was die hele Westelike Transvaal nou ook in die veld.’

‘Hy kon nie op 'n slegter tyd doodgegaan het nie’, zei Bart.

‘O Beyers sal die ding maak’, zei Pieter.

‘Van nou af moet ons klaar sit kêrels’, zei Bart.

‘Man ek is so ongeduldig dat ek sit en opwip op my stoel’, zei Pieter. ‘As ek nou net hoor dat daar iewers 'n klomp rebelle is jaag ek soheentoe.’

Oom Gawie zat ernstig te kijken.

‘Wat moet ons doen?’ zei Bart. ‘Ons moet woel kêrels; ons moet hierlangs ook organiseer. As die mense oor die hele land opstaan sal die regering moet ingee. Dan sal dit miskien nie eens nodig wees om te skiet nie.’

‘O nee, dit moet jy nie dink nie’, zei oom Gawie. ‘Botha sal veg, daar is ek seker van. Dit gaan 'n kwaai ding afgee kêrels; Boer teen Boer. Dis 'n lelike ding.’

‘Ons kan nie anders nie’, zei Bart.

‘Dis reg Bart, ons moet, dis ons plig, maar dis nie spulletjies nie; dis 'n lelike ding.’

‘En Botha en Smuts sal nie aftree nie, hulle sal skiet.’

‘Ons kan mos ook skiet’, zei Fransoois.

‘Ja natuurlik, en ons sal ook; maar darom ek sê maar.’

Op zijn wit paard kwam oom Giel van zijn huis tegen de Rooirand. Hij had Pieter van het dorp zien komen en was verlangend om te horen wat voor nieuws hij had. In bedrukte stemming zat hij te denken. De regering was op een verkeerde weg, dat had hij dadelik gezegd. Man, de driejarige oorlog was nog maar twaalf jaar achter de rug. Hoe konden zij nou verlangen dat de Boeren hun kinders zouden geven om voor de eer en het voordeel van Engeland te vechten. Maar dat gaf je nog niet het recht om tegen het gezag op te staan. De regering had volkomen wettig gehandeld. Hij had het parlement laten beslissen en dat had met grote meerderheid voor de aanval op Duits-West gestemd. Daar kon je op tegen zijn, daar kon je treurig over voelen, maar daar moest je je bij

neerleggen. Zolang de regering handelt naar de wet mag je jezelf niet tegen haar verzetten. Dat is ook volgens de bijbel. Je moet de machten over je gesteld, gehoorzamen. Dat veel mensen bitter voelden was natuurlik, dat kon niet anders, maar als er waren, die tegen de regering gingen opstaan, zou hij daar niet aan meedoen. Gelukkig zou hijzelf niet op kommando behoeven te gaan. Hij was al vijf en vijftig en hij kon altijd zeggen dat hij te bekwaald was om lang in het zadel te zijn. Ze zouden hem wel met vrede laten.

Toen Bart door de open deur hem zag aankomen zei hij: 'Hier is oom Giel ook.'

'Nou kan ons nie meer sê wat ons wil nie', zei Fransoois.

Oom Gawie knikte.

'Nou ja, maar kyk, kêrels,' zei Bart, 'laat ons nou solank bietjie onderlangs[1)] organiseer en uitvind watter mense met ons wil saamgaan, dan is ons klaar as daar iets gebeur.

Oom Giel ging met een zucht zitten. 'Dit word al warm', zei hij.

'Ja.'

'En toe? Watter nuus hê julle?'

'Nee oom, nie eintlik veel nie. Beyers is nou op sy plaas sê hulle. Hy het weggevlug uit Pretoria. Die Engelse bedreig hom daar sê hulle. Hulle

1) Onderlangs: in het geheim.

sê dat hulle sy twee honde in die nag doodgesteek het.'

'Dit moes hulle nie doen nie', zei oom Giel. 'Sulke dinge moes hulle nie doen nie. Daar gaan ek nie mee saam nie.'

Daar was een stilte. Oom Gawie stond op. 'Ek moet weer loop', zei hij.

Fransoois stond ook op. 'Dan loop ek met ou-boet saam', zei hij. Pieter bleef nog even. Bart sprak weer over de vinken. Toen ging Pieter ook heen.

'Tye is moeilik', zuchtte oom Giel. 'As die mense nou maar insien dat geweld tog nie sal baat nie.'

Bart zweeg: Hij moest zo weinig mogelik uitlaten. Oom Giel was in deze niet te vertrouwen.

'Ja oom, ek dink ook so', zei Fransina. 'Mens moet nie teen jou regering gaan nie.'

Oom Giel zweeg ook. Hij wou zelf ook niet te veel zeggen, niet onnodig kwade vriendschap hebben met zijn buren.

Ze spraken weer over dagelikse dingen, maar Bart had weinig te zeggen. Hij zat onder het gesprek door aan zijn plannen te denken en gaf korte antwoorden. Na een half uur stond oom Giel op en klom met een zucht op zijn paard.

'Wat gaan jy maak?' vroeg Fransina toen

oom Giel weg was. ‘Gaan jy ook rebelleer?’

‘Ek dink so.’

Zij keek hem kwaad in de ogen. ‘En jy sal my hier laat sit en vir die boerdery sorg?’

‘Jy is mos 'n boervrou, jy kan mos dinge reg hou vir 'n tydjie?’

‘Jy wil in die veld gaan en oorlog maak en jou boerdery verwaarloos. Wat van al ons skuld?’

‘Dit sal reg kom.’

‘Maar nie so nie.’

‘Wat wil jy dan?’

‘Dat jy stil sit.’

‘Nee jong, ek was nog altyd 'n man gewees hoop ek.’

‘Maar ek gaan ook weg. As jy in die veld gaan, bly ek nie hier nie. Dan gaan ek na my ma toe; dan laat ek hier alles na die hoenders gaan.’

‘Maak soos jy wil,’ antwoordde hij onverschillig. ‘Eers maak ons hierdie ding reg en dan later maak ek met jou reg.’

‘O jy met my regmaak? - Ek sal nog met jou regmaak ja.’

‘Gee my kos’, antwoordde hij, ‘want ek wil ry.’

Woedend liep zij naar de keuken. Daar stond zij te schreien en hij hoorde het wel, maar hij ging naar de stoep over het veld staan kijken.

Dien middag reed Bart op zijn paard de Witrand

over naar Mooiplaats; Fransoois ging naar Welgevonden; Pieter reed naar Vygesloot aan de andere kant van de Kortrand en oom Gawie had op Zwartspruit vertrouwde vrienden, die hij ging bezoeken. Zo reden zij elk die middag dadelik na het middagmaal uit om te organiseren.

Oom Giel zag vanaf zijn stoep de een na de ander wegrijden. Zijn huis stond nogal hoog uit; hij kon vandaar heel Kafferkraal overzien en dikwels zat hij met een verrekijker de omtrek te bezien. Aan de voorkant van zijn huis stond geen enkele boom, want hij wilde het uitzicht onbelemmerd hebben en van ver zag men zijn groot, wit huis daar tegen de helling van de Rooirand staan. Daar zat hij te kijken naar wat op de paden voorbijging; of zijn kaffers wel werkten en of er geen vee in de landen kwam.

Op die eenzame vlakte was toch voor iemand, die de mensen en de toestanden goed kende, altijd iets belangwekkends op te merken. Hij had in de morgen Pieter zien, wegrijden en hij had vermoed dat hij naar Uitdraai gegaan was en toen hij bij het terugkomen bij Bart aanreed in plaats van recht door te gaan naar huis, begreep oom Giel, dat er een of ander belangrijk nieuws te bespreken moest zijn. Daarom had hij zijn paard laten opzadelen en was afgereden om te weten te komen wat dat was.

Daarna wist hij wel wat de politieke gevoelens van zijn buren waren. Je hoort veel in een enkel woord en je begrijpt veel uit een zwijgen. Pieter en Fransoois en oom Gawie zowel als Bart waren rebelsgezind, dat had hij goed gemerkt. Daar reden zij nu heen, Bart naar Mooiplaats, Fransoois naar Welgevonden of Onbekend, Pieter de Kortrand over en hier kwam Gawie op zijn zwarte bles. Gawie ging zeker naar Zwartspruit. Als hij daarheen ging kwam hy gewoonlik met het paadje tot bij het huis van oom Giel en vandaar dan rechtuit door een kloof met een voetpad over de rand. Dan steeg hij meestal even bij hem af om wat te praten. Doch dien dag kwam hij niet met het pad maar reed recht door het veld, zodat hij Giels huis een eind naar rechts liet liggen. Dat was veelzeggend. Gawie wilde niet aanrijden bij zijn zwager Giel. Hij had iets te verbergen. Hij, Giel, werd door de anderen niet meer in vertrouwen genomen. Het deed hem even pijn. Daar was nog niets gebeurd en reeds was daar een gevoel van vervreemding en van wantrouwen onder hen. Hij zuchtte. Zulke dingen griefden hem.

Toen Bart dien avond weer thuis kwam was het al donker.

‘Waar was jy gewees?’ vroeg Fransina. Ze vroeg het op norse toon, maar toch was het een poging tot toenadering.

‘Ek was bietjie na ou Seeland toe om voëljaers te huur’, zei hij, ‘en toe het ek somar deurgery na Mooiplaas na oom Daantjie-hulle.’

‘Wat he jy daar gaan maak?’

‘Somaar, nuus soek; hoor wat aangaan en so.’

Ze begreep uit zijn wijze van antwoorden dat hij iets voor haar verborgen hield en zij vroeg niet meer. Bart dacht: ‘Ek moet versigtig wees met die vrou van my, sy het nie nodig om alles te weet nie, sy sal naderhand nog party dinge uitbring.’

Ze zei niet veel meer, dekte met Annekie en de meid de tafel. Er was een gedrukte stemming en Annekie keek bezorgd en angstig van de een naar de ander. Ze kwam bij Bart staan en streelde zijn wangen.

‘Pappie, pappie’, zei ze liefkozend.

‘My kind?’ vroeg hij.

Maar ze drukte slechts haar hoofd in zijn hals en zei niets. Toen ging zij naar haar moeder om die aan te halen. Dat was haar manier van vrede stichten. Zo duurde de ruzie gewoonlik niet lang. Maar die avond was er een hardheid in haar vader en moeder die zij niet vermurwen kon.

‘Ek kan die vrou van my nie vertrou nie’, dacht Bart. ‘Mij eie vrou kan ek nie eers[1)] vertrou nie. Sy kan teen my gaan. Sy kan miskien praat en dinge uitbring wat my planne verydel.’ - En

1) Eers: eens.

Fransina dacht: ‘Hy vertrou my nie. Hy sit en lieg vir my. Hy is bang ek sal hom in moeilikheid bring.’

Met een verbitterde en tegelijk treurige trek op haar gezicht zat zij stil te eten. Bart zei af en toe iets tegen Annekie en Fransina zei ook nou en dan iets tegen het kind, maar tegen elkaar spraken zij haast niet.

Na het eten zei Bart: ‘Ek loop bietjie deur na oom Gawie.’

Ze gaf geen antwoord en Bart ging zonder verder nog iets te zeggen de deur uit.

Pieter en Fransoois waren ook daar bij oom Gawie.

‘Hê julle gehoor dat Jopie Fourie ook gerebelleer het?’ vroeg die. ‘Dit vertel hulle daar by Zwartspruit langs.’

‘Ons het ook so gehoor’, zei Pieter. ‘Hy moet daar iewers[1)] in Waterberg wees met 'n kommando.’

‘Ja’, zei oom Gawie, ‘en Kemp is in Lichtenburg, sê hulle. Die profeet is ook by hom.’

‘Watter profeet?’ vroeg Fransoois.

‘Daardie ou siener, ou Van Rensburg. Hê jy dan nog nie van hom gehoor nie?’

‘O, is hy ook by? Ja van hom weet ek.’

‘As jy hom het kan jy gerus wees’, zei Pieter.

‘Hy sien mos die hele loop van sake dae vooruit.

1) Iewers: ergens.

As hy sê jy gaan deurkom dan kan jy maar gaan, dan sal jy deurkom ook, maar o jete as hy sê jy sal nie deurkom nie, dan spook jy verniet.' Hij lachte; de zaak leek hem grappig.

'Maar hierlangs, op die hoëveld, en in die Oostelike Transvaal sit hulle nog stil lyk dit', zei Bart.

'Ons het hierlangs nie een groot kêrel wat die voortou[1)] kan vat nie, sien jy', zei oom Gawie. 'Oom Danie Wolmarans is glo daarop teen dat ons geweld gebruik. Hy meen ons sal meer bereik met lydelike verset. Hy is buitendien ook al oud al jy weet.'

'Wat sê generaal Hertzog?'

'Die praat net soos oom Danie. Hy is teen gewapende verset. Hy meen dat ons dit met die naaste verkiesing moet regmaak.'

'Dan is die kwaad gedoen', zei Bart, 'dan is dit te laat.'

'En hoe hê jullie toe gevaar?' vroeg oom Gawie. 'Daar op Zwartspruit is 'n hele paar mense wat sal opstaan as hier net 'n goeie[2)] man komt. Bart sal voorlopig maar die leier moet wees tot ons in die geleentheid is om een te kies.'

De anderen knikten. Ze waren allen nogal tevreden over hun eerste pogingen, al was het wel gebleken, dat de regeringsmannen sterker in aantal

1) Die voortou vat: de leiding nemen.
2) Goeie: dat woord betekent dikwels geschikte.

waren dan zij hadden vermoed. Van de meeste mensen kon je echter nog niet zeggen, welke partij zij zouden steunen. Die keken nog de kat uit de boom. Maar volgens betrouwbare inlichtingen konden zij toch wel zeker zijn van een zestig man in hun schietvereniging alleen.

‘As ons net in die begin 'n bietjie gelukkig mag wees dan kom algar wat op die muur sit na ons toe’, meende Fransoois, ‘dan sal jy sien dan loop ons die regeringsmense plat.’

‘O ja’, zei Bart, ‘maar as dit anders is draai hulle almal teen ons.’

‘Hulle sit ook klaar’, zei de vrouw van oom Gawie met een hoofdbeweging naar de twee jongens, die daar stil te luisteren zaten zonder zich in het gesprek te mengen.

‘Ek wil hê een moet liewers by die huis bly’, zei oom Gawie; ‘as een gaan is dit genoeg. Daar moet tog een by die huis bly om agter alles te kyk. Jan is nog bietjie jonk ook.’

‘Nee wat, hulle moet altwee gaan’, zei zijn vrouw. ‘Ek kan wel alleen na die boerdery kyk. Dit sou nie reg wees nie as een moet gaan en die ander by die huis sit. Die Here kan hulle net so goed beskerm in die veld as hier by die huis.’

‘Ja, dis reg genoeg, maar mens moet darem ook rekening hou met omstandighede’, meende oom Gawie.

Het was tien uur voor de drie mannen opstonden.

Toen Bart thuis kwam lag Fransina nog wakker, maar zij vroeg hem niet waar hij geweest was en deed alsof zij sliep.

‘Slaap gerus’, zei hij, zich omdraaiend, maar zij gaf geen antwoord.

Twee dagen later, nog voor de zon op was, liep Bart al in zijn land. De vinken waren er reeds en een zwerm, door een schot van oom Gawie verschrikt, kwam over zijn land zwenken en viel na enige aarzeling in het koren neer. De vogeljagers waren er nog niet en hij stond te kijken of hij ze nog niet zag komen.

‘Die goed is altijd laat’, dacht hij wrevelig.

Van den kant van Welgevonden zag hij een ruiter in galop aankomen. De zon kwam juist op en paard en man waren grijs tegen de lichtblauw-nevelige achtergrond van de verte.

‘Die een kom seker na my toe’, dacht hij. ‘Dit lyk vir my amper na Kort Magiel; die perd lyk tenminste na die rooi vos van hom.

Hij liep terug naar zijn huis en juist toen hij daar aankwam reed Kort Magiel de werf op. Zijn paard was bezweet van het harde rijden en hijzelf zag er uit alsof hij belangrijk nieuws had.

‘Môre Donkerbek’, riep Bart vrolik. ‘Afsaal?’

‘Kom bietjie hier Bart’, zei hij.

‘Generaal Myburg lê met 'n kommando rebelle by Bronkhorstspruit’, zei Kort Magiel opgewonden. ‘Hy het omtrent honderd en vyftig man by hom. Dit is nou betroubare nuus want toe ek gister daarvan hoor het ek 'n kaffer op 'n bycicle met 'n brief na hom gestuur. Ek wou positief seker wees. Ek het hom geskryf dat hierlangs kêrels is wat wil aansluit en gevra waar ons hom kan kry. Gisteraand laat kom die kaffer toe terug en hier is die antwoord.’

Hij gaf Bart een briefje waarop slechts enkele haastig geschreven woorden. ‘Julle is baie welkom’, stond er. ‘Ons is nou op Nooitgedacht maar trek vanaand verder. Generaal Myburg.’

‘Dan moet ons gou maak’, zei Bart. ‘Sal jy ons mense op Welgevonde laat weet? En iemand oorstuur na Onbekend?’

‘Goed’, zei Magiel.

‘Sê dat ons môre-vroeg by mekaar kom in die doringbome van Zwartspruit. Ons ry sewe uur daarvandaan vort.’

‘Goed.’

Bart stond diep te denken.

‘Is dit al?’ vroeg Kort Magiel.

‘Ja dis al. Op Zwartspruit kies ons 'n kommandant.’

‘Goed.’ Hij stond langs zijn paard gereed om op te stijgen. ‘Dis al nê?’

‘Ja.’

Bart ging naar de stal en zadelde zijn paard. Het was een groot paard, zes jaar oud, vurig en betrouwbaar. Hij had nog nooit een beter paard gehad.

‘So'n perd in 'n tyd soos hierdie is baie werd’, dacht hij. Zonder iets tegen Fransina te zeggen reed hij naar Pieter. Die was in zijn land. Hij zag hem daar zitten loeren, maar toen hij met zijn hoed wenkte kwam hij haastig nader.

‘Goed’, zei Pieter, ‘ek gaan nou opsaal en sal ons mense op Vyesloot aansê; hulle kan dit dan verder bekend maak.’ Met haastige stappen volgde hij Bart, die vooruit reed naar Fransoois.

Van Fransoois reed Bart naar oom Gawie en toen hij terugreed naar zijn huis zag hij alle drie in verschillende richtingen door het veld rijden.

‘Nou wijs ons hulle die donker bek, soos Kort Magiel gesê het’, dacht hij.

Toen hij thuis kwam zei hij tegen Fransina: ‘Maak my goedjies bymekaar want môre-vroeg ry ek na die rebelle.’

Ze stond hem een paar ogenblikken stofstijf met gesperde ogen aan te kijken, maar ging toen zonder wat te zeggen doen wat hij verzocht had. Zij had het al dagen lang zien aankomen maar nu viel het toch als een slag op haar neer. Maar trachten, hem tot andere gedachten te brengen deed ze niet.

Er kwamen die dag nog een paar keer mannen om van hem zekerheid te krijgen wat er gedaan moest worden en ook oom Giel kwam.

‘Gaan jullie rebelleer?’ vroeg oom Giel.

‘Ja’, zei Bart. Hij kon het nu toch niet meer geheim houden en het hoefde ook niet.

‘Ek stem nie met julle saam nie’, zei oom Giel.

‘Ja oom’, zei Bart, ‘dit is nou 'n tijd dat elkeen moet maak soos hij dink dat reg is.’

‘Maar as ek iets vir jou kan doen terwijl jij van die huis af weg is; as ek jou vrou met raad of daad kan help moet sy net sê.’

‘Dankie oom’, zei Bart. ‘Sy sal klaarkom dink ek, maar ek sal haar sê.’

‘Jy weet, Bart’, zei oom Giel neerslachtig, ‘dat ek julle amper beny dat julle so beslis is, so seker van julle self om te weet wat julle moet doen. Dis nie maklik om stil by die huis te sit nie, Bart. As ek sou dink dat julle die regte ding gaan doen sou ek saamgaan, so oud en bekwaald as ek is, maar ek meen dat mens hom aan sy regering moet onderwerp.’

‘Daar is hoër bevele as die van jou regering, oom.’

‘Ja, ek weet Bart. Maar daaroor wil ek nou nie met jou stry nie. Ek hoop net dat alles nog goed mag afloop en ek hoop vir julle alles van die beste.’

Hij zuchtte. ‘Die Here help ons arme land’, zei hij.

Den volgenden morgen met het licht worden stond Bart op. Hij had slecht geslapen, had ook Fransina veel wakker horen liggen, had haar ook een keer horen schreien.

‘Hoe eerder ek weg kom hoe beter’, dacht hij, ‘want hierdie onenigheid met Fransina maak my kapot.’

Het was van zijn huis naar de dorenbomen van Zwartspruit niet meer dan een uur te paard, maar hij wou een van de eersten daar wezen.

Zijn zoontje sliep nog en voorzichtig, om het niet te wekken, zoende hij het vaarwel. Maar Annekie was al wakker. Zij was zijn lieveling en hij hield meer van haar dan van het jongetje. Hij drukte het kleine lijfje zo stijf tegen zich aan dat zij naar adem hapte.

‘Waar gaan pappie heen?’ vroeg ze.

‘Ek gaan na generaal Myburg, my kind.’

‘Pappie moet gou terug kom hoor.’

‘Ja Annekie, ek hoop om gou terug te kom. - Sal jy baie soet wees? Mooi luister vir jou mammie?’

‘Ja Pappie.’

‘Slaap nou nog maar bietjie, my kind.’ Hij zoende haar nog eens, dekte haar toen weer toe en ging naar de zitkamer. Fransina stond daar bleek en stijf. Hij legde zijn handen op haar

schouders om afscheid van haar te nemen en hun ogen keken in elkaar.

‘Dit vergeef ek jou nooit Bart,’ zei ze.

‘Moe nou nie sulke dinge sê nie, Fransina’, zei hij ernstig, ‘dis oorlog jong. Wat gaan gebeur weet geen mens. Moe nou nie dinge sê waar jy miskien later spyt oor is nie.’

Zij antwoordde niet, liet hem toe dat hij haar kuste maar kuste niet weerom. Met een zucht ging hij naar buiten en steeg te paard. Fransina stond hem na te zien, haar gezicht bleek, haar mooie ogen hard en bitter. Bart keek niet meer om. Hij reed recht door het veld en zij bleef hem na-turen tot hij, boven op de Rooirand een kleine, donkere stip, verdween. Toen eerst zag zij dat Pieter en Fransoois en verder op oom Gawie met zijn twee zoons, allen met hun geweer en bandelier om, van huis reden in de richting van Zwartspruit.

Toen Bart het huis van oom Giel op een kleine afstand voorbij ging, zag hij de oude van de stoep af naar hem staan kijken. Oom Giel hield zijn hoed boven zijn hoofd en Bart wuifde terug. ‘Stilsitter, of draadsitter, ek weet nog nie wat jy is nie’, dacht hij, ‘maar hy sal in elk geval vir Fransina wil help waar dit nodig mog wees.’

Toen hij boven op de Rooirand was gekomen

hield hij stil, nam zijn verrekijker en keek of hij ruiters in de richting van Zwartspruit zag gaan. Hij zag Pieter en Fransoois en oom Gawie met zijn twee zoons, maar verder geen een van Kafferkraal. ‘Op Lang Doris en Dik Martines en Vaal Hans het ek ook nie gereken nie, en op Sooibrand glad nie’, dacht hij. ‘Dit sou my niks verwonder nie of hulle sal nog na ons skiet. Hulle moet darem weet ek gaan ook skiet om raak te skiet. Dit sal hierdie slag seker nie gaan soos vanmelewe nie, soos die ou mense my vertel het, toe hulle na mekaar geskiet het om mis te skiet, net om mekaar skrik te maak. As hulle van my met geweld 'n Tommie wil maak dan moet hulle weet.’

Van de kant van Welgevonden zag hij een paar ruiters en onder de Witrand zag hij ook iets, maar het was te ver om goed te onderscheiden. Zijn moed begon te zinken. ‘Dis darem nog vroeg’, zei hij.

De Rooirand loopt aan de andere kant geleidelik naar de vlakte af. Voor hem lag Zwartspruit en daarachter Mooirivier en naar links en naar rechts andere plaatsen, een grote vlakte van lange, lage bulten, die achter elkaar oprezen als de deining van de zee tot waar een paar uren te paard verder een lage rand met een rechte lijn het vergezicht afsloot. Het groene veld was blauwglinsterend van de dauw en hier en daar hing nevel over de laagten.

De donkere groepen bomen van de woningen lagen verspreid als eilandjes in een meer.

Van het Oosten van Onverwacht kwamen ook een drietal ruiters. Toen hij zijn verrekijker op hen richtte zag hij, dat zij gewapend waren. Van die kant had hij geen steun verwacht, want Onverwacht viel niet meer onder zijn schietvereniging en voor zover hij wist was ook niemand de mensen daar gaan aanzeggen.

Dicht bij de dorenbomen ontmoette hij hen in het pad; hij kende hen wel. Het waren jonge mannen, armoedig gekleed.

Toen zij bij de afgesproken plaats kwamen was er nog niemand, maar langzamerhand kwamen er meer opdagen, tot zij tegen zeven uur ongeveer vijf en twintig man telden. Het getal was ontmoedigend, maar niemand sprak van teruggaan. Zwijgzaam en teleurgesteld stonden zij uit te kijken of er uit een of andere richting nog meer rebellen kwamen en onderwijl vroegen zij elkaar, waarom deze of gene niet gekomen was. Een paar waren schielik ziek geworden, anderen zouden hen later volgen, maar moesten eerst nog een of ander regelen. Anderen waren door de regering opgekommandeerd en waren gegaan.

‘Ons kan nie meer wag nie’, zei Bart, ‘ons moet opsaal.’

Hij riep de mannen bij elkaar. Ze stonden daar

naast hun paarden, zwijgend, mismoedig. Hij sprak niet geestdriftig, gevoelde zich ontmoedigd door de slechte opkomst; ook drukten hem vaag nog de verbitterde woorden van zijn vrouw.

‘Ek wil julle nie verbloem nie dat die toestand ernstig is’, zei hij. ‘Ons gaan nie baie wees nie, lyk my. Ons gaan 'n klein klompie wees. Daarom die wat meen dat hy nie kans sien nie moet nou hier omdraai. As ons eenmaal gegaan het moet ons volhou. Ons moet op mekaar kan reken. Ek sal niemand kwalik neem nie as hy nou besluit om nie saam te gaan nie.’

Ze hoorden hem stilzwijgend aan.

‘Ek was tot hier julle veldkornet’, vervolgde hij, ‘maar nou wil ek hê dat ons 'n ander voorman moet kies.’

‘Ons moet daarmee wag dink ek’, zei oom Gawie. ‘Ons sal later meer word hoop ek en dan kan ons later kies as ons wil.’

Ze stegen op en reden in de richting waar generaal Myburg wezen kon, naar het Noord-Oosten, soms langs de paden maar meestal recht door het veld. Voortdurend zaten zij te kijken naar alles wat zich in de verten vertoonde. Het was verwonderlik stil op de paden, weinig was er te zien; het was alsof de mensen zich in hun huizen verstaken.

Het weer veranderde; wolken begonnen zich te

vormen en telkens reden zij in hun schaduw. Bezorgd keken de mannen naar de lucht. De wolken werden dikker en dikker en sloten zich aaneen tot een grijze bedekking, die de blauwe lucht verborg.

Bij de huizen, die zij voorbijkwamen, was meestal geen man te vinden en slechts nu en dan sloot een enkele zich bij hen aan.

In den middag ontmoetten zij vijf mannen, die naar Witkopjes reden, waar een regeringskamp was. Bart trachtte hen te overreden en na enige aarzeling sloten zij zich bij hen aan.

Tegen de avond begon het te regenen, een zachte regen, die maar niet ophield. Bart had in een klein bos van zwarthoutbomen afgezadeld en om de vuurtjes geschaard zaten de mannen in hun jassen en dekens te praten. De gespannen paarden liepen bewaakt aan de kant van het bos en wachten waren uitgezet. Ze waren nu een vijftig man. Velen van hen hadden gebrek aan de hoogst nodige dingen, ook had bijna niemand voldoende patronen. Daar kon hij niets aan doen, maar voor het andere zou hij zorgen. De volgende dag zou hij bij de eerste de beste winkel aanrijden en alles nemen wat hij nodig had.

Hij lag over al die dingen te denken, terwijl de anderen om hem heen in slaap waren. De vuren waren gedoofd, de regen viel eentonig, zonder

zwakker of sterker te worden, op hen neer. Hij hoorde het strompelen van de paarden, als zij met hun vastgebonden voorbenen verder sprongen en nu en dan het gedempte spreken van de wachten. Hij twijfelde nu of hij wel een goede slaapplaats had uitgezocht, of het niet veiliger zou geweest zijn in het open veld af te zadelen. Hoe gemakkelik kon dit bos niet omsingeld worden. Hij had zich laten geruststellen door de overal gehoorde bewering dat er hierlangs nog geen regeringskommando in het veld was. Ook was het een betere schuilplaats tegen het weer. Nu had hij spijt dat hij niet voorzichtiger geweest was. Het hield hem lang wakker. De regen begon van een tak op zijn hoed te druppen; zijn deken werd steeds zwaarder. Gelukkig was zijn jas waterdicht, maar toch gevoelde hij zich langzamerhand door en door koud worden. Angstig lag hij te luisteren. Hij had gehoord dat de eerste wacht afgelost was en nog sliep hij niet. Hij stond op. Het was daar onder de bomen met die regen pikdonker, maar zijn ogen waren goed en voorzichtig lopend kon hij zijn weg vinden. Bij het licht van wat stervende kolen zag hij twee mannen in elkaar gekrompen onder één deken liggen; de deken was veel te klein voor twee en ze waren ook zonder jas. Hij ging terug en bracht hun zijn deken. Een van hen lichtte het hoofd op. ‘Baie dankie’, zei hij klappertandend.

Toen liep hij tot bij de wachten.

‘Luister tog mooi kêrels’, zei hij. ‘As jullie iets hoor maak my dadelik wakker.’ Toen ging hij weer liggen met het hoofd in zijn omgekeerd zadel, zijn hoed op zijn gezicht, luisterend. Hij had het koud. Zijn handen in zijn zakken gedrukt, zijn knieën opgetrokken, bijna tegen zijn borst, sliep hij eindelik. Na enkele uren werd hij echter weer wakker en hij ging staan om zijn verkleumde benen wat beweging te geven. Daar waren er meer die niet konden slapen en een kwam hem vragen of zij vuur mochten aanleggen. Hij aarzelde, want de vrees was hem nog bijgebleven, maar toen gaf hij zijn toestemming.

Tegen de morgen hield de regen op en toen het licht werd, begonnen de wolken zich op te lossen en een half uur nadat de zon op was brak zij door. De rebellen waren druk bezig hun paarden schoon te maken, pap te koken en vlees te braden en hun natte jassen en dekens te drogen te hangen. Bart ging naar oom Gawie en zei, dat zij nu een veldkornet moesten kiezen. ‘Goed’, zei oom Gawie, ‘maar die mense wil jou hê. Maar ek sal hulle sê.’ Na een poosje kwam hij weer bij Bart terug. ‘Hulle wil nie kies nie, sê hulle’, zei hij, ‘hulle sê, hulle is tevrede met jou..’

‘Toe dan maar’, zei Bart. ‘Maar hulle sou beter

doen met 'n ou grijskop soos jy te kies', lachte hij.

De eigenaar van de grond had hen een slachtkoe gegeven en nu waren zij bezig het vlees te verdelen. Als ze wilden konden zij nog een koe krijgen, had hij gezegd. Ja, simpatie met hen was er wel, maar daar had je niet veel aan. Bij de regerings-kommando's waren er veel die op hun hand waren, maar wat hielp dat; als er gevochten werd, zouden ze toch ook maar op je schieten.

Het was zeven uur toen ze opstegen. De gehele familie van de boer was er om hun voorspoed te wensen. De man en zijn vrouw groetten Bart met de hand en wuifden de mannen bij het voorbijkomen vaarwel toe. Hun gezichten stonden ernstig, bijna treurig, alsof zij geen hoop hadden. Ze zeiden wel bemoedigende woorden, maar hun gezichten weerspraken die. 'Kom terug met die vrijheid', riepen ze.

'As ons vir Botha en Smuts uitsit sal ons somar die land onafhanklik verklaar ook', dacht Bart, 'maar nou gaan dit vereers net teen hulle.'

Het was een mooie morgen. De laatste wolken versmolten in het blauw van de lucht en de zon scheen warm op de natte en verkleumde mannen. Hoewel zij al een paar uur in beweging waren, zat de kou van die nacht nog in hen en de warmte van de zon deed hen goed. Vrolik zaten zij te praten. Het gras glinsterde van de nattigheid. Een

wasem steeg op en een frisse geur hing in de lucht. Het was bladstil, geen halm bewoog. De meesten hadden hun jassen nog aan en hun dekens over hun schouders om ze zo beter te laten drogen en de damp van dat natte goed vermengde zich met de rook uit hun pijpen. Een jongen zat te zingen:

Daar is plek, daar is plek, daar is plek, daar is plek, daar is plek op die donkiewa[1];
Daar is plek, daar is plek, daar is plek, daar is plek, daar is plek op die donkiewa.

'Plek genog', dacht Pieter, 'maar daar is min wat wil opklim.'

Hij keek Fransoois aan.

'Onthou jy nog van gister?' vroeg hij.

Een vrouw had hen de vorige dag met een geweer gedreigd.

'Meer skande vir haar as vir ons', zei Fransoois.

'Man, dat daar onder ons nasie altyd so baie moet wees wat by die Engelsman onder die kombers wil inkruip.'

'Ag wat, alles sal nog reg kom', antwoordde Pieter luchthartig. 'Die Boere sal nog eendag algar Boere word jong. Gee hulle net tyd. Hulle is nog maar soos jong hondjies, hulle oë begint nog maar pas oop te gaan.'

Na een paar uren gingen zij de spoorlijn over en

1) Donkiewa: ezelwagen.

kwamen kort daarop bij een winkel. Bart ging naar binnen.

‘Ons is rebelle’, zei hij tegen de Jood, ‘en ons het party goedjies hard nodig. Geld het ons nou nie, maar ek sal jou 'n bewys gee en ons sal later alles uitbetaal.’

De winkelier aarzelde, maar Bart wachtte zijn antwoord niet af en riep een van zijn mannen. ‘Vra die wat iets nodig het om in te kom’, zei hij. - ‘Skryf op’, zei hij, ‘maar pas-op dat jy nie probeer om ons te verneuk nie, dan vat ons jou hele winkel verniet.’

Toen tekende hij en zij reden verder. Nadat zij een eind weg waren, zei oom Gawie: ‘Dis jammer, dat jy nie 'n afskrif van die lys gevra het nie. Nou sal die Jood mos partij goed byskryf en pryse verander.’

‘Dis waar’, zei Bart, ‘dit moes ek gedoen het.’ Toch nam hij niet de moeite om een man terug te sturen. ‘Hy sal darem nie te veel kan verneuk nie’, zei hij.

Tegen de middag kwamen er twee hun tegemoet, voornaam er uitziende jongelui, zoons van Jan van der Hoven. ‘Waar is de kommandant?’ vroegen ze.

‘Hier’, zei Bart.

Ze gaven hem de hand. ‘As jy ons wil hê, kommandant, dan wil ons aansluit.’

‘Goed’, zei Bart. ‘Hoe meer hoe liewer.’

‘Pa wil graag kennis maak’, zei de oudste. ‘As die kommandant wil kan ons almal by die huis iets gaan eet.’

‘Dankie, dit sal ons graag doen.’

Hun vader, een deftige oude heer, wachtte hen voor het huis af.

‘Ek is bly dat jullie my die eer wil aandoen om by my aan te kom’, zei hij hoffelik. ‘Kom binne. Jou manne ook. Laat almal inkom.’

‘Dis vir my 'n vreugde om te sien dat daar darom nog manne onder ons volk is wat die moed het om op te staan teen ons Engelsgesinde regering’, zei hij.

‘Net jammer dat ons so min is oom’, antwoordde Bart; ‘maar beter 'n paar wat opstaan as glad nie.’

‘Reg so kommandant. Beter 'n klein klompie as niemand nie. Anders zou die skande te groot wees. Maar daar is baie wat sal aansluit as dinge bietjie meeloop.’

‘Dis die ongeluk oom; in so'n tyd soos vandag het jy mense nodig wat nie wag nie; wat alles wil waag. Nou sit hulle op die draad om hulle te laat afval na watter kant die wind waai.’

‘Ja’, zuchtte van der Hoven. ‘Toe ek jong was, met die Vryheidsoorlog van Tagtig, toe was die mense anders. Toe was daar geesdrif onder die mense. Maar vandag sit hulle en bereken wat sal

die veiligste of voordeligste vir hulleself wees. As 'n nasie so word gaan hy te gronde.'

'By Renosterkop is nog 'n kommando rebelle onder Martines Venter', vervolgde hij.

'Ek wonder of ons dan maar nie eers na hom toe moet ry nie', zei Bart.

In de grote zitkamer werden zij verwelkomd door de oude mevrouw Van der Hoven. Haar ogen verrieden dat zij geschreid had. Een mooi, donker meisje van een jaar of twintig droeg met een paar meiden stapels sneden brood, schotels vlees en schalen gekookte eieren op tafel.

'Dis jammer dat ons nie tydig geweet het dat julle sou kom nie, kommandant', verontschuldigde de vrouw zich, 'dan kon ons vir lekkerder kos gesorg het. Maar ek hoop dit sal darem smaak.'

'Dis hard kommandant, om jou kinders na die oorlog te sien gaan,' vervolgde ze, 'maar my seuns wil ook hulle plig doen en ek mag hulle nie keer nie. - Nou moet julle eet tot julle genoeg het', drong ze aan.

Het mooie meisje kwam even bij Bart zitten.

'Oom-hulle is helde nê', zei ze.

'Dit sal nog moet blyk', lachte hij, 'maar 'n begin het ons darem gemaak.'

De oude heer hield een korte toespraak. 'Ek is trots op julle', zei hij. 'Vandag voel ek weer

jammer dat ek nog nie tien of twintig jaar jonger is nie.'

Toen gingen zij naar buiten en trokken heen naar waar in de verte blauwe randen de grens van het bosveld aangaven.

Het was enkele dagen later. De zon was bijna ondergegaan en blauwgroen, met hier en daar een goudachtige glans van de zakkende zon, lag het veld onder de witblauwe hemel. Een donkere, korte rij ruiters, trokken zij langzaam op de hellingen voort en waar zij op de top van een bult kwamen, staken paarden en ruiters fijn en zwart af tegen de lichte Westerlucht. Een kleine groep, klein en onbetekenend in de wijde uitgestrektheid van het land.

Magiel reed naast Bart. 'Dinge loop anders as wat ek verwag het', zei hij.

'Ja', antwoordde Bart somber.

'Die rebelle moet spook', zei Magiel. 'Ons voer niks uit nie, ons ry net rond. Ek het nie van my huis af weggegaan om perd te ry nie.'

'Ja, jy is reg, maar meen jy nie ons moet eers generaal Myburg of een van die ander kry nie?'

'Seker. Ek meen die rebelle in die algemeen. Hulle is te dooierig man. Ons is totaal aan die slaap. As ons wakker skrik is dit te laat, jy sal sien. Waar hê jy ooit 'n rebellie gesien soos hierdie een,

dat die rebelle net rondry en niks uitvoer nie. Jy hoor nie van gevegte nie; ons neem nie plekke in nie; ons stuur nie eers proklamasies uit nie. Wat moet die kêrels wat nie by ons is nie dink? Hulle sal dink ons lê iewers in die veld en slaap. Alle wêreld Bart, dit kan nie so gaan nie. Het ek die dinge so verwag dan het ek wragtie-waar by die huis gebly.'

'Dis waar', zei Bart. 'Ons doen niks nie en die regering maak hom klaar en hy sal ons naderhand vang soos 'n klomp mak bokke. Maar sien jy: ons wil graag dat ons sonder skiet die ding sal regkry. As ons baie is sal die regering met ons onderhandel. Ek wil self ook nie onnodig Boere skiet nie, ons is darem broers jong. Al is ons nou in twee kampe, die mense wat by die regering staan is darem ons broers.'

'Daardie broers sal vir jou en my net-nou plat skiet, glo vir my. Mens moet nie 'n ding half doen nie Bart. Oorlog is oorlog en nie 'n byeenkoms nie. Hulle sal ons platloop, hulle sal ons verniel. Aan al hulle praatjies van: ons moet bloedstorting vermy - glo ek net niks. Dis maar net om tyd te wen en ons in 'n val te lei. Ek weet watter soort mense is hierdie regering van ons. My broer wat in Johannesburg in die myn is het my vertel wat daar in 1912 aangegaan het. - Nee, ek sê ons moet hulle voor wees; ons moet spook. As jy nou by kom-

mandant Venter kom, praat met hom man. Moet nou nie maak dat ons net-nou soos 'n klomp skape is nie.'

'Wat dink jy dan moet ons maak?'

'Ons moet van ons laat hoor. Ons moet die telefoondrade sny, die spore opbreek, proklamasies uitstuur dat geen motorkar mag ry nie en dat ons op enige motorkar wat ons sien sal skiet. Die motorkarre spioen ons en hulle weet presies waar ons is. Ons moet die distrikte waar ons baas is vir rebelledistrikte verklaar en daar moet ons regeer; ons moet die kantore inneem en alles wat ons nodig het kommandeer en nie een laat ry sonder 'n pas nie. Dan sal die land sien dat dit ons erns is; maar nou lyk die hele affêde vir die mensdom belaggelik. Praat nou met Rooi Martines jong. As ek generaal was sou ek anders maak; dan loop die bloed net-nou.'

'Dit is juis wat ons wil voorkom.'

'Jy sal nie keer dat ons bloed loop nie. Ek het baie oor hierdie dinge gedink. Die dinge wat my broer in Johannesburg my vertel het, het my baie laat dink.'

Bart zweeg somber. Toen zei hij: 'Ek het darem ook die gevoel asof die strop al om my nek gly.'

'Juis', antwoordde Kort Magiel tevreden.

Het was tegen tienen toen zij de rebellen onder kommandant Venter bereikten. Bij een klein klip-

kopje, tegen de helling van een bult, lagen zij in het donker te slapen. De kommandant wachtte hen af.

‘Laat jou manne nou eers afsaal’, zei hij, ‘dan kan ons gesels.’

Tegen een klip geleund zaten zij te roken.

‘Wat se nuus hoor oom nou?’ vroeg Bart. ‘Is generaal Myburg iewers hieromtrent?’

‘Hy moet daar in die buurt van Wilgerdam wees, maar waar hy persies is weet ek nie. Hy trek ook maar bont, net soos ek. Dan trek jy die kant toe en dan die kant. Vandag hoor jy altemit van 'n klompie wat wil aansluit en dan ry jy daarheen en môre kry jy weer nuus van 'n ander klompie en dan trek jy weer daarheen. So sal dit met generaal Myburg seker ook maar wees; maar soos ek verstaan is hy nou nie ver van ons af nie. Hy moet sowat vierhonderd man onder hom hê. Ons twee te saam is amper 'n driehonderd, dus as ons bymekaar is sal ons darom 'n mag wees wat iets kan doen.’

‘As mens net sou weet wat ons moet doen’, zei Bart.

‘Voorlopig moet ons net afwag of die regering met ons wil onderhandel, dis al. Ons kan nie 'n aanval gaan maak nie. Ons sal niks uitvoer nie en ons sal die publiek teen ons kry. Al wat ons nou kan doen is om die mense te beweeg dat hulle

by ons aansluit en as die regering dan sien dat ons baie is, sal hy onderhandel.'

'Ek meen darom dat ons iets moes doen, van ons laat hoor op een of ander manier; dit lyk vir my of ons meer stof moes opgooi.'

'Nee wat neef Bart, dit gaan dink ek so goed. Die ongeluk is net dat die mense so sleg aansluit.'

'Dis 'n moeilike toestand', zei Bart. 'As dit oorlog is weet jy dis oorlog en jy handel daarna; maar hierdie onsekerheid maak jou hande slap.'

'Dit is waar maar wag nou maar af. Die regering sal nie die eerste wees om te skiet nie, glo vir my. Hulle is ook lugtig[1]. Ek dink wel dat alles nog sal regkom.'

'Wat hoor oom van Beyers en die?'

'Beyers is nog maar altyd in die buurt van Potchefstroom. Maar Kemp is glo op pad na Duits-Wes.

'Dis verkeerd', meende Bart. 'Ons moet die Duitsers daarbuite hou. Dit sou beter wees as hy sou hierbly om vir ons te help. Met Manie Maritz is dit net so. Het hy hier gebly dan was dit beter gewees dink ek.'

'Ek dink ook so, maar elkeen handel maar op homself lyk dit.'

'Die hele ding gaan 'n mislukking word', dacht Bart. 'Die voorkêrels het nie planne nie.'

1) Lugtig: bang.

‘Wat hoor oom van generaal De Wet? Ek hoor hy het Kroonstad ingeneem?’

‘Ja ek hoor dit ook. Hy kan iets doen, sien jy, want daar is duisende rebelle in die Vrystaat. - Ou President Steyn doen baie moeite hoor ek om die regering te beweeg om met hom te onderhandel.’

Zo zaten zij te praten tot de maan bijna onder was. Hij stond goudkleurig vlak boven het veld.

‘Daar is weer water in die lug’, zei Rooi Martines, ‘ons kan weer een van die dae reen te wagte wees.’ Hij stond op en rekte zich, stijf geworden van het zitten. ‘Ek wil loop slaap’, zei hij. ‘Môre met son-op moet ons weer verder.

Bart lag nog een tijd wakker. ‘Die Here alleen weet wat gaan van ons word’, dacht hij.

Met het eerste lichten begonnen de mannen vuur aan te leggen. Hout was er niet en daar was ook niet veel droge mest te vinden; daarom moesten zij de nog natte paardemest gebruiken, waardoor dikke, witte rookwolken uit elk vuurtje opstegen. In de stille lucht hing de rook lang op de omgeving en toen de zon opkwam kregen veld en mannen en paarden in de verschillende belichting een schilderachtige bekoring. Bart had er geen oog voor.

Oom Gawie kwam naar hem toe. ‘Wat sê Rooi Martines?’ vroeg hij.

‘Die ou is vol moed.’

‘Ja?’

‘Hy glo dat die regering met ons sal onderhandel.’

‘Dan glo hy meer as ek’, zei oom Gawie. ‘Maar mog dit waar wees.’

‘Die kêrels is te gerus’, zei Bart. ‘Hulle meen glo dat die rebellie 'n soort van stemmery is. Maar net-nou sal hulle skrik.’

Een man riep hen om te komen eten.

‘Jy moet baie eet oom Gawie’, zei Bart. ‘Mens weet nou in die môre nie of jy wel in die aand sal kos kry nie. Ek laai nou in soveel as ek kan.’

Toen zij wegreden was er een opgewekte stemming. Familie en bekenden ontmoetten elkaar onder het andere kommando en begroetten elkander vrolik en luid.

Het weer wees echter op verandering; dikke wolken begonnen uit het blauw van de lucht te groeien en schoven aan de einders aaneen tot blauwe banken en reeds vroeg in de middag zagen zij in de verte de bliksems aan de lucht. Wind stak bijwijlen op.

Bart had uit een andere winkel nog meer kleren genomen en met voldoening dacht hy weer daar aan. Rooi Martines kwam bij hem. ‘Ons gaan nat reen’, zei hij. ‘Jou kêrels het almal jasse sien ek; party van myne het nie.’

‘Daar het ek voor gesorg,’ zei Bart.

‘Jy sal moet betaal ou neef. Hulle sal jou aanskryf vir al daardie goed.’

‘Dit kan ek nie help nie, maar 'n man kan nie sonder 'n jas wees nie.’

Zij zagen een witgrijze wolk over het inktblauw van de verte snel nader schuiven en toen een regenval over het veld op hen afkomen. Al rijdende maakten de mannen hun jassen of dekens los. Een gedruis als een waterval kwam van de bui af. ‘Haël ook’, dacht Bart. Hij hing zijn geweer onderste boven en drukte zijn hoed vast op zijn hoofd. Hij zat er goed in; zijn jas en schoenen waren waterdicht; op hem kon het maar regenen. Maar wat van die andere kêrels? ‘Ons offisiere sorg darem sleg vir ons mense’, dacht hij. De wind woei de staarten van de paarden opzij en een zware regen, met hagel gemengd, viel op hen neer. Het kommando hield stil en de paarden draaiden hun rug naar den wind.’ Onder de kop van hun paarden neergehurkt wachtten de rebellen tot de bui over was.

Bij een bos zadelden zij af.

Bart en Rooi Martines zaten bij elkaar te praten en telkens kwamen mannen naar hen toe om met hen te spreken. Een kwam Rooi Martines vragen of hij ook niet zorgen kon dat zij allen jassen kregen. Verkenners, die uitgestuurd waren, hadden veel bedrijvigheid opgemerkt. Spioenen van de

regering hadden zij telkens gezien en ook verscheidene motorkarren. Een daarvan hadden zij opgehouden, daar waren een paar bekende Engelsen van Bronkhorstspruit in, spioenen natuurlik. Ze hadden hen gelast om te draaien, maar dat was al wat zij hadden kunnen doen.

'Mens moet die verkloekte motorkarre belet om te ry', zei Bart.

'Hoe?' vroeg Rooi Martines.

'Steek hulle aan die brand.'

'A nee a, ou swaër', suste de ander. 'Jy wil nou te kwaai aangaan.'

Op een oude kar zonder tent kwamen een oude man met zijn oude vrouw aangereden; zij stonden op en gingen hen tegemoet.

'Ons het gekom om jullie kêrels te kom waarsku', zei de man. Het waren bekende mensen uit de omgeving van Uitdraai, een gebogen man van zeker bij de zeventig en zijn vrouw niet veel jonger. Het oude mens zat te beven van opwinding en haar grauw, gerimpeld gezicht, weggekropen in de grote, zwarte boerenkap, stond droevig en bekommerd. Op hun oude, verveloze kar zonder tent, armoedig in hun oude, zwarte kleren, verwekten ze medelijden, maar de man, met zijn felle blik, had toch, ondanks zijn gebogen rug en zijn bevende, stijve handen, als hij sprak iets hoogmoedigs en parmantigs.

Rooi Martines en Bart stonden enige ogenblikken zwijgend. ‘Hoe het oom en tante-hulle dit reg gekry om hiernatoe te kom?’ vroeg Rooi Martines toen.

‘O, ons het maar vir elkeen wat ons voorkeer vertel, dat ek na my ou broer by Renosterkop ry wat gevaarlik siek lê, en hulle het ons laat deurgaan. Maar ek wil julle uitdrukkelik sê om nie te gerus te wees nie, kêrels. Die regering gaan vir julle skiet, die is eenmaal. Hulle lê daar by die spoor met oor die tweeduisend man. Ek raai julle, gee pad; gee pad na plekke waar julle kan wegkruip, waar julle in alle geval posiesie kan inneem, want wat maak julle hier op die kaal vlakte teen so'n groot oormag?’ En toen de andere twee zwegen, vervolgde hij: ‘As julle miskien dink dat die regering met julle sal onderhandel is julle onder 'n totaal verkeerde indruk. Die regering sal nie met julle onderhandel nie, neemt dit van my aan; ek weet dit. Hy gaan julle uitmekaar skiet.’

‘Ja oom, maar ons kan ook skiet’, antwoordde Rooi Martines.

De oude man begon zich kwaad te maken. ‘Moe nou nie eiesinnig wees nie’, zei hij. ‘Die regering het te veel mense om te dink dat julle hom hier op die kaal vlakte kan afwag. Die spreekwoord sê: as mens nie sterk is nie moet hy slim wees. Omdat ek die gevaar sien het ek gekom om julle te waar-

sku. Ons is oud en die lang ry is vir my ou vrou ook nie spulletjies nie en daaraan kan julle wel sien dat ons werklik in die nood is oor julle. Ons het gemeen om generaal Myburg hier te kry maar toe is dit julle. Ons sien nie kans om nou nog verder te soek nie, maar asseblief kêrels, stuur julle nou 'n rapportganger na generaal Myburg om hom te sê hoe sake staan, om hom te beweeg hier pad te gee.'

'Ons is self op pad na hom toe', zei Rooi Martines.

'Nou ja, soveel te beter, dan kan julle hom self sê. Maar julle lyk vir my so gerus te wees. Dit maak my so angstig as ek dink aan die regering se mag van mense en julle klein klompie en ek sien julle hier so gerus deur die vlakte rondtrek asof daar geen gevaar is nie. Ek mag verkeerd wees maar ek kry die indruk dat julle nie besef hoe haglik die toestand is nie.'

'Nee oom', zei Bart, 'ek altans voel net so onrustig.'

'Nou ja, dan het ons nou gedoen wat ons kon; dan wil ek maar weer ry.'

De man trok aan de leidsels om de twee kleine, oude en doodvermoeide paarden weer in beweging te krygen.

'Trek hier nou weg hoor', riep de vrouw met een hoge, zwakke stem, toen zij wegreden. Ze

zwaaide met haar arm, gebarend naar het Noorden. ‘Moet nou nie langer hier bly nie. Trek ver weg.’

Ze stonden hen een paar minuten na te kijken. ‘Ja, die dinge word nou ernstig’, zei Rooi Martines, ‘maar generaal Myburg is nou nabij. Môre-oggend is ons by hom; dan sal ons besluit wat om te doen.’

‘De regen had reeds een tijd opgehouden en laagzaam dreven de hoge wolken uiteen. Op een rand in het Oosten scheen alweer de zon.

‘Wat moet ek doen’, dacht Bart. ‘Hier loop ons ons rieme styf[1)].’

Het was na de krijgsraad. Een ouderling van Rooi Martines hield dienst onder een groep oude zwarthoutbomen. Daar was een vuur en dicht daarbij stond een bejaarde man te preken. De mannen zaten op de grond en andere stonden daarachter in het halfduister, hun grillig verlichte gezichten op de man die hen toesprak. Het donker en het vlammenlicht tekende hun gestalten in een vreemde geheimzinnigheid of felle openbaring. Ze zongen.

‘Zalig hij die in dit leven,
Zonder hulp en zonder baat.
Als hem alles wil begeven,
Steunt op God, zijn toeverlaat.
En ook in den zwartsten nacht
Op den Heer alleen houdt wacht.’

1) Jou rieme styf loop: het hoofd stoten.

Een van de achtersten, tegen een boom geleund, stond Bart. Nu ging hij weer heen van dit kommando, ging weer zijn eigen weg. Op de krijgsraad was hij het met Rooi Martines niet eens kunnen worden. Bart wilde weg uit deze omgeving; wilde het bosveld in. Daar tussen bomen en bergranden was er meer kans zich tegen een overmacht te verdedigen. Door de bossen wilde hij naar Waterberg trekken naar Pienaar en Jopie Fourie. Dat waren mannen, die handelend optraden.

Geleek het naar vluchten wat hij deed? Liet hij de anderen in de steek?

Hij luisterde niet aandachtig, stond te denken aan de afgelopen besprekingen en aan zijn plannen voor de volgende dag. Gelukkig waren zijn mannen het met hem eens. Donkerbek had gezegd dat hij liever naar huis ging dan naar generaal Myburg.

Toch hoorde hij nu en dan de spreker aan. Die vergeleek de rebellen bij de mannen van Gideon. Maar daar was een verschil. Zij wisten niet wat de uitslag zijn zou; tot hen had God niet gezegd dat zij zouden overwinnen. Maar wat ook de uitslag zijn mocht, zij zouden tenslotte door alle mogelike nederlagen heen geestelik overwinnaars worden.

Bart was daar niet tevreden mee en in plaats

van hem moed te geven, stemden de woorden van de ouderling hem nog somberder.

Na de dienst zocht hij zijn ligplaats een eindje van de anderen af. Het was er hard en koud, maar tenminste droog. De lucht was nog met wolken bedekt, behalve recht boven, waar sterren door schenen. Aan de luchtkimmen schoten telkens bliksems en een enkele maal kwam dof gedonder over het natte veld aanrollen. Op zijn rug lag hij, met zijn ogen open, nog een tijd te denken.

Toch kwam die avond voor hem nog een troost. Voor hij sliep mompelde hij: 'Die ook in den zwartsten nacht op den Heer alleen houdt wacht.'

De volgende morgen, nog voor het licht werd, reden zij heen; vertrokken zonder dat het kommando van Rooi Martines er aandacht aan scheen te schenken. Rooi Martines zelf was ook niet opgestaan. In het Oosten was de hemel aan het verbleken, maar ook daar waren de sterren nog duidelik te zien.

Het was middag toen zij Schoemansnek overgingen en in het bosveld afdaalden. Daar was het windstil, want daar tussen de hoge bomen en achter de hoge rand kon de wind niet komen, maar de grond was nat en de lucht vochtig. Het afgebrande veld was overal weer uitgesproten en heldergroen stond het gras in kleine pollen. Op een

afstand leek het of het den grond met een kleed bedekte. De bomen waren door de vroege regens tijdig uitgelopen en de jonge lichtgroene blaartjes waren al zo groot, dat de kruinen een aangename schaduw gaven. Behalve nu en dan het gekwetter van een boomvol vinken of spreeuwen en het aanhoudende gekoer van duiven of nu en dan de spottende roep van een kwê-vogel, was er geen geluid.

Tegen de avond van de volgende dag kozen zij hun slaapplaats in een ruige tambotielaagte. Oude knoestige tambotiebomen stonden daar tussen dichte hagen donker kwarriebos. Een eind daarvandaan liep een weinig bereden pad en daar zette Bart twee wachten.

Het was middernacht toen een van hen twee mannen bracht. ‘Hier is twee kêrels van die kommando Venter, kommandant’, zei hij. Bart was dadelik wakker.

‘Goeie nuus?’ vroeg hy angstig.

‘Nee kommandant’, antwoordde de oudste, ‘slechte nuus. Ons hele kommando met die van generaal Myburg is uitmekaar geskiet en gevang.’

Ze stonden dicht bij elkaar, fluisterend; om hen vaag de zwarte boomstammen en de lage, donkere kruinen; een eindje van hen de stervende vuren. Bart voelde dat alles opeens anders, somberder, eenzamer.

‘Ons voormanne was te gerus, kommandant’, ging de een droefgeestig verder. ‘Hulle het nie gedink die regeringsmense was so nie. Ons het gery somar in die oop veld, somar oop en bloot, die regeringskommando in 't gemoet. Generaal Myburg het met 'n paar man vooruit gery om te onderhandel maar hulle het gesê dat ons moet oorgee of veg en toe die generaal order gee om terug te trek, begin hulle te skiet. Daar was geen kans om te veg nie; daar was geen plek, waar ons posiesie kon neem so te sê nie. Party van ons het ons platgegooi[1)] in 'n klein rantjie, maar ons kon dit nie lank hou nie, want die regeringsmense het die plek dadelik begin omtrek. Toe moes ons weer maar verder jaag; orals sien jy net rebelle vlug en die regeringsmense achter hulle aanjaag.’

‘Het daar baie van ons mense geval?’

‘Ek dink so kommandant. Ek self het 'n hele paar sien val. Maar daar was baie erdvarkgate in die stuk veld en dit kan wel wees dat meer as een perd daarin getrap het. Met die wegjaag van die randjie af het ek ook 'n paar van ons mense sien lê. Ek het ook een gesien wat in die stiegbeul[2)] vasgesit het; of hy dood was of gekwes kon ek nie sien nie. Sy perd het hom aangesleep en elke maal geskop.’

1) Jou self platgooi: plat op de grond gaan liggen.
2) Stiegbeul: stijgbeugel.

Zo zaten zij te vertellen, hun stemmen dof van vermoeidheid. ‘Ek en my maat het weggekruip in die riete van die rivier, want ons perde was altwee doodgeskiet; en in die nag het ons uitgekom. Ons het toe maar aangestap die bosse in of ons julle altemit kon kry.’

‘Ons wil nou maar loop slaap kommandant; ons is regtig moeg.’

Hij gaf een zijn deken en ging toen bij het uitgebrande vuur zitten. Onder de as waren nog vurige kolen en hij legde er takken op, die hij aanblies. Met zijn handen uitgespreid zat hij zich te warmen. Hij was koud en rillerig en zijn gedachten wilden zich niet verzamelen. ‘Dit het dus so gekom as ek gedink het’, dacht hij. ‘O, ek glo party regeringsmense het opsettelik misgeskiet, maar die Engelse wat by hulle is het daar op die rebelle verjaar, die kan jy glo.’ Hij vloekte. ‘Nou moet hulle weet. Met ons klompie sal dit nie so gemakkelik gaan nie; hulle sal ons nie met koue hande vang nie.

Oom Gawie kwam ook bij het vuur zitten.

‘As ek nog net 'n klomp van hulle kan doodskiet’, zei Bart. Maar oom Gawie gaf geen antwoord. Na een paar minuten zei hij: ‘Die Here wil dit seker nie hê nie. Ons volk sal maar ten eeuwigen dage moet slawe wees.’

Het was nog geheel donker toen allen reeds op-

gestaan waren en bedrukt bij hun vuren het gebeurde zaten te bespreken. Een onder hen trachtte de anderen op te beuren. ‘Botha sal nog sy gat sien’, zei hij; maar het gelukte hem niet.

De volgende dag kwamen twee verkenners opgewonden mededelen dat een afdeling van ongeveer tagtig man voor hen posiesie ingenomen had in een laag randjie, nog geen half uur voor hen uit. Het was of er op dat bericht iets in Bart openbrak en hem doorvloeide als wijn. ‘Magtig kêrels’, riep hij, ‘sal ons hulle toelaat dat hulle ons voorlê en bekruip? Kom ons skiet hulle daaruit.’

Zij overlegden haastig, geestdriftig. Een vechtbegeren was in hen opgestaan en in een galop volgden zij de twee verkenners. Omgeven door een vlakte met lage doornboompjes lag het randje daar als een eiland.

Zij deden hun aanval van vier kanten. Fransoois was naast Bart. Op hun buik schoven zij van boompje tot boompje en van mierenhoop tot mierenhoop. Van de anderen was niets meer te zien en niets verried ook de aanwezigheid van de regeringstroepen. Zouden zij hen al gezien hebben? Toen hoorden ze van de andere kant schieten. ‘Bredenbach met sy klompie’, dacht Bart. Fransoois onderscheidde beweging in het geboomte. ‘Daar staan seker hulle perde’, zei hij. ‘Sal ek skiet?’ Ze vuurden en toen was er een felle beweging van

takken. Een paar gezadelde paarden holden het randje af de vlakte in en regeringsmannen sprongen hier en daar verschrikt op of trachtten de paarden tegen te houden; tegelijk brak van Bart's troep het vuren los.

Een van de paarden kwam recht op hen af. ‘Skiet hom’, zei Bart, ‘hy gaan vir ons seermaak.’ Ze schoten tegelijk. Het paard holde wankelend nog een twintig pas en sloeg toen op een doornboompje neer. Bij het voorbijkomen zagen zij dat het stil lag. ‘Hij is gelukkig dood,’ had Bart nog tijd om te denken. Onverwacht kwamen zij aan een ondiepe sloot[1)] en met een zucht van blijdschap gleden zij erin. De een na de ander zagen zij de overigen er ook in komen. Verder gaan konden zij niet. Een paar zochten met verrekijkers of zij iets van de vijand zagen en beduidden dan aan de anderen waar zij moesten schieten.

Na een tijd werd een tak met een zakdoek er aan opgestoken en langzamerhand hield het vuren op. Van de andere kant kwamen de andere rebellen onder Bredenbach en Magiel met gejuich aangelopen.

In een dicht bosje lagen een aantal paarden. De meesten leefden nog. ‘Skiet hulle dood’, zei Bart. Opgewonden schudde hij vele van zijn mannen de hand. Ze vermisten vijf man. Ze werden gauw ge-

1) Sloot: een geul door de regen uitgespoeld.

vonden. Twee waren al dood. Ze legden die naast elkaar, hun hoed op het gezicht en met de bajonetten van de regeringsmensen groeven zij haastig een graf. Ze legden de twee gesneuvelden daarin en dekten hen met grond en klippen toe. Bart sprak een paar woorden en oom Gawie deed een gebed. Ze zongen:

‘Vest in bange en droeve dagen
Al uw hoop op Hem alleen.
Schroom niet Hem om hulp te vragen.
Vest in bange en droeve dagen
Al uw hoop op hem alleen,
Hij kan helpen, Hij alleen.’

Het was reeds laat in de middag en tegen het licht van de lage zon in reed het rebellenkommando naar het Westen.

De regeringsmannen maakten zich toen ook gereed, legden hun doden en de gewonden op draagbaren van takken en vertrokken te voet naar het Zuiden, een sombere groep mannen in de grijze schemering, en eenzaam en stil lag weer het lage randje in het stervende licht.

Voor zij de spoorweg van Pretoria naar het Noorden bereikten, werden zij door de aanwezig-

heid van regeringstroepen gedwongen Noordwaarts te gaan in de richting van de Springbokvlakte, maar ook daar was het onveilig en daarom zwenkten zij af naar het Noord-Oosten. Zij reden nu in de richting van de bergen van Sekoen in de hoop, dat zij in Middelburg of Lydenburg ondersteuning zouden krijgen.

Fransoois en Magiel waren een uur te paard vooruit om het veld te verkennen. Het was midden op de dag. ‘Nou moet 'n mens nie in die bosse wees nie’, zei Magiel. ‘Soe maar dis warm.’ In zijn vierkant, spekblank gezicht stonden zijn kleine, lichte ogen fel turend. Van het kopje waar zij gezeten hadden kwamen zij te voet naar beneden, hun paarden achter zich aan leidend Die maakten in de klippen een geraas dat je in de diepe middagstilte ver kon horen. Toen zij beneden opstegen, kraakte er een schot; een kogel schreeuwde over hen heen en sloeg tegen het kopje in de grond.

‘Gauw’, zei Fransoois en zij joegen naar een ruig stuk blauwe haakdorens. Daar konden zij niet gezien worden en haastig maakten zij hun paarden vast en kropen onder de lage bomen door om te kijken of zij iets van de vijand konden ontwaren, nog juist op tijd om te zien hoe twee ruiters in galop tussen de bomen verdwenen.

‘Hulle sal weer kom’, zei Fransoois. ‘Hulle sal ons weer bekruip die glo ek.’

‘Heel moontlik’, zei Magiel. ‘Ons moet versigtig te werk gaan.’

Ze reden verder, zoo veel mogelik open plaatsen vermijdend, tot Fransoois zei: ‘Hulle sit seker nou van daardie spitskoppie ons en spioen.’

‘Dis baie waarskynlik. Jy weet, Fransoois, ons moet een plan maak met daardie twee. Hulle sal ons nog doodskiet as ons nie vir hulle skrikmaak nie. Ek dink ons moet nou so ry dat hulle ons kan sien, dat hulle ons kan agterna kom en dan lê ons hulle voor. Hoe dink jy Fransoois?’

‘Maar sal hulle op ons spoor ry dink jy?’

‘Moontlik. Miskien waag hulle dit nie maar ons kan probeer.’ Zij reden daarop door oude kafferlanden, waar alleen nog enkele jonge doornboompjes groeiden en waar zij van ver te zien waren. Als die twee regeringsmensen daar nu met hun verrekijker zaten, zouden zij hen daar zeker in het oog krijgen. Na de kafferlanden volgden zij een stoffig veepad en sloegen toen af in een lap sering-bomen. Daar zag je ver onder de hoge kruinen van de ijlstaande bomen door. Maar dan begon een tambotielaagte, een ruige mengeling van bomen en struiken.

Zij haakten hun paarden aan een tak vast en kropen terug, een eind de seringbult in. Toen legden zij zich elk achter een boom te wachten.

Om hen stonden de kromme, gladde stammen

van de seringbomen in hun ronde schaduw op het korte ijle gras. Naar de verten sloten de gangen toe in een warreling van stammen. Het was doodstil. Het gonzen van de vliegen was al wat je hoorde. Het bos wachtte. De bomen, de grond, ze wachtten. Een paar kwêvogels, donkergrijs met het lijf en de kop van papegaaien, zaten op een boom vlakbij. Kwê, riepen ze luid als een scheldwoord. Toen zaten ze stil, wachtten ook. Iets kraakte achter hen en met een schok draaiden zij het hoofd om. Een steenbok kwam voorbij, grazend, zijn dunne benen vlug verzettend. Telkens richtte hij de kop op, luisterend. Hij zag de twee mannen niet. Verder grazend verdween hij.

Na ongeveer een uur zagen zij recht voor hen paardenbeenen bewegen en toen in een gang werden twee ruiters zichtbaar. Ze kwamen recht op hen af, langzaam, stapvoets. Ze hielden hun geweer in hun twee handen en keken scherp voor zich en opzij, zoals jagers die wild zoeken. Al nader kwamen zij. Je kon de doffe stap der paarden horen. ‘Kwê’, schreeuwde een van de vogels. De regeringsmannen werden al duideliker, twee mannen op bruine paarden, met grote hoeden op, in kakiehemden en met bruine beenkappen. Ze hielden stil, aarzelend voor de tambotielaagte; nauweliks honderd pas af.

‘Ons hensup hulle’, fluisterde Fransoois, maar

Magiel schudde heftig van nee. Hun benen gleden effen naar achter; nog platter lagen zij en gelijk trokken zij af. De ene man viel schuin voorover en gleed op de grond, maar de andere joeg in een razende galop de seringbult in en verdween tussen de bomen. Zij schoten nog wel, maar zonder te raken. Het andere paard holde een eindje hinnikend zijn maat achterna, maar bleef toen aarzelend, met opgeheven kop staan kijken.

'Daardie een is weg', zei Magiel. 'Nou sal hy vir sy kaptein gaan vertel waar ons is.' 'Gaan kyk jy Fransoois, dan vang ek solank daardie perd.'

Fransoois stapte naar de gevallen regeringsman toe. Hij lag half voorover, zodat hij het gezicht niet goed kon zien en hij trok hem daarom voorzichtig om.

'Morsdood', zei hij. Het was bijna nog maar een jongen. Hij bleef op het gezicht staan kijken, ging toen naar Magiel, die met het gebuite paard stond te wachten.

'Wat moet ons met hom maak, Magiel?'

'Niks, laat hom so lê. Sy maat sal hom kom kry.'

'Hy het die koël deur die hart', zei Fransoois.

Magiel knikte. 'Somar meteens morsdood. Kom ons ry terug na die kommando. Ons weet nou dat die regeringsmense weer ons spore gekry het.'

‘Maar hoe hê jy dan geskiet man?’ vroeg hij.

‘Ek weet self nie hoe het ek geskiet nie’, zei Fransoois.

‘Het jy tog nie moedswillig misgeskiet nie?’ vroeg Magiel argwanend.

Fransoois antwoordde verward. ‘Ek het nie juis wil misskiet nie maar ek was tog ook nie baie verlangend om raak te skiet nie’, zei hij half beschaamd. ‘Ek wou hulle liewer gehensup het. Nou was ek so half onbeslis, ek weet self nie wat ek wou doen toe ek skiet nie.’

‘Ek het al so gedink’, zei Magiel minachtend.

‘Jy weet dit lyk darem naar om 'n man wat daar so stil voor jou sit en van niks weet nie dood te skiet. Ons moes maar geskree het “handsup” en as hulle dan wou omspring kon ons geskiet het, maar dan het ons hulle tog 'n kans gegee.’

‘Hulle sou ons nie die kans gegee het nie.’

‘Mens weet nie.’

‘Hoe het die regeringsmense gedoen met die klompie van generaal Myburg se mense wat hulle die dag na die slag by Groenvlei in Langkloof gekry het?’

‘Ja, dis waar, maar daarom moet ons nog nie ook so maak nie.’

‘Soos hulle aan ons doen doen ek aan hulle. Soos 'n man my behandel so behandel ek hom.’

‘Ja dit lyk party dae nog die beste politiek’, zei Fransoois, nog steeds onzeker.

‘Dit *is* die beste politiek’, zei Magiel met nadruk.

Het was een paar dagen later, voornacht. De maan was bijna vol en stond recht boven; het kon elf uur zijn. Zonder rimpeling stond zijn zilveren beeld in het water van de Olifantsrivier.

In de zwarte schaduw van hoge kameeldorens en vaderlandse wilgen waren op een afstand de rebellen en hun paarden niet te zien.

De rivier stroomde zonder geluid en er was geen wind. Helder vielen de diergeluiden op de stille lucht. Een nachtvogel riep zijn heldere fluit-reeks; een hok-hok, die door het heldere maanlicht half wakker was, riep zacht en welluidend zijn dof hok-hok-hok-hok-hok; verderop schreeuwde een vogel een enkele kreet als het schreigeluid van een klein kind, een enkele blèr. Gekwaak, geratel en geborrel van kikvorsen en padden smolt ineen tot een dof gedaver.

Bij de rivier, op het zand, hun voeten bijna in het water, zaten Bart en oom Gawie.

‘Ek verwag hulle stellig vannag terug’, zei Bart. Dan zat hij te denken aan een gewonde, dien zij de vorige dag hadden moeten achterlaten in de woning van een boer, die daar bij de rivier een

aanleg had. Hij had ook een paar man afgestuurd naar een zendeling, die lageraf in een kafferstad woonde om hem medicijnen en verbandmiddelen te vragen. Dan over de vooruitzichten van in Middelburg of Lydenburg steun te krijgen. Als het waar was, dat daar in de bergen van Sekoen een ander rebellenkommando was, dan konden zij zich misschien met hen verenigen en het nog een poosje uithouden. Misschien kwam er dan op een of andere wijze nog een oplossing. Waarvoor vochten zij eigenlik nog? De zaak was toch verloren.

Aan de overkant kwamen twee ruiters de hoge oever af en lieten hun paarden drinken, vaag te onderkennen in de matzilveren schemering.

'Hier is hulle', zei Bart.

Zij kwamen de rivier door. Zo moe waren ze, dat zij dadelik gingen liggen.

'Wat is nuus, kêrels?' vroeg Bart.

'Nee wat', vertelde de een mismoedig, 'daar is geen rebellie nie. Daar is niks van nie. Daar was 'n beginsel van 'n kommando gewees, maar hulle het lank-al gaan wapen aflê.'

Hij vertelde al de bizonderheden, die zij daaromtrent gehoord hadden en zijn maat vulde telkens aan. Maar er waren wel regeringskommando's. Als zij daarheen gingen zouden zij net zo moeten rondvluchten als hier. Het was daar wel bergachtig en vol schuilplaatsen, maar verborgen blijven kon je

toch nooit lang. Het scheen hen bijna beter om te blijven waar zij waren.

Oom Gawie was er ook bij gekomen, maar zei niets. Na een poosje gingen de twee rapport-gangers afzadelen en Bart en oom Gawie zetten zich weer bij de rivier neer. De vraag: ‘Waarom hou ons nog vol?’ lag op Barts lippen, maar hij durfde die nog niet uiten.

‘Een van die dae is ons in die hande’, zei oom Gawie.

Bart was blij dat oom Gawie dat zei, voelde dadelik wat de oude daarmee wilde zeggen.

‘Ons is lyk my soos 'n vis in die net’, antwoordde hij moedeloos.

‘Net waar jy trek is regeringstroepe.’

Een tijd zwegen zij; beiden wisten zij wat de ander dacht.

‘Die toestand lyk hopeloos’, zei oom Gawie.

‘Dit is.’

Weer zwegen zij lang. Ze zaten maar te luisteren naar de geluiden van de nacht. Een tijger brulde tegen de bergen aan de overkant. ‘Die tier’, zei oom Gawie.

‘Weet jy wat ek dink oom Gawie’, zei Bart. ‘As julle nou almal sou gaan wapen afgee en ek bly alleen buitekant, miskien sal julle loskom. Ek sal dan trag om my weg te steek tot die rebellie oor is.’

‘Die kaffers sal jou weggee[1].’

‘Ek kon net in die nag ry, altemit kan ek so deurkom na Rhodesië of Duits-Wes of waar ook al.’

‘As hulle jou dan vang is dit nog slegter. As jy oorgee saam met ons is dit dink ek beter vir jou.’

Bart gaf geen antwoord. Bij zijn mannen blijven en de gevolgen afwachten was dat niet manliker?

‘Sal ek môre met die kêrels praat?’ vroeg hij na een poos.

‘Ek dink dis die beste’, zei oom Gawie.

Lang zaten zij daar weer zonder woorden. Eindelik stond oom Gawie op. ‘Ek dink dis die beste’, herhaalde hij.

‘As die mense wil’, zei Bart.

‘Natuurlik as die kêrels wil.’

Bart bleef achter. Dus dit was het einde. Voor hem rees het alles op, het gebeuren van de laatste tijd. De gehele regering achter Botha. Het volk te pap om op te staan. Dat was niet het Boeren-volk dat hij kende. Dat was een andere nasie. Hoe was het gezonken. Het was als zag hij het gebeuren, profeties, als in een beeld; mannen, een volk, een heel volk, de Boerennasie, lopen; en zij liepen eerst hoog en fier en dan al verwarder en zwakker; een achteruitgaand volk, een volk van

1) Weggee: verraden.

wachten, aarzelen, overleggen, verkopen. Een paar liepen als vroeger, trots en beslist, maar de grote menigte liep schuifelend en onzeker. Zo zag hij ze als gaande van het licht in de nacht.

Hij zat daar, zijn armen op zijn knieën, zijn ogen op de rivier gericht, starend naar die mannen, dat volk, wankelend in de verdoling. Zijn voorhoofd zakte op zijn armen.

Het was nog donker toen Bart zijn mannen deed wekken, maar de maan was nog op. Laag stond hij boven de bomen en de schaduwen waren dof en lang. In het Oosten was de lucht bijna onzichtbaar bleker. Als hij dan dit besluit ging uitvoeren, dan hoe eerder hoe beter.

Ze stonden daar, een donkere groep van zestig mannen, in hun jassen, rillerig van het slapen, in het schemerachtige licht van de zakkende maan.

Hij vertelde hen dat er geen rebellen in Middelburg waren, dat de berichten daaromtrent onwaar waren geweest. Wel waren er regeringstroepen. Hij was tot de overtuiging gekomen dat het nutteloos was langer vol te houden. Ze konden nog een of twee keer vechten, maar het eind was zeker. Waarom dan? Als ze nu zich overgaven konden zij naar huis. Hij alleen zou in de tronk gaan; misschien oom Gawie ook. Maar de anderen zouden volgens

de proklamasie in vrede naar hun huizen kunnen terugkeren.

Niemand sprak er tegen. ‘Dis al wat oorbly’, zeiden ze.

Alleen Magiel zei: ‘Ek sou darem nog graag een skoot geveg het.’

Het was nog donker toen Pieter en jong Van der Hoven heen reden om de regeringstroepen te zoeken om de overgave van het kommando aan te bieden. Zij volgden de paden. ‘Dis veiliger’, zei Pieter, ‘anders dink die Botha-iete nog dat ons spioene is.’

‘Ek wou nog vir my 'n koedoe geskiet het en nou moet ek my geweer vir die Tipperêries gaan afgee’, klaagde Van der Hoven gemaakt luchthartig; maar Pieter gaf geen antwoord.

Gaandeweg werd het lichter. De maan was reeds een tijdje onder. De takken tekenden zich al duideliker op de lucht en op de verte; de stammen donkerden zichtbaarder op de grijsheid van de achtergrond; alles werd geleidelik helderder en in een koelbleek licht lag het bosveld te wachten op het opkomen van de zon. De dageraad, nog zonloos, was daar, vreugdeloos en kommervol. Zwijgend reden zij, bedrukt, bang voor de nieuwe dag. Eindelik kwam de zon op boven de bergen van Sekoen en vergulde in een ogenblik het jong-zomerse bos. Tussen de bomen door zag je nu en dan de wazigblauwe verte. Van der Hoven had

er oog voor. Hij gevoelde zich meteens meer opgeruimd. Hij scheurde een takje af en bond er zijn zakdoek aan. ‘Dis die wit vlag’, zei hij. ‘Die rebelle gee oor. Die Boere maak vrede.’ Maar Pieter ergerde zich daaraan. ‘Doen weg’, zei hij nors. ‘Moe nie 'n bloody fool wees nie.’ Maar Van der Hoven moest ies hebben om zijn gevoelens uiting te geven. Ze gingen wel overgeven maar dat was geen schande. De rebellie was mislukt, maar hij had zich in elk geval goed gedragen; hij kon met trots in zijn huis terugkomen, zijn moeder omhelzen en zijn vader vertellen en de volgende dag al wegrijden om zijn meisje te gaan bezoeken. Hij nam zijn mondharmonika uit zijn zak en begon te spelen. ‘Dan kan die Botha-iete hoor dat ons kom’, zei hij, ‘anders is daar miskien nog een van hulle wat ons sommer van agter 'n boom blits.’ Hij speelde: ‘It is a long long way to Tipperary, It is a long way to go.’

Pieter zat hem afkeurend te bekijken. ‘Kon Bart dan nie 'n ander man met my saamgestuur het nie as hierdie piepkuiken?’

Van der Hoven ving zijn blik op. ‘Ons gaan mos nou na die Tipperaries’, zei hij.

‘Speel vir hulle “God save the King”’, zei Pieter.

‘Goed, maar dan wil ek wag tot ons hulle kamp inry.’

‘Ek sal nou die eeuwige haat hê aan hierdie soort mense’, zei Pieter.

‘Ek ook.’

‘Meer as an die Engelse.’

‘Die is seker,’ zei Van der Hoven. Hij liet zich niet uit zijn goede stemming brengen.

Na een paar uur rijden werd hen van achter het laaghangende geblaarte van een karreeboom ‘holt’ toegeroepen. Twee mannen kwamen te voorschijn.

‘Ons wil die kommandant sien,’ zei Pieter.

‘Ry maar vooruit. Moe nie aan julle geweers vat nie’, dreigde de een.

Ze gaven geen antwoord, grimlachten tegen elkaar en reden verder, terwijl de twee regerings-mannen hun paarden bestegen en hen op een korte afstand volgden. Na een half uur kwamen zij in het regeringslager. Er konden een driehonderd man zijn. De kommandant, een grote, knappe man met een krullende snor, liep door het kamp toen hij hen zag binnenrijden. Iedereen keek van zijn werk op en de kommandant stond stil. Hij was breed en sterkgebouwd, een weinig plomp. Zijn kop op de dikke nek zakte een weinig naar voren, maar zijn mooie, blauwe ogen boven de donkere snor waren de ogen van een man, die vechten en bevelen kon. Pieter kende hem goed; zij waren nog zowat familie.

Toen zij afstegen gaf hij hem de hand. ‘Dis

snaaks om jou hier te zien', zei hij tegen Pieter.

'Ons kom van die rebelle af.'

'O so?' lachte hij. 'Jy is ook rebel nê? Dit kon ek van jou dink. Jy is maar altyd by die minderheid.' Hij wachtte even. 'Stuur Bart Nel vir julle?'

'Ja, hier is sy brief.'

'Dis goed', zei hij, 'sê maar vir hom dat ons hier is en dat ons vir hom en sy mense sal wag. Saal julle nou eers bietjie af dan sal ek gou 'n antwoord skryf.'

Een paar minuten later kwam hij bij hen zitten. 'Bart skryf vir my dat hy wil oorgee op voorwaarde dat sy manskappe na huis kan gaan, maar ek kan hom dit nie waarborg nie.'

'Maar dis dan mos volgens die proklamasie', zei Pieter.

'Ja, maar nadat die proklamasie uitgekom het hê julle bly veg. Ek glo nie die proklamasie is vandag nog van krag nie.'

'Dan het ons virniet die ent gery.'

'Hoe meen jy?'

'Ons sal mos nou nie oorgee nie. Ek nie. As jy ons nie kan versekering gee dat ons kan huis-toe gaan nie, bly ek nog buite, en die andere kêrels seker ook.'

'O ja', zei Van der Hoven.

De kommandant zat een paar minuten in ge-

dachten. ‘Nou goed’, zei hij, ‘dan sal ek maar die verantwoording op my neem. Ek sal dan daarby sit dat almal met uitsondering van die offisiere kan huis-toe gaan.’

‘En dat ons nie sal gekommandeer word vir die krygstog teen Duits-Wes nie.’

De kommandant lachte en keek Pieter schuin aan. ‘Dink jy dan ons wil julle saam hê daarheen?’ vroeg hij.

‘Mens weet nie. Vandag se Boere is nie meer vanmelewe se Boere nie.’

‘Hoe was jy dan so haastig om te rebelleer, neef Pieter? Ons moe nie sulke dinge aanvang nie, man. Dis net 'n bloedstorting virniet. Ons kan die Vader dank dat die rebellie so gou doodgeloop het.’

‘Was al die Boere gelyk gewees dan kon ons iets gedoen het.’

‘Nee, dan nog nie. En gelyk is ons nooit nie. Maar eet nou eers, dan sal ek die brief bietjie verander.’

Een man van Welgevonden kwam bij hen zitten. ‘Hoe lyk die wêreld?’ vroeg hij.

‘So so’, zei Pieter.

De man zat een tijdje te zwijgen, scheen niet te weten hoe te beginnen.

‘Dit is 'n groot Boere-oorlog’, zei de man eindelik.

Pieter knikte.

‘Wat is eintlik julle bedoeling met die rebellie?’ vroeg de man.

‘Ons wou nie Engelse tommies wees nie.’

De ander knikte. ‘Het ek net kans gesien dat die ding kon slaag dan was ek ook by julle; maar ek het dadelik gesien waar dit heen loop.’

‘Dis julle wat ons in die moeilikheid gebring het’, zei Pieter. ‘Ons het gemeen dat die kêrels wat dink soos ons vir ons sou steun.’

‘Ja maar ou broer verstaan nou mooi. As jy nou voor jou siel sien dat dit 'n mislukking gaan word dan gaan jy jou tog nie in die ongeluk stort nie. Maar glo my ou swaer: daar is onder ons baie wat graag aan julle kant sou gestaan het. Die regering weet dit goed en dis die dat hy so versigtig met julle werk.’

De man zweeg neerslachtig. Pieter zei ook niets meer en toen de kommandant terug kwam, ging de ander heen.

‘Ek is bly dat Bart eindelik rede verstaan’, zei de kommandant. ‘Dit help niks; ons vergiet net Boerebloed en die Engelse lag ons uit.’ Hij keek Pieter en Van der Hoven na, hoe zij wegreden en zuchtte. ‘Die kêrels dink niks van ons nie’, dacht hij. ‘Kijk, hoe kyk hulle 'n mens aan. Dit sal 'n menseleeftyd vat om hierdie vyandige gevoelens te laat uitsterwe.’

Diezelfde dag nog kwamen de anderen in het regeringskamp aan. Daar moest voor allen een vrijpas uitgeschreven worden en onderwijl zaten zij bij elkaar in bedrukte stemming. De kommandant kwam bij Bart, die in het vuur zat te kijken. ‘Julle het 'n paar dae terug een van my mense geskiet’, zei hij, ‘weet jy wie dit gedoen het?’

‘Daar weet ek nie van nie’, zei Bart.

‘Dit was een van jou spioene gewees.’

‘So, nee ek weet niks daarvan nie.’

De ander zweeg.

‘Nou bly ek alleen agter?’ vroeg Bart.

‘Ja, en dan oom Gawie.’

‘Hoekom hy dan ook?’

‘Hy was mos jou assistent.’

‘Nie juis my assistent nie. Ek is die enigste offisier sou ek dink. Dit sou nie reg wees om hom ook tronk-toe te stuur nie.’

‘Miskien kom hy los, maar ek is verplig om hom voorlopig ook hier te hou.’

‘Ek het al gevrees dat julle proklamasie niks werd is nie’, zei Bart kwaad.

De ander zweeg geërgerd en om toen ook iets hateliks te zeggen zei hij even later: ‘Volgens my opienie is die hele rebellie net 'n Hertzog-kwessie.’

Bart keek hem woedend aan. ‘Een moet wel 'n groot bloody fool wees as hy meen dat dit 'n Hert-

zogkwessie is', zei hij. Hij wou nog meer zeggen maar de ander stond op.

''n Man moet kan veg as hy los is en hy moet kan stilbly as hy gevang is', zei hij. 'Dit help nie om jou parmantig te hou nie, neef Bart. As 'n mens in die hande is dan is dit vir hom beter om dit te onthou.'

'Ek kan jou ook nog 'n goeie raad gee as jy dit wil hoor', antwoordde Bart, maar de ander stapte al heen.

Een eind verder zaten Fransoois en Magiel bij elkaar. Een regeringsman kwam aan en bleef bij hen staan, toen gaf hij hen de hand. 'Julle is gelukkig om huis-toe te kan gaan', zei hij. Na een poosje vroeg hij: 'Wie was julle spioene laas Vrydag?'

'O 'n hele trop seker', zei Magiel. 'Hoekom?'

'Twee van hulle het die dag een van ons mense doodgeskiet'.

'So? Nee daar weet ek niks van nie.'

'Waar was dit gewees?' vroeg Fransoois.

'Op Uithoek.'

'So. Nee ons het nie daarvan gehoor nie.'

De man ging even later weer heen. Hij kwam bij oom Gawie. Die stond in gedachten te kijken hoe een jonge kerel zijn beenkappen poetste. 'Blink kêreltjies kry jy hier', dacht hij. Hij stond zichzelf af te vragen of er kans was dat zij hem naar huis

zouden laten gaan. De regeringsman kwam bij hem staan, schijnbaar ook verzonken in het beschouwen van de blinkende schoenen en beenkappen van de jonge vent.

'Jong seuns wil spog[1)]', zei hij.

Oom Gawie knikte.

'Ek hoor oom Gawie sal ook nog moet agterbly', zei hij.

'Voorlopig ja.'

De man zweeg even. 'Wie van oom se mense het die spioen van ons geskiet laas Vrydag op Uithoek?' vroeg hij toen.

'Nee, daar weet ek nie van nie. Dit was seker nie een van ons mense nie.'

'Wie kan dit anders gewees het oom?'

'Nee, ek weet self ook nie. Miskien een van julle eie mense.'

'Ag nee oom.'

'Sulke dinge kan maklik gebeure jy weet.'

De man ging weer heen en niet lang daarna begonnen de rebellen op te zadelen. Het was schemer toen zij wegreden. Zij wilden niet langer blijven dan nodig was en den gehelen nacht rijden om de volgende morgen vroeg thuis te kunnen zijn. Een voor een kwamen zij Bart en oom Gawie de hand geven, ernstig en bedrukt. Ze hadden allen een woord van hoop of bemoediging.

1) Spog: pronken, groot praten.

De laatsten waren de twee zoons van oom Gawie.

‘Praat julle ma nou maar moed in seuns’, zei deze. ‘Sê maar vir haar dat ek wel gou sal loskom.’

Toen stonden Bart en oom Gawie en de regeringsmannen te kijken hoe ze allen wegreden en twee bij twee tussen de bomen in de schemering van de komende nacht verdwenen.

Hoofdstuk II.

Toen Fransina Bart boven op de Rooirand had zien verdwijnen, zag zij dat Annekie haar aandachtig stond aan te kijken. Ze had niet eens opgemerkt of was vergeten dat het kind daar was.

‘Is mammie nog kwaad vir pappie?’

‘Hoekom?’

‘Is mammie?’

‘Ja ek is’, zei ze. Ze wilde het niet ontkennen, al wist zij dat zij daarmee het kind pijn deed.

‘Hoekom ma?’

‘Hoekom moet jou pa oorlog-toe gaan? Hy kon mos by ons gebly het.’

‘Pappie moet seker?’

‘Hy het nie nodig om te gaan nie, maar die mans hou van oorlog, dis die. Maar kom, gaan nou liewers klaarmaak, anders is julle laat by die skool.’

Ze ging met haar mee naar binnen en gaf haar

te eten. Ze pakte ook een paar boterhammen voor haar in.

‘Eet mammie dan nie?’

‘Nee ek wil nie eet nie.’

De kleine was wakker geworden en zij hoorden hem in zichzelf liggen praten, een of ander woordje dat hij al geleerd had. Soms hoorden zij hem opgewonden met zijn benen schoppelen.

‘Boetie is wakker ma.’

‘Ja.’

De kleine eetkamer was achter de zitkamer naast de keuken en door het venster zag je over de korenvelden. Op het voetpaadje dat daar tussendoor ging zag zij een paar kinderen aankomen.

‘Hier kom Drikkie van oom Fransoois en Louise van tante Marie al aan. Maak gou, anders moet hulle nog vir jou wag.’

Annekie at haastig haar laatste stukje brood en pakte toen haar boeken en haar melk en brood in haar tas. Ze zette haar groot boerenkappie op, deed fluwelen handschoenen aan tegen de zon en ging naar buiten. De andere twee kwamen juist de werf op.

‘Dag mammie’, riep zij, weer teruglopend om haar moeder nog eens te kussen. Ze bleef nog haar moeders hand vasthouden en drukte haar hoofd tegen Fransina's arm.

‘Wat wil jy nog hê, Annekie?’

‘Niks mammie.’ Toen ging zij naar buiten.

‘Dit hê jy nog daarby’, dacht Fransina. ‘As die ouers nie kan akkerdeer nie dan kry jou kinders ook nog swaar daaronder. Ek moes dit nie gesê het nie. Maar sy is te slim; sy het dit tog goed genoeg gesien; mens kan haar nie iets voorjok nie.’

Ze bleef hen naturen tot zij bij het huis van lang Dores aangingen en kort daarna zag zij het ezelkarretje met de vier kinders er op van het huis wegrijden.

Ze ging naar binnen om haar zoontje te wassen en pap te geven en toen gaf zij hem aan de meid. Het viel haar op dat het buiten zo stil was en zij ging naar de achterstoep om te luisteren of zij de kaffermeiden in het land hoorde, maar ze hoorde hen niet.

‘Daar hê jy dit al’, dacht se. ‘So sal hulle nou maak, die hele dag lê en slaap en die vinke die koring laat opvreet. Hulle weet natuurlik al dat Bart nou weg is.

‘Loop Sara’, zei ze tegen de meid, ‘sê vir die meidjies dat hulle moet skree, die vinke sal al die koring gedaan maak[1)]. Maar kom gou terug hoor jy, jy weet ek het baie werk.’

Fransina zuchtte: ‘Hoe ek hierdie dae moet deurkom weet die Here alleen.’

De gehele morgen bleven haar gedachten Bart

1) Gedaan maak: opeten, te niet doen.

verwijten. De vrees voor wat hem kon overkomen drong zij terug achter haar gevoel van verongelijkt te zijn en achter haar woede om zijn dwaasheid en doldriftigheid.

Om een uur of elf kwamen twee van Mooiplaats. Ze wilden niet binnenkomen maar bleven op de stoep staan, twee broers, mannen van middelbare leeftijd. ‘Waar kan ons neef Bart kry?’ vroegen zij.

‘Ek weet nie’, antwoordde ze nors. ‘Hy is vanmôre Swartspruit toe maar waarheen of hulle daarvandaan sou gaan weet ek nie. Wil julle ook rebelleer?’

‘Ja ons wil.’

‘Elkeen moet self weet wat hy doen, maar ek vind dit 'n verkeerde ding.’

Ze keken verwonderd. ‘So?’ Hun houding was opeens koel. Onverschillig groetten zij en reden weer heen zonder de moeite te willen nemen met haar van mening te wisselen. Zij zag hen na hoe zij naast elkaar wegreden, twee even grote, gelijk-gebouwde mannen. Hoe trots leken zij in hun bedaardheid en onverschillige houding. Een wrevel tegen hen rees in haar op. Ze kreeg een hekel aan al de rebellen. ‘Ek hoop die regering loop hulle gou kaf[1])’, dacht zij kwaad.

Tegen de middag kwam oom Giel. Ze zag hem

1) Kaf loop: geheel verslaan.

op zijn oud, wit paard langzaam langs het pad van zijn huis af aankomen en ze begreep, dat hij kwam om haar wat op te beuren. ‘Kom in oom Giel’, riep zij vriendelik, toen hij voor het hek afsteeg. Zuchtend ging hij zitten.

‘En Bart is nou weg?’ zei hij.

‘Ja oom, hy is weg.’

‘Hulle ry seker na generaal Myburg?’

‘Ek weet nie oom. Bart praat mos nie met my nie. - Ons verskil in hierdie dinge’, voegde zij erbij.

‘Ja Fransina, dit is 'n swaar tyd. Ek gaan ook nie met die rebelle saam nie, want 'n mens moet nie sommer teen jou regering opstaan nie.’

‘Ek sê ook so oom. Die regering weet wat hy moet doen. Maar Bart is te koppig om na 'n mens te luister. Maar hy sal nou sy kop stamp.’

Oom Giel gaf daarop geen antwoord.

‘Wat ek wou sê, Fransina, hier is nou nie 'n man in die huis nie en in boerdery is partykeer dinge wat 'n vrou moeilik self kan doen; as daar iets is waarmee ek vir jou kan help moet jy maar net laat weet. Doen die voëljaers hulle werk?’

‘Hulle is baie lui oom.’

‘Ek sal 'n bietjie met hulle gaan praat. Met die kaffers ook. As een nie vir jou wil hoor nie, moet jy my dadelik sê. Die skepsels is partymal onwillig as hulle weet dat die baas nie daar is nie.’

‘Ja oom, dit is. Sal oom bietjie sit dan sal ek gou bietjie vir oom koffie ingooi.’

‘Nee dankie Fransina, ek wil nou niks drink nie.’

Zij zaten een paar ogenblikken zwijgend bijeen.

‘Kornelia vra of jy nie liewer in die nag by ons wil wees nie; jy is hier so alleen net met die twee kindertjies. Ons meen dat dit veiliger is as jy by ons slaap.’

‘Baie dankie oom, maar ek is nie bang nie. Ek het die geweer hier en ons het darem ook 'n goeie hond. Ek hou hom snags in die huis. Daar sal nie sommer een inkom nie oom.’

‘Net soos jy wil Fransina. Mog jy later lus kry om by ons die nagte deur te bring dan is jy enige tyd[1)] welkom. Ons sal vir jou stuur en in die môre weer wegbring.’

‘Nee dis goed oom.’

‘Nou ja, dan wil ek nou maar eers na Bart se lande gaan. Is sy haelgeweer hier? Dan wil ek somar 'n paar skote na die vinke skiet ook as ek die kans kry.’

Zij gaf hem het geweer en niet lang daarna hoorde zij hem schieten. ‘Nou moet 'n vreemde mens die werk van Bart kom doen’, dacht zij bitter.

Ze lette op of oom Giel nog niet terugkwam en toen zij hem zag aankomen schonk zij gauw koffie op. Staande dronk hij die. ‘Ek sal elke maal weer

1) Enige tyd: welke tijd ook al.

bietjie oorkom', zei hij. 'En as daar iets is wat ek vir jou kan doen moet jy my tog sê. In tye soos die moet mens die een die ander help.'

Het bezoek had haar een weinig opgebeurd, maar weldra begonnen haar gedachten weer dezelfde rondegang te lopen van eerst.

Het was eindelik na tweeën en zij keek telkens uit of zij het ezelkarretje met de kinders nog niet zag terugkomen, toen zij een ruiter van de kant van Welgevonden zag naderen. Zij ging naar binnen en hoorde na een tijd de hond blaffen. Een man klopte aan.

'Kom binnen', zei ze onvriendelik.

'Ek is gestuur deur veldkornet Van Vuuren', zei hij.

'Watter[1)] Van Vuuren?'

'Flip van Vuuren van Welgevonden.'

'Is hy dan nou veldkornet?'

'Ja hy is aangestel in die plek van meneer Nel.'

'Ja en wat is dit?' Zij gevoelde een onredelike woede opkomen tegen de man.

'Ek ry rond om almal aan te sê dat al die mans van sestien tot sestig môre om twaalf uur met perd en geweer, vijftig patrone en vir twee dae padkos op Rondelaagte moet wees.'

'Weet jy dan nie dat my man gaan rebelleer het nie?'

1) Watter: wat voor een.

‘Ek weet ja.’

‘Nou ja?’ - Zij wilde er bijvoegen: ‘wat soek jy dan hier?’ maar hield het terug.

‘Ek gee kennis by al die huise, of die mans daar is of nie.’

‘Dit is onnodig.’

Hij zag hoe kwaad zij was en stond op, gaf haar koel de hand en reed heen.

‘Flippie van Vuuren veldkornet?’ dacht zij minachtend. ‘Hy kan nie in Bart sy spore trap nie. Bart mag nou verder wees wat hy wil maar hy is tienmaal meer man as daardie Flip van Vuuren. Hy was kastig nog al 'n Nasionalis’, dacht zij. ‘Hy het seker gedraai in die hoop van hierdie pos te kry. Ag, maar jy kry darem laaghartige mense in die wêreld. Nee dan het ek tog nog liewer 'n man soos Bart.’

Toen zij weer eens buiten ging kijken zag zij het karretje aankomen en kort daarna kwam Annekie thuis. Ze was erg opgewonden.

‘Ek is 'n rebel nê mammie?’ zei ze trots. ‘Maar Teunis van oom Doris is 'n Botha-iet en Pieta is ook sommer 'n Botha-iet. Weet ma, wat sê sy ma? Sy sê haar pa sal nog vir pappie vang. Dit kan hy nie doen nie ma. Daarvoor is hy te sleg[1]. Ek was so kwaad gewees ma; ek het vir haar gesê: my pa sal nog vir jou pa doodskiet. So'n

1) Sleg: onbekwaam.

lelike ding ma. Ek wens pappie skiet haar pa dood.'

'Nee Annekie, jy praat nou al te lelik. Julle moet tog nie rusie maak oor hierdie dinge nie; julle is te klein om die dinge te verstaan. Gesels liewers met mekaar oor iets anders. Kyk Pieta is nou jou maat en nou maak julle twee rusie.'

'Ek wil haar nie meer vir 'n maat hê nie ma. Ek wil nou maats maak met Grieta van oom Koos. Sy is ook 'n rebel.'

'Toe eet nou eers. Dis pure bog[1)] om jou so kwaad te maak.'

Ze ging met haar zitten eten maar telkens begon Annekie weer over de onenigheden op school.

'Is die meester ook 'n Botha-iet ma?'

'Ek weet nie. Hy is seker niks.'

'Is hy 'n weeluis[2)] ma?'

'Annekie, jy mag nie so oor jou onderwyser praat nie.'

Annekie bleef even stil. Haar wangen waren rood van opwinding en haar mooie donkere ogen glansden als diepe kuilen water.

'Hy is seker tussen die boom en die bas[3)]', zei ze minachtend.

'Hy het natuurlik sy eie opinie maar hy bly seker

1) Pure bog: grote onzin.
2) Weeluis: wandluis, scheldwoord voor iemand die in de politiek de huik naar de wind hangt.
3) Tussen die boom en die bas: een twijfelaar.

maar liewer stil. Dit is vir hom ook maar beter.'

'Ek sal nooit stilbly nie', zei Annekie trots.

'Ja jy dink baie van jouself nê? Jy praat glad te veel vanmiddag.'

Annekie trachtte niets meer te zeggen maar je kon zien dat haar gedachten fel in beweging waren.

'Is ma ook 'n rebel?' vroeg ze opeens.

'Annekie bly nou stil; jy is lastig met jou baie vrae. Eet nou klaar want ek wil jou na tante Maria stuur om vir my bietjie sout te vra. Jou pappie het die laaste bietjie wat daar nog was saamgeneem.'

'Ag ek verlang nou al so na pappie', zuchtte Annekie. 'Verlang mammie nie ook al baie nie?'

Fransina gaf geen antwoord en het kind zweeg bedrukt.

'Sê nou hulle skiet pappie dood, sal mammie dan baie huil?' Maar nog zei Fransina niets.

'Is mammie dan nog kwaad vir pappie dat pappie oorlog-toe is? Pappie kan mos nie help nie mammie. Pappie moet mos gaan. Pappie is mos 'n rebel, dan moet hy mos gaan rebelleer. Pappie kan mos nie stil by die huis sit nie? Drikkie van oom Fransoois sê 'n man wat by die huis bly is nie 'n man nie.'

'Jou praatjies sal lyk my vandag nooit 'n end kry nie', zei Fransina opstaande. 'Kom, dek die tafel af en dan vat jy die soutblikkie en dan loop jy na

tante Maria en vra of sy vir my asseblief 'n bietjie sout kan leen. Jy kan dan daar nog 'n bietjie bly speel as jy wil.'

Toen zij de deur uitging dacht Fransina: 'Die kinders is ook al heeltemal befoeter[1)] net soos die grootmense. Die hele wêreld is onderstebo. Hierdie dinge maak my so siek dat ek kan walg.'

Ze ging weer aan haar naaimasjien zitten en werkte zo fel, dat ze niet hoorde dat Maria, de vrouw van Pieter, binnenkwam.

'Middag Fransina', zei die boven het geraas van de masjiene uit.

Zij schrok op. 'Middag Maria, ek het jou glad nie hoor kom nie.'

'Jy is lyk my vreeslik besig nê?' Zij was een lange, geelblonde vrouw, een weinig gebogen. Ze had een grote mond en grote, gele tanden; een lelike vrouw met kleine, witblauwe ogen. Ze sprak lijzig. Een goedig mens, dat kon je wel zien.

Fransina ging op een andere stoel zitten. 'Is Annekie daar by jou, Maria?'

'Ja, die kinders is soet aan 't spele. - Die meid is ook daar', voegde zij erbij om Fransina gerust te stellen. Ze zweeg, wist niet dadelijk wat zij moest zeggen. Over iets anders spreken dan over de rebellie kon toch niet, maar zij had van Pieter gehoord, dat Fransina niet bij haar man stond.

1) Befoeter: onhandelbaar.

‘Nou sal ons vrouens die boerdery moet behartig’, zei Fransina.

‘Ja. Maar wat, ons sal wel deurkom. Ons is mos ook nie waspoppe nie.’

‘Nee, jy seker nie’, dacht Fransina schamper. Zij mocht haar buurvrouw wel, maar vandaag had zij een hekel aan iedereen. ‘Ons is darem nie gemaak om twee dinge te doen nie’, zei ze; ‘die huis beheer en dan nog buitekant sake behartig daarby.’

‘Dit sal moontlik nie te lank wees nie’, suste Maria.

‘Nee, as dit lank moet duur word ek gek.’

Maria zweeg. Toen zei ze: ‘Ons moet maar by ons mans staan.’

‘As hulle liewer by ons wou staan.’

‘Hoe meen jy?’

‘Hulle laat ons hier aan ons lot oor.’

‘Dit kan nou nie anders nie. Dis vir hulle ook swaar om alles so te laat lê, vernaam nou met die koring en die ploeëry en al die ander baie werk wat daar nou is.’

‘O hulle kry lekker. Dis mos lekker vir die mans om op kommando te gaan.’

‘Jy dink so?’

‘Ja, dink jy ook nie so nie?’

‘Nee, ek dink nie so nie. Hulle gaan omdat hulle meen dat dit hulle plig is.’

‘Hulle plig is om vir hulle famielie te sorg.’

‘Daar is nog ander pligte ook.’

‘Dis nie 'n man se plig om teen sy regering op te staan nie.’

‘En as die regering verkeerd doen?’

‘Dit kan ons nie help nie. Ek is nie vir twis en tweedrag nie; ek is vir vrede.’

‘Vrede ten koste van reg?’

‘Wie weet nou wat reg is? Ons hoor nou so maar as jy die regeringsmense sou hoor, hoor jy weer glad anders.’

Maria's gezicht werd geheel rood, tot haar hals en oren waren rood. ‘Hoe lyk dit dan of jy ook al 'n Botha-iet is Fransina?’

Fransina keek haar uitdagend aan. ‘Ek is geen Botha-iet nie en ook geen rebel nie, maar ek is teen onnodige twiste en vegtery. Daardie hoë politiek moet mens oorlaat aan die wat meer weet as ons.’

‘Skaam jou Fransina. Jou man is in die veld en waag sy lewe vir sy volk en jy breek hom agteraf af.’

‘Ek het my eie opinie.’

‘'n Treurige opinie moet ek sê.’

Ze zwegen. Met kwade gezichten zaten zij beiden, van elkaar afgewend, voor zich uit te kijken.

‘Dit moet bitter wees vir Bart’, dacht Maria.

‘Mens loop toch liewer’, dacht Fransina.

Maria stond op. ‘Ek loop weer maar’, zei ze. ‘Daar is baie dinge te doen by die huis. - Dag Fransina.’

‘Middag Maria’, antwoordde zij koel. Zij stond niet op om nog met haar een praatje op de stoep te maken, maar ging dadelik naar haar masjien. Toen Maria nauweliks het huis uit was hoorde zij haar alweer aan 't naaien.

‘Hierdie vrou sal my nie gou weer hier sien nie’, mompelde zij.

Fransina dacht: ‘Ek wil vir pa vra of Teunis hier mag wees solank as Bart van die huis af weg is. Die avond nog schreef zij en gaf de brief mee met Aletta, de vrouw van Fransoois, die met Maria naar Uitdraai reed.

Het was laat in de middag toen zij terugkwamen. Ze hielden stil om Bart's brieven en kranten af te geven, maar wilden niet binnenkomen. Ze zaten daar naast elkaar op de oude, verveloze kar, twee jonge vrouwen, wat armelik, wat verwaarloosd, moegezeten en bedrukt; Maria groot, hoekig; Aletta mooier, kleiner, met grote, donkere ogen. ‘Nee, ons wil nie afklim nie’, zei ze tegen Fransina, ‘want ons is regtig haastig om by die huis te kom.’

‘Hê julle iets gehoor?’

‘Ons hoor dat ons klompie mans verbij is na

Balmoral. Hulle was nie baie nie, sê hulle, nog geen vyftig. Dit lyk of die mense sleg aansluit. Maar wel sien jy orals perderuiters wat na Rondelaagte ry na die regeringskamp. Dit lyk amper of die laaste een wat opgekommandeer is gaan. Daar gaan 'n gerugte dat hulle die wat weier sal doodskiet. Dis seker maar net om die mense bang te maak. Generaal Myburg is anderkant die spoor en daar is ook ene kommandant Venter met 'n rebellekommando.'

Maria zweeg, zat recht voor zich uit te kijken zonder iets te zeggen.

'Sy is seker nog kwaad', dacht Fransina.

'Ja, dinge lyk nie te goed nie', vervolgde Aletta; 'dit lyk nie of die rebellie gaan 'n sukses wees nie. Hierlangs in ieder geval nie. Ek wonder wat hulle sal maak met rebelle wat gevang word.'

'Hulle kan darem nie die mense doodskiet nie', zei Fransina, 'dit sal hulle darem nie doen nie.'

'Mens weet ook nie', antwoordde Aletta. 'Die regering van ons is so gemeen dat jy nie kan sê wat hulle sal doen nie. Nou ja tot siens sal ons maar sê.'

Fransina keek hen na hoe de kar op een drafje verder reed en toen linksaf sloeg de laagte in, naar het huis van Pieter en ging toen zuchtend naar binnen. 'As die regering so laag sou wees om van die mense wat hulle vang dood te skiet, dan sal

ek jammer wees dat ek nie van die begin af by Bart gestaan het nie', dacht zij. 'Maar dis sommer bogpraatjies; dit sal hulle nooit durf waag nie. Daar gaan nou baie stories rond onder die mense, die een leunagtiger as die ander.'

Er was een rekening van een nieuwe ploeg, die Bart besteld had en die nu afgestuurd was. Ook een brief aan Bart van haar vader. Hij raadde hem, zich toch niet met de rebellie in te laten. Hij wist niet wat Bart's gevoelens in deze waren, maar als hij misschien tegen de regering was, wilde hij hem in dat geval toch waarschuwen. Hij wist uit betrouwbare inlichtingen, dat de regering vast van plan was de rebellie met geweld de kop in te drukken en hoegenaamd geen gedachte had om te onderhandelen.

'Ja, dis nou alles te laat', dacht zij. Zij gevoelde wee van moedeloosheid, krachteloos en bedroefd en lang zat zij zomaar op een stoel niets te doen. Zij begon voor Bart te vrezen. Wat zouden ze met hem doen als hij gevangen genomen werd? Ze maakte zich eindelik zo zenuwachtig dat zij doelloos door het huis rondliep, naar de keuken en naar buiten en weer door de voordeur naar binnen, bevend van vrees. Na een tijd kwam er ontspanning, wierp zij zich over haar bed en schreide hartstochtelik. Toen zij na een tijd overeind kwam, was zij kalmer en ging zij weer aan haar werk.

De avond kwam. Haar kleintje lag rustig te slapen en Annekie was ook naar bed. Bij een kaars zat zij in de zitkamer de krant in te kijken. Die was vol van de rebellie. Dat generaal Botha zelf het bevel over de troepen in de Vrijstaat genomen had. Dat Botha's invloed en populariteit in Transvaal nu eerst goed te zien waren, want dat het overgrote deel van de Transvalers hem getrouw bleef in deze moeilijke dagen. En zo meer.

Botha trok nu op tegen generaal De Wet. Was dat nu nodig? Kon daar dan geen andere oplossing gevonden worden? Maar de regering was volgens haar vaders brief vastbesloten de rebellie met geweld te onderdrukken. Geen onderhandelingen; oorlog. Bart had misschien wel gelijk gehad, toen hij zeide dat Botha geen Boer meer was. Want zo waren de Boeren toch niet. Ze maakten graag ruzie en twistten veel; ze waren altijd verdeeld en elkeen volgde zijn eigen kop, maar als het tot felle vijandschap dreigde te komen, waren zij toch gewoonlik geneigd vrede te maken. Het moest niet te ver gaan. Eigenlik waren zij toch ondanks hun tweedracht vredelievende mensen. Zoveel had zij wel gehoord uit de verhalen van haar vader en van haar grootouders. Van Andries Pretorius en Hendrik Potgieter, hoe eenmaal op een grote volksvergadering, waar de gevoelens van de Pretoriuspartij en van de Potgieterpartij zo hoog liepen, dat er

gevaar van burgeroorlog dreigde, die twee mannen hun persoonlike grieven tot zwijgen hadden gebracht. Zij had dat als klein kind van haar vaders vader horen vertellen en zij zag het soms nog voor zich, duidelik als een gekleurd prentje, zo'n indruk had dat verhaal op haar gemaakt. Een tent waarvan de deurklappen opengeslagen waren en de twee leiders staande in de deur, tussen hen een tafel waar een bijbel op open lag en over die bijbel reikten die twee voormannen elkander de hand. Dat was mooi, dat was groots, dat is groter dan te vechten en je tegenstander te verslaan.

En later, toen Martines Wessel Pretorius, zoon van Andries Pretorius, met een kommando de Vrijstaat was ingetrokken tegen president Boshof en toen die twee machten tegenover elkaar waren, op het punt van aan te vallen, toen had Paul Kruger de twee presidenten bewogen om vrede te sluiten, en was Pretorius teruggetrokken naar Transvaal. Was dat niet mooier dan om trots en koppig door te gaan en Boer tegen Boer oorlog te doen voeren? En zelfs generaal Botha had na de driejarige oorlog, toen de haat tegen de joiners nog zo fel was, de mensen weten te bewegen de joiners weer onder hen op te nemen en die haat te laten sterven. Zo waren de Boeren, diep in hun hart vredelievend en vergevensgezind. Maar Botha en Smuts wilden geen vrede, wilden geen onderhandeling, ze wilden de

rebellen met geweld onderwerpen. Waren Botha en Smuts nog wel echte Boeren? ‘De Boer in hen was dood’, had Bart gezegd. Bart had gelijk.

Maar zij kon Bart nog niet vergeven. Hij had stil moeten zitten. Nu waagde hij alles, zijn leven, zijn goed in een hopeloze onderneming. Hij stoorde zich niet aan haar, stoorde zich aan niets, volgde zijn eigen weerbarstige kop.

Zij zat te luisteren hoe de wind begon op te steken. ‘As hierdie wind tog maar nie sterker word nie’, dacht zij, ‘dit is 'n Suidewind; dan sal hy baie kwaad aan die koring doen.’

Angstig zat zij te luisteren tot het weer stiller werd. Jammer, dat Bart nou juist die dure ploeg had besteld. Nu hij toch niet thuis was, was het maar beter geweest het zonder die ploeg te doen. Nu moest zij ook nog zorgen dat hij van het station gehaald werd.

De kaffers waren aan het ploegen, twee. De een had vandaag al gezegd dat hij niet wel voelde. Morgen zou hij zeker bij zijn strooihuis blijven, zogenaamd ziek. Overmorgen was het weer Barts dag om water te leiden. Met slechts een kaffer zou dat ook maar treurig gaan. - Och, wat een gesukkel.

Langzamerhand begon zij slaperig te worden. Zij gevoelde dood-op, maar nog zat zij te tobben. Eindelik nam zij de kaars en ging de slaapkamer in.

Annekie sliep nu bij haar in bed. Een paar ogenblikken belichtte zij haar slapend zoontje en toen bekeek zij het mooie brunette-gezichtje van Annekie. Ze lag daar met haar handen boven haar hoofd alsof zij nog een klein kind was. Een windstoot suisde om het huis en door het open venster kwam het bruisen van de blaren van de bomen op de werf. Verschrikt stond zij te luisteren. De wind hield aan. Een koude tocht woei naar binnen en ze maakte het raam toe. Toen kleedde zij zich uit en schoof onder de dekens. Annekie draaide zich op haar zij, maar sliep door. De warmte van het kind voelde behaaglik aan. Toen lag zij opnieuw te luisteren. Het woei steeds harder.

‘Dit moet ons nou ook nog daarby hê’, dacht zij mismoedig.

De volgende dag waren de vogeljagers laat en de ene kaffer kwam, zoals Fransina verwacht had, niet opdagen. Gelukkig kwam oom Giel. Met zijn doffe stem groette hij vriendelik, maar zijn gezicht met het blonde puntbaardje leek bekommerd en zijn kleine oogjes stonden neerslachtig. ‘Ek vrees dat laaste nag se koue die koring lelik geskroei het’, zei hij. ‘Vanmôre kan mens nog nie veel aan hulle geware nie, maar oor 'n paar dae sal jy dit kan sien. Die wind het hard gewaai en dit was koud gewees. Hoe gaan dit verder hier?’

‘So met 'n gesukkel oom. Die een kaffer Geel-

booi, het nie opgedaag nie. Hy het gister al gekla.'

'Ja, hulle sal so maak; ek het dit verwag; maar ek sal bietjie na sy strooihuis ry om te kyk of hy werklik so siek is.' Oom Giel zat daar vaderlik de dingen te bespreken. Je kon zien dat zoiets naar zijn aard was en dat het hem een genot was van dienst te kunnen zijn.

'Tog 'n goeie ou oom', dacht Fransina.

'Ek het vir pa gevra of hy my klein broertjie nie kan stuur om 'n rukkie by my te kom bly', zei ze.

Oom Giel zat te denken aan Bart. Die zou zeker niet gauw terug zijn. Hij was ervan overtuigd, dat de rebellie zou mislukken. Hij hoorde nog al eens zo een en ander, want hij sprak met beide partijen. De regeringsmensen beschouwden hem als een regeringsman en van de rebellen waren er ook weer, die dachten, dat hij aan hun kant stond. Hij praatte allen wat naar de mond. Zo kwam hij van allen iets te horen. Hij had de vorige dag, toen hij naar Uitdraai reed, een grote macht regeringstroepen zien voorbijgaan, meer dan duizend man. Zou hij haar dat vertellen? Misschien wist zij het nog niet. Maar waarom haar nodeloos nog neerslachtiger maken?

'Pa skryf my dat die regering nie met die rebelle sal onderhandel nie', zei Fransina.

'Nee, hulle sal nie.'

'Die regering kon darem minder hard wees oom. Hulle moes nou maar liewers die offisiere ook

'n kans gee; dan was die ding miskien gou op 'n end. Ek word nou ook teen op die regering oom. Hulle moes liewer probeer die mense weer bymekaar te bring. Nou sal die verdeeldheid en haat bly.'

'Ek dink ook so, Fransina; hulle kon dink ek meer vergewensgesind wees.'

'Dink oom hulle sal die offisiere doodskiet?'

'Nee, glad nie Fransina. Daarvoor hoef jy nie bang te wees nie. Hulle sal tronkstraf kry seker, of boete.'

'Hoe sal ons nog die boete kan betaal?' zuchtte zij. 'Ons is alreeds so in die moeilikhede. Bart het so baie geld opgeneem om die plaas te verbeter.'

'As Bart net weer by die huis is sal alles wel regkom', troostte hij. 'Waar staan jou pa?'

'Hy staan glo by die regering oom.'

'So. - Nou ja, dan wil ek nou eers na Geelbooi ry.'

Twee dagen later kwam Teunis, een jongen van veertien jaar. Hij hielp met het ploegen, het waterleiden, molk en reed naar de winkel en was verder aangenaam gezelschap.

Een namiddag kwam tante Katrina. 'Kom tante heeltemal met die voet?' vroeg Fransina verbaasd.

'Ja, Fransina, ek het nie perde om in te span nie, want Gawie en die twee seuns is mos met hulle weg. Maar ek wou darem so'n bietjie oorkom om te sien hoe dit by jou gaan.' Ze zag er

bekommerd uit; haar prettig gezicht stond bedrukt. ‘Daar is so baie te doen by die huis dat ek amper nie weg kan nie, maar mens verlang na bietjie geselskap.’

‘Dis waar tante. - Ek is bly dat tante bietjie oorgekom het.’ Ze riep Teunis. ‘Haal tog die perde uit die kamp boetie’, vroeg ze beleefd, ‘en as tante Katrina dan wil loop kan jy haar sommer met die kar wegbring.’

‘Dik Martines en lang Dores het geweier’, zei tante Katrina. ‘Hulle sê hulle wil nie teen hulle eie famielie gaan veg nie. Nou het hulle aansegging gekry, dat hulle nie sonder toestemming die plaas mag verlaat nie.’

‘Dis darem goed van hulle’, zei Fransina.

Tante Katrina was blij dat zij dit zei.

‘Ek voel so onrustig oor Gawie en die twee seuns; dit lyk of die rebellie hoegenaamd geen kans meer het nie.’

‘Ek is baie ontevrede oor Bart daaraan deelgeneem het’, antwoordde Fransina, ‘maar die regering handel darem ook nie goed nie.’

‘Nee, ek is nie spyt dat my man en seuns gaan rebelleer het nie. 'n Man moet sy plig doen al lyk sake hopeloos. Mens mag nie sulk groot onreg laat aangaan nie. Die goeie moet maar altyd klaarstaan om die kwaad te beveg, ook al gaan hulle daarby te gronde.’

‘Dit is baie hard tante.’

‘Dit is baie hard, maar 'n mens leef maar eenmaal en die rukkie wat jy leef moet jy dan maar probeer reg doen.’

‘En as jy sien dat dit tog nie help nie, tante?’

‘Dit help altyd, ook al verloor jy, maar dit help altyd.’

‘Ek deug seker nie vir martelaar nie’, antwoordde Fransina. Zij ging koffie zetten en tante Katrina bleef zitten, had geen lust om mee naar de keuken te gaan. Ze was dik en kort en niet gewoon ver te lopen.

‘Ek kry swaar, maar hierdie mens kry ook baie swaar’, dacht zij. ‘Ek en Gawie is tenminste eensgesind. Dit moet ellendig wees as jy in so'n tyd van mekaar verskil.’

‘Sukkel tante nie baie in die boerdery nie?’ vroeg Fransina vanuit de keuken.

‘Dit gaan nog al aan, Fransina. Ons het gelukkig 'n paar betroubare kaffers, regtig deeërlike skepsels.’

‘Ja tante. Ek het al baie sonde met onsene gehad, maar oom Giel help my baie en vandat my broertjie hier is gaan dit ook beter.’

Tante Katrina ging al weer gauw terug. ‘Ek kan nie te lank van die huis af weg nie’, zei ze weer. ‘Maar kom jy nou eendag ook bietjie oor. Ek is so eensaam daar; en jy het tog nog kar en perde.’

Toen zij weg was dacht Fransina: ‘Sy waag alles wat sy het, haar man en haar kinders en nog kla sy ie. Sulke mense kan ek nie verstaan nie.’

Op een Zaterdagmorgen, een uur of zeven, stond Fransina, gekleed om uit te gaan, op de stoep te kijken naar de kar van oom Giel, die op een langzaam drafje aankwam. Teunis stond naast haar, wachtend of zijn zuster misschien nog iets te gelasten had. Een knappe, blonde jongen, met dezelfde mooie ogen als zij.

‘Sussie moet nou nie vergeet om haelpatrone saam te bring nie’, zei hij.

‘Nee, ek sal onthou.’

Annekie stond daar ook. ‘Toe mammie, laat my saamgaan?’ smeekte ze weer. ‘Ek was amper in geen jaar op Uitdraai nie.’

‘Hoor hoe jok jy. Nee Annekie, jy moet boetie oppas. Moet nou soet wees, my kind, en nie weer vra nie.’

Annekie zweeg, droevig starend naar de kar met de twee blauwe paarden ervoor, die al duideliker werd. Je kon nu zien dat oom Giels vrouw er ook bij was, een grote vrouw, altijd in 't zwart.

‘Tante Kornelia is natuurlik by’, dacht Fransina spottend. ‘Oom Giel sal dit nie sommer waag om met my alleen te ry nie. As daar een of ander

kwaadspreker iets van sou sê, sou die ou dit sy hele lewe nie meer vergeet nie.'

Toen de kar stil hield, liep zij naar het hek. 'Tante-hulle wil nie eers bietjie afklim nie?'

'Nee, ons moet maar dadelik ry', zei oom Giel. 'Jy sal nou maar moet agter sit as jy nie omgee nie, want drie voor sal al te nou sit.'

Ze wuifde tegen Annekie, terwijl zij wegreden, Teunis zag zij alweer naar het land gaan. Zo van ver leek het koren prachtig, maar de kou had toch nog al schade gedaan. Oom Giel reed niet vlug, als altijd bang om te veel van zijn paarden te vergen. 'Dis die dat die twee perde so lui is', dacht Fransina. Ze dacht aan Annekie's droevige ogen, waarmee ze hen had nagezien. Ze had haar wel graag meegenomen, maar het was beter dat zij bij boetie bleef. Ze wilde ook oom Giel niet meer lastig vallen dan noodzakelik was; de oude zou toch reeds denken dat de kar zwaargeladen was. Angst benam haar de lust tot spreken. Wat voor berichten zouden zij op Uitdraai vernemen? Iets goed zou het zeker niet zijn. Sjokkerig draafden de paarden en eentonig klopte het draaghout op de disselboom. Het werd warm; de lucht trilde al. Langzaam draaide het wijde, groene veld aan hen voorbij. Hier en daar in de laagten zag je lange spannen ossen de bruine of zwarte grond omploegen en nu en dan zagen ze een kar of ruiter en een enkele wagen,

minder dan gewoonlik. De wind lag roerloos. Ondanks het zonnige weer en het frisse groen van het veld had die wijde stilte iets neerdrukkends. De rebellie lag op het land. Lange tijden reden zij zonder woorden.

Toen zij het kleine dorp naderden begon haar hart snel te kloppen en haar handen zweetten van zenuwachtigheid. ‘Ek wonder watter nuus sal ons vandag hoor’, zei ze.

‘Ja, ek wonder ook’, zei oom Giel. Zijn toon was niet bemoedigend.

‘'n Mens moet nou se dae hom maar klaarmaak vir slegte nuus’, zei tante Kornelia.

‘Ja tante, dis waar.’

Bij het postkantoor stond een groep mannen in levendig gesprek. Ze wendden allen het hoofd naar hun kant en het leek Fransina of zij allen naar haar keken. Een paar regeringsmannen met hun geweer omgehangen reden voorbij en het scheen haar toe of zij er trots en overmoedig uitzagen. Een wrevel tegen hen kwam in haar op. Het was niet zo druk als gewoonlik op Zaterdag en telkens zag ze vrouwen, die zonder hun man waren. Voor een winkel hielden zij stil en oom Giel spande uit. Daar binnen scheen Fransina weer de aandacht te trekken. Er waren nog al wat mensen en telkens als zij haar hoofd draaide merkte zij op, dat ogen op haar gevestigd waren.

‘Hoe die mense belang in jou stel as jy die geluk het om 'n man te hê wat rebel is’, dacht zij.

Terwijl oom Giel zijn zaken ging doen, deed zij met tante Kornelia haar inkopen. Nu en dan ontmoette zij bekenden, maar zij durfde niet naar nieuws vragen en niemand sprak met haar over de rebellie. Oom Giel zou hen straks wel alles weten te vertellen.

Een jonge vrouw kwam binnen en ging naar Fransina toe. Haar gezicht liet zien, dat zij geschreid had. ‘Dag Fransina’, zei zij en zij sprak zacht en hees, alsof zij weer in tranen kon uitbarsten. Haar lippen beefden. Het was de vrouw van een van de mannen, die bij Bart waren. ‘Kom bietjie saam’, wenkte ze en trok Fransina bij haar hand buiten achter de winkel.

‘Is dit nie vreeslik, Fransina? Het jy dit al gehoor van generaal Myburg?’

‘Nee, wat is dit?’

‘Generaal Myburg se kommando is heeltemal verslaan. Daar het 'n hele klomp van hulle in die slag gebly. Ek is tog so bang dat my man ook geskiet is.’

‘Hoe weet jy?’

‘Elkeen weet dit. Almal praat daarvan. Hulle sê dit was 'n onverwagse aanval. Die rebelle het geen kans gehad nie. Hulle sê dat daar in die twintig rebelle geval het.’

‘O Martha’, zuchtte Fransina. Zij gevoelde zich draaierig, alsof zij flauw kon vallen en greep zich vast aan de uitgespannen kar. Als Bart daarbij was? Hij zou zeker daarbij zijn. Hij was natuurlik op de gevaarlikste plaats geweest.

‘Gaan sit’, zei de vrouw. ‘Sit hier op die kar. Sal ek gou bietjie water kry?’

‘Nee wag maar, dit gaan al beter.’

‘Maar is dit seker dat hulle ook by generaal Myburg was?’

‘Dit is iets wat ek nie kan uitvind nie, maar hulle plan was mos na hom toe.’

‘Ja maar tog, dis miskien moontlik dat hulle nog nie by hom was nie.’

‘Maar hulle sê, dat hij met kommandant Venter verenig het en die was by generaal Myburg.’

‘O, dan was hij ook maar daar? - Jy weet niks van Bart nie?’ vroeg zij twijfelachtig. ‘Hê jy niks oor Bart verneem nie?’

‘Nee waarlik nie, Fransina; ek sou jou dit sê.’

Ze zagen dat tante Kornelia hen zocht en dadelik daarop met oom Giel aankwam. Hij leek bedrukter dan ooit; zijn gehele houding drukte ontmoediging uit en zijn stem was nog doffer dan gewoonlik.

‘Dit is baie treurige nuus’, zei hij, ‘maar jy hoef jou darem nog nie onnodig te verontrus nie, Fransina en jy ook nie, Martha, want Bart en sy

mense was nie by generaal Myburg nie. Hulle is nog algar buitekant.'

'Weet oom dit seker?'

'Ja, dis positief. Bart en sy klomp was nie in die slag nie. Hulle was eers by Rooi Martines Venter maar het weer van hom af weggegaan. Rooi Martines het toe met generaal Myburg verenig, maar Bart en sy klomp was toe nie meer by hulle nie. Dis nou seker. - Die beste is om nou maar moed te hou', voegde hij er aan toe. 'Bart sal nou seker ook maar kom oorgee; dis al wat hy kan doen.'

Toen ging hij weer inspannen en reden zij heen, nagekeken door velen, Fransina bleek en in zichzelf gekeerd, haar gezicht half verborgen achter de grote rand van haar hoed.

Buiten het dorp reikte oom Giel haar een paar rekeningen. 'Dit was al wat daar in die pos was', zei hij, 'en dan koerante, maar die sal ek jou net-nou gee.'

Nog geen brief van Bart nie', dacht ze. Hij kon haar toch iets laten weten. 'Hy voel seker nog vies', dacht ze. Tranen van teleurstelling kwamen in haar ogen.

Oom Giel dacht aan hetzelfde. 'Sou Bart dan nooit die kans kry om aan haar te skryf nie? Of sou hulle so kwaad wees vir mekaar dat hy nie

wil skryf nie? Dit sou darem tog te erg wees. Maar moontlik hou die pos sy briewe agter. Miskien is hy ook bang om te skryf omdat hulle dan kan agterkom waar hulle is.' - Hij durfde er echter niet met Fransina over spreken.

Meestal reden zij in stilzwijgen voort. Het was op het heetst van de dag en moe en warm en terneergeslagen zaten zij daar met hun drieën te tobben.

Daar was voor Fransina een brief van de landbank om Bart eraan te herinneren, dat hij op het eind van de maand zijn rente moest betalen en een deel van zijn schuld aflossen. Ook een rekening van twintig pond van een van de winkeliers van het dorp en dan nog een rekening van een man van Kalklaagte een rekening van tagtig pond. Dat was natuurlik een vergissing, de man had een verkeerde voor. Er stonden geen bizonderheden bij, eenvoudig 'to goods'[1)] en dan het bedrag. Daar behoefde ze niet eens op te antwoorden. Die man zou later wel zijn vergissing bemerken. De rekening van de winkelier op Uitdraai viel haar tegen. 't Was meer dan zij had verwacht. Aan de landbank zou zij vragen of zij wilden wachten tot Bart weer thuis was. Onder al dergelijke overleggingen door bleven haar gedachten toch voortdurend bij de vraag of Bart zich nu zou overgeven en wat men

1) To goods: aan goederen.

met hem doen zou als hij vrijwillig zijn wapens neerlegde. Zij wees de rekening aan oom Giel. ‘Ken oom die man?’ vroeg zij.

‘Nee, maar ek weet wel van 'n winkel op Kalklaagte.’

‘Dis natuurlik 'n vergissing’, zei ze.

‘Ja, dis seker maar 'n vergissing’, antwoordde hij, maar nadat hij de rekening gezien had zei hij bijna niets meer, zat aldoor daaraan te denken. Bart was over Kalklaagte gegaan. Zou hij daar misschien voor zijn mannen dingen gekocht hebben? Het leek hem al waarschijnlijker. Maar hij zei er tegen Fransina niets over.

Twee dagen later kreeg zij een nieuwe rekening, nu van een winkelier op Diepsloot, een rekening van sestig pond en tegelijk nog een rekening van oom Jan de Beer van twee paarden, elk van twintig pond. Toen schrok ze. Wat zou dat betekenen? Zou Bart dan die paarden en andere dingen gekocht hebben? Dadelik ging zij op weg naar oom Giel. Het was in de middag, kort na den eten en oom Giel zat op zijn stoep een pijp te roken en te overdenken al wat er de laatste tijd was gebeurd. Toen hij een vrouw langs het doffe pad, dat van zijn huis naar dat van Bart liep, zag opkomen, haalde hij zijn verrekijker.

‘Fransina’, zei hij. ‘Daar is seker 'n fout.’

‘Sikspens’, schreeuwde hij, ‘span dadelik in.’ Hij hielp mee en vijf minuten later reed hij al Fransina tegemoet.

‘Alla Fransina, kom jy dan met die voet na ons toe?’ vroeg hij ongerust. ‘Jy kon maar 'n boodskap gestuur het, dan het ons jou kom haal.’

‘Ek kon ook maar laat inspan het oom, maar die perde was in die kamp en Teunis en die kaffers is in die lande en ek het so geskrik, dat ek sommer gou met die voet gekom het. Waar gaan oom heen?’

‘Ek het jou sien kom en toe het ek gou laat inspan.’

‘Is daar iets verkeerd?’ vroeg hij.

‘Ja oom, ek meen so. Oom weet van die rekening van die Jood op Kalklaagte, nou het ek weer 'n rekening van sestig pond van 'n ander winkelier gekry en ook 'n rekening van oom Jan de Beer van Putjieshoek, van twee perde, elk van twintig pond. Wat kan dit tog wees, oom Giel? Sou Bart dan die perde en die goed gekoop het?’

Oom Giel gaf eerst geen antwoord. ‘Laat my bietjie sien?’ vroeg hij. ‘Dis heel moontlik dat Bart die goed en die perde gekommandeer het’, zei hij.

‘Maar dis onmoontlik, Bart kan dit nie doen nie; ons kan dit nie alles betaal nie oom, dis ontmoontlik.’

‘Jy weet self hoe Bart is’, zei oom Giel. ‘As hy 'n ding doen, doen hy dit nie half nie. Sy mense het waarskynlik sekere dinge hoog nodig gehad en toe het hy die goed gekommandeer en daarvoor geteken, dit lyk my so.’

‘Hy wil nou homself totaal uitroei’, zei Fransina bitter.

‘Moontlik kan daar darem 'n vergissing wees’, zei oom Giel, ‘maar vir my lyk dit amper of dit so kan wees.’

Toen zij voor het huis kwamen, stond tante Kornelia hen op de stoep af te wachten, vrees voor slechte tijding in haar groot bleekbruin gezicht.

‘Wat is dit, Fransina?’ vroeg ze dadelik.

‘O tante, dit lyk vir my of Bart homself nou wil uitroei. Kyk wat kry ek almal.’

De oude vrouw zuchtte, maar zei niets. ‘Kom eers binne’, zei ze. ‘Sou neef Bart al die goed gekommandeer het?’ vroeg ze toen.

‘Dit lyk so’, zei oom Giel.

‘Maar dit mos vreeslik baie oom?’ klaagde Fransina.

‘Ja en wie weet hoe het die Jode vir Bart verneuk. Hulle sal die hoogste pryse opgesit het, die kan jy my glo.’

‘Maar Bart het tog nie nodig om dit alles te betaal nie’, zei tante Kornelia. ‘Die wat die goed gekry het behoort dit te betaal.’

‘Maar Bart het geteken, tante en ons sal maar moet opdok.’

‘Die ander mense sal darem ook daaraan help, dink ek.’

‘Ek weet nie, tante. Ek twyfel daar hard aan. Dit sal maar ons wees, wat die skade sal ly.’

Zij zwegen bedrukt. Toen zei oom Giel. ‘Die beste sal wees om die prokureur te gaan sien. Ek en my vrou moet tog môre weer dorp-toe; as jy wil kan jy saamry, dan kan jy die dinge met hom bespreek. Dit lyk my tog die versigtigste.’

‘Ja oom.’ Zij was erg verdrietig. Dat was al wat zij van Bart hoorde, rekeningen van schulden, die hij onnodig maakte. Wie wist hoeveel meer er nog zouden komen.

‘Ag, maar die lewe word swaar tante’, zuchtte zij. ‘As oom Giel nie hier was om my altyd te help nie, weet ek nie hoe sou ek dit maak nie.’

‘Nee wat Fransina’, dis niks om van te praat nie’, zei hij, ‘ons is mos bure.’

Hy bracht haar weer terug. ‘Hou nou maar moed’, zei hij, ‘dinge sal weer regkom. Skielik kom daar partymal weer verligting.’

De volgende morgen reed zij met oom Giel en tante Kornelia weer naar Uitdraai. Het ijlgebouwde dorpje lag na een nacht van regen blinkend gewassen in de zonnige dag. Het was stil in de straten,

alleen in het midden, waar de meeste winkels en kantoren stonden, was enig gewoel. Oom Giel zette haar bij den prokureur af en reed met zijn vrouw verder.

Toen zij binnenging zat daar in het wachtkamertje Ferdinand Basson, een jonge man met een blozend gezicht en met een bril op. Hij was van dezelfde leeftijd als Fransina, dertig jaar, maar leek jonger. Zijn blauwe ogen achter de brilleglazen keken goedig en opgeruimd en het kleine, zwarte snorretje boven zijn rode mond stond hem goed. Hij was goed gekleed en zag er verzorgd uit. Verrast stond hij op, toen hij zag wie er binnenkwam. Zij kenden elkaar van hun kindstijd af en hij had veel moeite gedaan om haar te krijgen, maar zij had de voorkeur gegeven aan Bart.

'Dis 'n mistake[1)] wat sy gemaak het', dacht Basson altijd, 'sy sou dit by my beter gehad het.' Hij was nogal rijk. Sedert een jaar was hij nu weduwnaar. Zijn enig kind, een meisje, was bij zijn schoonouders en hij woonde met een jongere broer van hem alleen op zijn plaats. Hij was echter veel van huis, handelde in vee en spekuleerde in grond.

'Ha, dis jy Fransina', zei hij blij.

'Dag Ferdinand', zei ze. 'Sit jy hier en wag vir die prokureur?'

'Ja, daar is iemand by hom, maar hy sal gou

1) Mistake: fout.

klaar wees. Maar jy kan maar voor my ingaan as jy besigheid het, ek is nie so doodhaastig nie. - En hoe gaan dit nog verder?'

'So op 'n manier. Jy weet natuurlik dat Bart gerebelleer het.'

'Ja en hy veg nou dat dit bars daar in die bosse, hoor ek.'

'Waar hoor jy dit?'

'Weet jy dit dan self nog nie? Hy het daar 'n klomp van die regering bygetrek en hulle kafgeloop.'

'Wanneer was dit gewees?'

'Dit moet laaste Vrydag of Donderdag gewees het. Is jy nie trots op hom, Fransina?'

'Wat is daarin om trots op te wees? Wat se nut het dit om jouself te laat doodskiet en ander mense dood te skiet vir 'n saak wat al verlore was voor dit aangevat is.'

'Dit moet darem iets wees om trots te voel as jy 'n man is soos Bart', zei hij. 'Ek wens ek was ook dapper. Maar ek is nie. Ek is geen vegsman nie; ek is sommer 'n ou vrou.'

'Was almal maar so, dan was dit baie beter. Die dapper vegsmanne wil net doodmaak en die mensdom in die elend dompel.'

'Hoe lyk dit dan of jy en Bart nie akkerdeer in hierdie kwessie nie?' vroeg hij verwonderd.

'Ek wou gehad het hy moes by die huis gebly

het, geen kant kies nie. Dit was vir ons baie beter gewees. Ek sukkel my nou morsdood. Die rebellie is sommer pure bog. Ek sê nie dat Botha en Smuts goed gedoen het nie, maar dit was nou tog eenmaal so ver en daar was niks meer aan te doen nie.'

'Hulle wil natuurlik weer die vryheid terug hê?'

'Die rebelle? Nee, dit was glo ek nie die doel nie. Hulle wou net nie by Engeland staan nie; hulle wou gehad het dat ons neutraal sou bly.'

'Dit was dink ek vir die regering onmoontlik.

'En is jy dan nie op kommando nie?'

'Nee, my kry hulle nie. Ek wil nie teen die rebelle gaan nie. Ek het losgekom omdat my niere nie te goed is nie, het ek vir hulle vertel, en dat ek daardeur nie lank agtermekaar kan perdry nie. Dit is nie waar nie, maar mens moet dit vir hulle ook gemakkelik maak. Die veldkornet wat my gekommandeer het is 'n goeie vrind van my, sien jy en ek het dadelik na hom toegery en hom dit gesê. Hy het wel gevoel dat ek sou weier as hy my wou forseer, dus dit sou dan tog ook nie gehelp het nie. Toe kies hy maar die beste kant van die saak. Nou sit ek stil by die huis. Hulle kommandeer somtyds my motorkar, dis al. Nou dit kan hulle maar doen. Maar hulle kry my nie om self daarmee te ry nie. Hulle wou eers, maar toe sê ek: 'Nee, ek is bang ek verdwaal tussen die rebelle. Ha, ha.

'n Grappie bring 'n mens partymal ver jy weet. Jy moet net weet hoe en wanneer en teen wie.'

Ze lachte. 'Jy weet Ferdinand, jy is darem nog nie so'n ou vrou as jy jouself uitmaak nie.'

Hij kleurde gestreeld.

'En jy gaan nog nie weer trou nie?'

'Ag nee, Fransina. Ek is nie so haastig om nou al weer vrou te soek nie; daar is nog tyd. My oorlede vrou is ook nog maar 'n goeie jaar dood. Sy was 'n goeie vrou gewees, maar soos jy weet, my sin het ek nooit gekry nie.'

Ze werd bloedrood en keek verward door de open deur naar buiten.

Half spottend, half weemoedig zat hij haar te bekijken.

'Moe nie aanstoot aan my neem nie', zei hij. 'Jy weet by my kom partymal die woorde voor die gedagte.'

'Ja, jy is somtyds maar 'n platjie[1)].'

De deur van het kantoor ging open en een man kwam naar buiten. De prokureur stak zijn hoofd om de deur en keek vragend naar Basson, maar toen hij Fransina zag, kwam hij naar haar toe. Een lange, magere, donkere man met een bril op; een mens, stil van aard.

'Help mevrou Nel maar eerste meneer Malherbe', zei Basson, 'ek sal solank wag.'

1) Platjie: iemand die er alles maar uitflapt.

Fransina ging met den prokureur naar binnen en maakte hem haar moeilikheden duidelik.

‘Ja, as dit is soos u dink, dan sal meneer Nel aanspraaklik gehou word vir hierdie geld’, zei hij na enige ogenblikken. ‘Die beste sal wees om eers die winkeliers 'n gespesifiseerde rekening te laat oorlê en dan kan ons sien of ons daar nie iets van kan afkry nie. Hoogswaarskynlik het hulle veels te hoë pryse opgesit en miskien ook nog dinge opgeskryf wat hulle nooit gelewer het nie. Sal ek hulle daar om skryf of wil u dit self doen, dit bespaar onkoste.’

‘Ek kan dit self doen’, antwoordde Fransina. ‘As ek dan antwoord van hulle het sal ek u weer kom sien.’

‘Goed. - Dit is bietjie swak van oom Jan de Beer dink ek, om van u die geld te wil hê. Maar die ou is baie suinig. Sal ek hom skryf en vra om voorlopig van die eis af te sien. Dis miskien beter dat ek dit doen?’

‘Graag.’

Ze zwegen even.

‘U het dit nou nie gemakkelik, nê mevrou?’

‘Nee, dis 'n bittere lewe soos dit nou is.’

‘Ek kan dit verstaan. - Ek hoor meneer Nel en sy klomp hou nog vol.’

‘Ja. Ek het gehoop dat hulle nou maar sou oorgee.’

‘U weet ek bewonder hulle darem al sien ek nie in hoekom hulle nog bly veg nie. Die ding is so te sê tog oor.’

‘Ek bewonder hulle niks nie’, zei ze.

Hij zweeg.

‘Nou ja, mevrou Nel, sal ons dan maar so maak? Moe nou nie wag om my raad te kom vra nie as dit nodig is. Dis 'n swaar tyd vir die rebelle en u hoef nie bang te wees dat ek u nie billik sal behandel nie. Ek is nie net meneer Nel se prokureur nie, maar ek is sy vrind ook.’

Hij deed de deur voor haar open en wachtte op Basson om binnen te komen; die ging echter nog met Fransina mee naar buiten.

‘Moe nie moed verloor nie, Fransina’, zei hij. ‘En mog jy eenmaal op een of andere wyse hulp nodig hê, dink dan aan my. Ek staan altyd klaar. As jy net fluit kom ek aangehardloop.’

Zij groette hem bedroefd. ‘Elkeen wil my help, maar my eie man verlaat my’, dacht zij.

Hij keek haar na hoe zij heenliep in de richting van de bank.

‘Daar loop die vrou wat ek moes gehad het’, dacht hij.

Op een vroegen morgen werd Fransina wakker door het stappen van aankomende paarden. Het schemerde. Haastig stond zij op om te kijken wie

daar voorbijging. Haar eerste gedachte was dat het Bart kon zijn, die terugkwam en zij nam, nog voor zij bij het raam was, al het besluit hem koel te ontvangen. Vier ruiters reden op een gang[1)] voorbij. Pieter en Fransoois en de twee zoons van oom Gawie. Ze reden daar in de schemering grijs en schaduwachtig, onwezenlik als een prent. Dus Bart was er niet bij. Natuurlik, hoe kon hij er bij zijn? Bart zouden ze niet laten gaan. Zij hadden zich dus al overgegeven, want zij waren zonder geweer. Zoals zij was kon zij niet naar buiten lopen om hen aan te roepen en daarom ging zij weer liggen. Nu eerst bemerkte zij, hoe fel zij gehoopt had Bart terug te zien. Haar hart klopte zo luid in haar keel, dat zij het kon horen. Bevend lag zij na te denken. Zo gauw het helemaal licht was zou zij naar Pieter lopen om te horen wat er van Bart was geworden. Zij kleedde zich aan, maar toen kwam een aarzeling. Moest zij nou al daarheen lopen? Zo erg belangstellend zijn om nog voor de zon op was bij Pieter aan de deur te staan om naar Bart te vragen?

'Wat, ek maak eers vir ons koffie', dacht zij. Ze ging naar de keuken. De meid had reeds de kachel aangemaakt en het water kookte bijna. Op haar gemak zette zij alles klaar en schonk op. Toen

1) Gang: tussen een draf en een stap; een gang rijdt men als men verre afstanden moet afleggen.

bracht zij Teunis zijn koffie en toen Annekie. Verward in haar tegenstrijdige gevoelens zat zij daar te drinken. Het was of zij Bart zelf liet wachten. Alsof het hem raakte, dat zij daar nog zo zat en niet dadelik de deur uitholde naar Pieter om te horen.

'Ek moet nou maar loop', zei ze opstaande. 'Ek wil darem weet.' Maar toen zij naar buiten ging, zag zij Pieter al aankomen. Hij groette haar kalm, doodgewoon en zelfs met iets terughoudends.

'Hê julle oorgegee?' vroeg zij.

'Ja.'

'Waar is Bart?'

'Hy het agtergebly in die kamp. Hulle sal hom natuurlik Pretoria toe neem.'

'Na die tronk?'.

Hij knikte.

Zij zweeg een tijd.

'Bart sê groetenis' zei hij.

Ze antwoordde niet. Had hij dan niet eens kunnen schrijven? Al was het maar een paar woorden geweest. Wat voor een man was hij toch. Zij zag nu, dat zij hem eigenlik nog nooit goed had gekend. Dat hij zo hard kon zijn!

'Is dit al?' vroeg zij.

'Ja, hij het niks anders laat weet nie.'

Ze stond op om haar tranen te verbergen en ging naar de keuken, kwam terug met koffie.

‘Waar is oom Gawie?’

‘Hulle het hom ook daar gehou.’

Pieter zat daar met zijn uitpuilende ogen als een kikker te kijken en het was of elk woord hem een opoffering was.

‘Is Bart nie gekwes nie?’

‘Nee, hy mankeer niks.’

Een hele tijd zaten zij weer te zwijgen. Ze wou niets meer vragen en Pieter zei niets, scheen in gedachten verloren; wachtte maar of zij nog meer vragen zou.

‘Ja’, zei hij eindelik met een zucht: ‘Die Bothaiete het ons gewen.’

Hij stond op. ‘Hulle kry nou lekker, vervloekte Engelse[1]. Maar ons dag kom nog.’

Hij keek Fransina aan, maar zij gaf geen antwoord. Hij ging langzaam naar de deur. ‘Môre’, zei hij.

‘Môre.’

Lang zat zij daar in haar stoel. ‘Bart sê groetenis’, herhaalde zij bitter.

Ze sukkelde maar aan met de boerderij. Oom Giel hielp wel met raad en daad en Teunes deed wat hij kon, ook van de andere buren kon zij altijd hulp vragen als het nodig was, maar toch, het ging niet zoals het moest. Het werk vorderde maar lang-

1) Met Engelse wordt hier de regeringspartij bedoeld.

zaam. Met het ploegen en zaaien en planten raakte ze achter, er was niets aan te doen. Van de schapen gingen er dood, die bij beter zorg waarschijnlik behouden zouden zijn gebleven.

De kou had onder het koren niet zoveel schade aangericht als oom Giel eerst gevreesd had, maar later was er roest ingekomen en had veel kwaad gedaan. Het was een regenrijk jaar en reeds in het begin van December ging een van hun paarden dood aan paardenziekte.

Tegen Nieuwjaar hoorde zij, dat de gevangenen brieven mochten ontvangen, maar toen wachtte zij nog een week voor zij schreef. Ze schreef toen een koele brief, meest over zaken. Wat zij moest doen met de rekeningen van de twee winkeliers; wat met de aflossingen aan de bank en de landbank, en zo meer; dan verder meest over de boerderij. Ze ontving een even koele brief terug, waarin Bart haar de raad gaf alles met oom Giel en Malherbe te bespreken. Er was wel voor Annekie een hartelik briefje bij.

Een paar malen had zij Ferdinand Basson weer ontmoet en was eens met hem gaan theedrinken in het koffiehuis. Toen zij hem bij die gelegenheid weer met een vrouw had geplaagd, had hij lachend gezegd: ‘Ek wil nou maar wag tot Bart jou eendag wegsmyt.’ Het was alleen maar een grapje geweest, maar toch waren zijn woorden in haar ge-

dachten gebleven. Zij verbitterde meer en meer tegen Bart. ‘Ek wens ek kan hom darem een keer ook bietjie laat voel’, dacht zij.

Het andere paard was ook doodgegaan. Bijna al de paarden in de omgeving waren dood en zij, die ze nog hadden, pasten ze zo zorgvuldig op en waren zo bang ze te veel te vermoeien, dat er maar heel weinig gereden werd. Oom Giel had nog wel zijn twee karpaarden, maar zorgde ervoor alsof het zieke mensen waren.

Op een zekeren dag reed zij dan maar met den wagen. Het koren was gedorst en had slechts de helft opgebracht van andere jaren. Rekeningen en aanmaningen kwamen er elke week. Oom Jan de Beer had wel uitstel gegeven, maar wilde niet van zijn eis afzien. De winkelier van Kalklaagte en die andere winkelier dreigden met het hof. Ook de bankbestuurder op Uitdraai had haar gemaand en de landbank nam ook al een dreigende houding aan. Haar vader had haar uit de nood kunnen helpen, maar zij wilde zijn hulp niet vragen. Ze waren indertijd half tegen het huwelik met Bart geweest, hadden veel liever gezien dat zij Ferdinand Basson genomen had, die veel rijker was en uit een bevriende familie. Bovendien was haar vader kwaad, dat Bart zijn waarschuwing in de wind had geslagen. Dat zijn brief te laat gekomen was, maakte voor hem weinig verschil. Hij had hem

kort tevoren al persoonlik op die dingen gewezen, zei hij. De enkele keer dat Fransina hem na die tijd had gezien, had zij Bart half verdedigd. Zo was zij nu eenmaal.

Dus reed zij dan maar met de wagen naar Uitdraai, om te laten malen en inkopen te doen en om met Malherbe te spreken.

Ferdinand Basson was ook in het dorp. ‘Alla, maar die dorpie is stil’, dacht hij, toen hij binnenkwam. ‘Die mensdom lyk uitgestorwe.’ Hij reed maar eerst naar de bar. Pieter stond daar zijn paard vast te maken. Hij gebruikte daarvoor onnodig veel tijd, in de hoop Basson te kunnen mislopen, maar die bleef op hem staan wachten. Pieter mocht niet zonder toestemming van Kafferkraal af, maar eenmaal in de week moest hij zich bij de politie komen aanmelden. Dan deed hij tegelijk zijn zaken. Hij was in een woedende stemming en niet geneigd iemand, die niet rebelsgezind was, vriendelik aan te kijken.

‘So ou rebel’, zei Ferdinand vrolik.

‘Dag ou bontpoot[1)]’, antwoordde Pieter nors, maar nam toch de uitgestoken hand aan. Basson kleurde, maar lachte hartelik. ‘Jy weet, ou broer’, zei hij, ‘dat ek trots daarop is, dat ons ou nasie nog mense het soos julle.’

Daarop wist Pieter niets te zeggen. Hij wist, dat

1) Bontpoot: wandluis.

Basson geweigerd had om met zijn auto voor de regering te rijden en daarom beschouwde hij hem met minder vijandigheid.

‘Kom’, zei Basson, ‘drink saam met my 'n glasie bier.’ Ze gingen naar binnen.

‘Dis wat ek sê’, zei Basson. ‘Ek het nou nie gerebelleer nie, ek het maar doodstil by die huis gesit, want ek is lyk my nie geskape vir sulke ondernemings nie, ek is te lafhartig, ek sê dit reg-uit, maar waarlik, neef Pieter, ek neem my hoed af vir julle wat dit gedoen het.’

Hy keek Pieter weemoedig aan. ‘Ons ou nasie is 'n treurige ou nasie.’

‘Dit het ek nou eers regtig uitgevind’, zei Pieter.

‘Hoor julle iets van Bart?’

‘Al wat ons hoor is dat dit met hom goed gaan. Maar ons kom nie meer baie by sy vrou nie. Sy is mos ook 'n Botha-iet.’

‘Ag nee?’

‘Ja man, sy is. Ek kan haar daaroor nie verdra nie. Haar man sit in die tronk en sy staan by die regering; kan jy so iets verstaan?’

‘Ek wonder’, aarzelde Basson. ‘Is jy daar seker van Pieter?’

‘So seker as ek hier staan.’

Zij zwegen even. ‘Sy kry nou swaar nê?’

‘Ja, sy sukkel, dit kan jy begryp. Sy het ook baie geldelike moeilikhede, verstaan ek. Bart het

'n hoë verband op sy plaas en skuld by die bank en nou kom daar die eise van die winkels waar hy goed gekommandeer het.'

'Maar dis mos nie reg dat hy dit moet betaal nie. Dis mos julle wat die goed gekry het.'

'Ek het niks daarvan gehad nie, maar ek is darem gewillig om my deel by te dra.'

'Julle moet iets doen man.'

'Kon ek rondry dan kon ek altemit iets probeer, maar nou is ek vas.'

'Nee man, julle kêrels moet iets doen, dis nie reg nie, jy weet.'

'Dit is ook nie. Maar ek verstaan dat daar in Pretoria 'n beweging aan die gang is om 'n fonds te stig om al sulke skulde daaruit te betaal.'

'Dit sou gaaf wees', zei Basson blij, 'as hulle soiets gaan doen gee ek ook.'

'Nog 'n glasie bier?' vroeg Pieter. 'Nie? Nou ja dan ry ek maar weer.'

Basson liep met hem mee. 'Jou perd leef darem nog?'

'Ja, hy leef nog, maar een van die dae sien jy my seker hier met die bycicle. Dis vreeslik soos die perde vrek.'

'Myne kan nie vrek nie', lachte Basson. 'Tot siens swaer[1)], dit gaan jou van die beste. As daar

1) Swaer: zwager, betekent hier zoveel als vriend.

weer 'n rebellie is dan gaan ek wragtie-waar saam, want ek skaam my nou as ek een van julle ontmoet. Weet jy dat ek party dae wens dat ek ook daar in die tronk sit saam met die ander. Tot siens, neef Pieter; alles van die beste.'

Hij ging in zijn auto zitten, maar voor hij de motor aanzette, zat hij enige ogenblikken te denken. 'Ek ry na Malherbe', dacht hij. 'Ek wil probeer of ek iets kan uitvind.'

Bij Malherbe was niemand. 'Ek wil hê u moet so'n klein huurkontrakkie vir my optrek', zei hij. 'Ek het 'n deel van Kwagga'spoort gehuur om daarop 'n klompie beeste te laat wei gedurende die wintermaande. Toen zei hij: 'Daar is nog iets.'

'Ja?'

Basson keek Malherbe enige ogenblikken vast aan. 'Is mevrou Nel, of laat ek sê Bart in geldelike moeilikhede?'

Malherbe keek hem verbaasd aan. 'Nie wat ek weet nie. Wie sê so?'

'Hulle dink nie daaroor om hulle grond te verkoop nie?'

'Nee. Hoekom?'

'As hulle ooit wil laat my dan weet nê?'

'Ja, maar daar is glad nie so iets nie man? Wie sê jou sulke dinge?'

'Nee, niemand nie. Sommer my eie gedagtes. U

beloof my nê? Ek sal 'n beter prys betaal as iemand anders.'

'Ja goed, maar man jy is baie voorbarig.'

'Ek is bly om dit te hoor. Tot siens dan. Moe nie met Fransina daarvan praat nie asseblief.'

Malherbe dacht: 'Wat sou daaragter steek? Sou daar werklik al reeds sulke praatjies gaan? Of wou hy maar net by my probeer uitvind? Maar hoe dit sy, as Bart 'n goeie prys vir die grond kan kry was dit miskien nog die beste oplossing.

Toen Basson het dorp uit was, kwam hij de wagen van Fransina tegen. Omkijkend om te zien wie het was zag hij haar achter onder de tent zitten en hield stil. 'Hou stil Teunes', riep zij, 'Geelbooi draai die briek[1)].' Ferdinand kwam naar haar toe. 'Is jou perde dan ook al dood?'

'Ja, twee is dood en die ander een, Bart se ryperd, het die regering.'

'Myne leef nog', zei hij met een hoofdbeweging naar zijn auto, 'ek voer hom nou met petrol.'

Ze lachte, vond het leuk gezegd, en lachte weer.

'Hoe gaan dit met Bart?'

'Dit gaan met hom glo goed. Hy het al geskryf, maar hy vertel nie veel nie. Maar.die offisiere kry glo ek 'n goeie behandeling, tenminste beter as die ander rebelle.'

1) Briek: rem.

‘Jy het geen gedagte wanneer hy sal uitkom nie?’

‘Nee, sy saak het nog nie voorgekom nie. Maar drie jaar sal hy seker kry en bo-op nog boete natuurlik.’

‘Is jy nou nog 'n Sap[1)]?’

‘Ek is nie 'n Sap nie man. Wie sê jou so? Ek is niks.’

‘Jy is tussen die boom en die bas? 'n Bontpoot?’ Hij lachte.

‘Dit kan ek ook nie sê nie. Ek is vir niemand, ek is teen almal. Ek haat die hele boel. Nie een party is vir my goed nie. Die bestes is nog die wat niks gedoen het nie.’

‘Soos ek?’

‘Soos jy.’

‘Het jy baie besigheid in die dorp?’

‘Taamlik.’

‘Hoelank ry jy daaroor met die wa?’

‘Ons is ses uur daar weg en dit is nou al oor tien.’

‘Sal ek nie vir jou wag nie en jou gou na huis ry met die motor? Ek kan solank by 'n paar mense aangaan waar ek lank-laas gewees het?’

Zij aarzelde even. Het was wel aanlokkelik, maar zij vreesde de praatjes van de mensen. ‘Ek sal maar liewers met die wa terug gaan. Jy weet’, lachte ze, ‘jy is 'n wewenaar en ek is nou 'n gras-

1) Sap: verkorting van Suid-Afrikaanse Party; de regeringspartij.

weduvrou[1]. Dit sal nooit gaan nie; die mense sal dit afkeur.'

'Ag wat steur jy jou daaraan?'

''n Mens moet maar dikwels iets doen of laat die mense ontwil.'

'Nou ja, soos jy wil. Ek wil darem eendag vir jou kom kuier.'

Ze trok haar wenkbrauwen op.

'Mag dit ook nie?'

'O ja, maar tog jy weet, die mense maak maar gou gedagtes, en Bart en ek is tog al nie te groot vrinde nie.'

'Is dit so nê?'

'Ja ongelukkig. Ek en hy akkerdeer nie meer so goed nie van dat hy weg is.'

'Ek verstaan - Ek het altyd gesê dat jy 'n mistake gemaak het die dag toe jy vir hom gevat het.' Hij schrok toen hij dat gezegd had en keek om te zien wat voor uitwerking zijn woorden hadden. Ze zag peinzend naar de verte zonder te antwoorden. Toen zei ze: 'Ek en Bart het altyd goed met mekaar geleef, maar die rebellie het alles bederwe. Dis nie dieselfde man meer nie.'

Hij antwoordde niet en enige ogenblikken zwegen zij. 'Maar ek hou jou op, jy het jou tyd nodig.'

Achter op het bed onder de tent zat Fransina de

1) Grasweduvrou: 'n vrouw wier man weg is maar zonder gescheiden te zijn.

kar na te kijken, hoe die snel voortreed en spoedig bovenop de eerste bult verdween. ‘Was dit 'n mistake gewees?’ dacht zij.

Malherbe zat onder zijn werk door aan haar te denken, toen zij binnenkwam. Nadat zij al haar geldelike moeilikheden uitgezegd had, zuchtte hij: ‘Dit lyk nie te goed nie. Is daar nie van u famielie wat u miskien kan help?’

‘Nee.’

‘U vader?’

‘Ek twyfel of Bart hom sal wil vra.’

‘Die rekeninge van die twee winkeliers sal ek darem met vyf en twintig persent kan afbring, dink ek en miskien zal die landsbank wel uitstel wil gee.’

‘Ja, maar dan?’

‘U het nie miskien hier of daar grond wat u sou kan verkoop nie?’

‘Nee, daar is wel die deel van Groenfontein wat eendag myne sal wees, maar dit is nou nog op pa se naam.’

‘Ek sien.’ Hij wachtte lang.

‘Sou meneer Nel gewillig wees om sy grond te verkoop as hy 'n goeie prys kan kry?’ vroeg hij aarzelend.

Ze schrok. ‘Verkoop meneer Malherbe; sou ons ons grond moet verkoop? Maar dan het ons geen plek waar ons kan bly nie.’

‘Nee, ek vra maar. U weet as dinge bly soos

dit nou is, sal U miskien eendag moet verkoop en dan gaan dit miskien so haastig, dat dit moeilik sal gaan om 'n goeie prys te kry. Nou is dit nog nie noodsaaklik nie, maar as mens eenmaal gedwing word om te verkoop is dit altyd sleg, dan moet jy dit vir enige prys laat gaan. As u nou 'n goeie bod kan kry en die Helpmekaarfonds die kommandeerskulde betaal en die boete ook, dan sou u al u skulde kan aflos en nog genoeg oorhou om êrens anders grond te koop. - Is u baie geheg aan Kafferkraal?'

'Og nie so erg nie. Bietjie natuurlik oor ons daar al so lank woon. En dis goeie mense; maar wat die mense is maar oral goed.'

'Ja,' glimlachte hij, 'die mense is oral goed.'

Weer zaten zij lang te denken.

'U kan aan my man skryf as u wil en hom vra wat hij daarvan dink?' vroeg ze.

Hij scheen nog te weifelen. 'Ons kan nog bietjie wag; miskien kom hy gou los.'

'Hy sal nie gou los kom nie.'

'Nee nê?'

'Nou ja, as u wil sal ek hom dan skryf, hom vra of hy gewillig sou wees om te verkoop en teen watter prys. - Sal ek dit dan maar doen?'

'Dit lyk my die enigste oplossing.'

'Ja, dit lyk my ook amper so, tensy u pa sou wil help.'

‘Nee, ons moet pa daarbuite hou.’

Hij zweeg. Oom Kasper van Straten zou kunnen helpen als hij wou, dat wist hij, maar om een of andere reden wilde zij haar vader niet vragen. Ach, daar waren dikwels verhoudingen in families, waar een buitenstaander geen begrip van had. Het speet hem, dat de zaken zo liepen. Hij zag niet graag, dat het een rebel tegenging. Bij het afscheid hield hij haar hand enige ogenblikken vast. ‘Moe nou nie verdrietig wees nie’, zei hij bemoedigend. ‘Sake is nog nie hopeloos nie. As julle nie wil verkoop nie kry ons miskien nog wel 'n ander plan.’

Hij schreef dadelik aan Bart. ‘Ek vra maar net vir die geval 'n goeie koper hom sou voordoen’. schreef hij.

Een week later kreeg hij antwoord. ‘Verkoop maar’, schreef Bart, ‘Ses pond sal ek aanneem. Maar probeer meer kry.’

‘Op een morgen kwam Basson weer daar. ‘Wat dink u van die toekoms van asbestos?’ vroeg hij.

‘Daar sal meen ek altyd 'n vraag na wees’, meende Malherbe. ‘Hulle begin dit vir al hoe meer doeleindes te gebruik.’

‘Iemand het my 'n stukkie grond in die bosveld geoffer[1)] en daar is asbestos op.’

1) Geoffer: aangeboden.

‘Die beste sou wees om 'n deskundige daarheen te neem.’

Zij spraken nog een tijdje daarover en toen zei Malherbe: ‘Bart Nel wil sy deel van Kafferkraal verkoop.’

‘Ja?’ vroeg Basson.

‘Hy vra sewe pond die morg.’

‘Aits, maar dit sal hy nooit daarvoor kry nie.’

‘Ek weet nie. Daar is dertig morge onder water, uitstekende grond en die ander grond is ook goed. Die water is altyd sterk en daar is 'n groot dam wat hulle met hulle viere daar het. Dan die vangdam nog. En al die kampe. En die hele plaas omhein. Daar is 'n eersteklas huis en 'n goeie waenhuis en krale, en alles agtermekaar, want jy weet Bart is 'n boer. Ook nog 'n hele klompie geënte bome.’

Basson zat te knikken. ‘Ja, dat is almal waar, ek ken die plek. Maar sewe pond is 'n baie hoë prys. - Is dit die allerlaagste?’

‘Ja dit is die allerlaagste. Hy het my gesê dat ek moet probeer om meer te kry, maar ek meen dat dit 'n redelike prys is; die verkoper kan tevrede wees en die koper ook. Bart is nie verplig om te verkoop nie, maar hy sê dat hy nie omgee nie as hy sy prys kan kry. Hy kan nou miskien vir jare tog nie boer nie en dan wil hy later maar vir hom 'n ander stukkie grond koop.’

‘Ja natuurlik’, zei Basson. ‘Dis duidelik. As hy moes verkoop sou hy nie so baie vra nie.’

Malherbe keek met vernauwde ogen door zijn bril naar het blozende gezicht van zijn klant. Hij kende Basson goed; een man met veel doorzicht in zaken. Malherbe hield van verstandige mensen. Als Basson die grond kocht voor zeven pond, zat er iets achter.

‘Dus dit is die allerlaagste?’ vroeg Basson weer.

‘Ja, en al die onkoste vir die koper.’

Basson floot zachtjes.

‘Ek sal bietjie daaroor dink’, zei hij. Hij ging een kop koffie drinken en zat de zaak te overdenken. Als hij de grond van Bart Nel kocht, moest hij van zijn spekulatie met die grond in het bosveld vooreerst afzien. De prijs was ook veel te hoog. Bart zou nooit meer dan vijf pond of vijf pond tien krijgen. ‘Ja, so werk ou liefde nog na’, dacht hij. ‘Om die stomme Fransina te help moet ek nou maar 'n dom koop doen. Ek glo nooit dat Bart soveel gevra het nie; dis Malherbe die ou jakkals. - Vandag sal ek hom nog nie antwoord gee nie, maar môre gaan ek die koop deursit. Mens moet vir die skyn ook iets doen. Ek is bly dat Malherbe so baie gevra het, want dit sou snaaks gelyk het om self meer te offer.’

Hij ging naar buiten en stapte in zijn kar. ‘Hier ry 'n ou fool’, dacht hij.

Alleen in zijn Dodge-auto zat Ferdinand Basson te denken aan wat hij waarschijnlik nu ging doen. Dat was alweer een hele tijd later. Hij dacht: ‘Mens kan nie van regskapenheid lewe nie. As jy altyd goed wil wees kom jy naderhand die slegste daar af.’ Met zulke woorden trachtte hij zijn eergevoel en plichtsbesef tot zwijgen te brengen. Het lukte hem maar half.

‘Daar die vrou wil ik hê’, dacht hij. ‘Ek moes haar van altyd af al gehad het, maar nou moet ek haar hê. Reg of nie reg nie; manlik of nie manlik nie, maar daardie vrou wil ik hê.’

Zijn plaats lag ten Zuiden van de Witrand, een volle twee uur te paard van Kafferkraal, bijna vijftien mijl. Hij had Barts grond gekocht en reed daar nu weer heen. Al verscheidene malen was hij er geweest en elke maal was hij twijfelmoediger er vandaan gekomen. ‘As die kans skoon is vra ek haar vandag’, dacht hij.

Daar gingen geruchten dat Bart wel vijf jaar of langer zou krijgen. ‘Dit sal vir Fransina ook 'n verlossing wees’, dacht hij. Hoe lang zou zij nog moeten wachten voor hij thuis kwam? En al die tijd zou zij moeten sukkelen. Tenzij zij van de genade van haar familie ging leven, zou het beetje geld, dat zij had, opgeteerd raken en zou zij op de dag, dat haar man uit de tronk kwam, dooodarm zijn. Dan zou zij een verbitterde man thuis krijgen,

waar zij waarschijnlik in onvrede mee zou leven. Nee, voor haar, meer nog dan voor hemzelf, was het te wensen, dat zij hem nam. Laat de mensen maar praten. Laat Bart zichzelf maar daar in de tronk van woede verbijten, *hij* liet zich niet meer terughouden. Het was niet goed, het was gemeen, maar dat kon hem niet schelen. Voor deze ene keer zou hij ook maar eens gemeen zijn, ook maar enkel aan zichzelf denken. Bart gaf toch ook niet meer om haar; dat was duidelik. Fransina zei het zelf. Hoe was het mogelik om niet zielsveel van zo'n vrouw te houden. Kun je een kerel begrijpen, die zo'n kostelik mooie vrouw als Fransina van zich vervreemdde terwille van de politiek? Maar zo zijn die politieke voorvechters. Voor de politiek moet alles zwichten. Hun huiselik geluk, hun welvaart, hun vrijheid, alles.

Maar hij was nog niet zo zeker van haar. Het was nog een onbeantwoorde vraag of zij hem wel zou nemen. Zij was wel altijd vriendelik en hartelik, maar toch steeds op een afstand en ongenaakbaar. ‘Dan is dit ook goed’, dacht hij. ‘As sy nog soveel van hom hou dat sy hom wil troubly, dan is dit goed. Maar ek gaan haar die kans gee en my geluk probeer.’

Het was in de middag, een uur of twee. Langzaam werkte hij in het zandige pad tegen de Witrand op. Toen hij boven was, lag Kafferkraal voor

hem en zag hij het ongeschilderde zinken dak van Fransina's huis blinken. Hij zuchtte alsof hem een zware taak wachtte.

Zij was in haar huis bezig, terwijl haar gedachten heen en weer gingen tussen Basson en Bart. Zij verwachtte hem vandaag weer; hij had het haar gezegd. Ze was altijd blij als zij hem zag. Hij was zo goedig en opgeruimd; een goeie man. Toen hij, de slimme zakenman, zo'n hoge prijs voor hun grond gegeven had, had zij wel begrepen, dat daarachter een verlangen school om haar te helpen. Hij hield nog altijd van haar. Dat had hij wel niet ronduit gezegd, maar in zoiets vergis je je niet gauw. Had ze hem twaalf jaar vroeger maar genomen, hoeveel gemakkeliker en aangenamer zou haar leven geweest zijn met zo'n gelijkmatig gestemde, goedige, opgeruimde man, die nog rijk was bovendien. Met Bart was het samenleven altijd een beetje moeilik geweest. Telkens geraakte je in sloten of moest je als 't ware tegen kliprandjes opklimmen. Dan stond je wel weer eens samen op een hoogte en leek het leven prachtig, maar je was nooit zeker hoelang dat zou duren. Bij Ferdinand zou het geweest zijn alsof je over gelijk veld reed met weinig stijging en daling, gemakkelik, aangenaam, veilig. Hij zou goed voor haar geweest zijn, haar alles gegeven hebben wat zij wou, blij en gelukkig om haar goed te kunnen doen, verliefd

altijd, maar kalm. Bart was buiig. De ene dag haar verheerliken en de andere dag nukkerig of kwaad. Hij kon uren met zijn hoofd in haar schoot liggen als een opgeschoten jongen, en dan weer waren er dagen dat hij haar nauweliks scheen te zien, liep hij rond met gedachten, die hij niet uitsprak. O, hij was een moeilike man. Maar zij hield toch van hem. Als die rebellie maar niet gekomen was. En als hij nu nog maar schreef, zodat zij kon zien, dat hij naar haar verlangde. Maar hij zat daar in de tronk haat te kweken tegen haar, omdat zij geen rebel was, omdat zij gezegd had, dat zij hem dat nooit vergeven zou. Omdat zij niet zelf vriendelike brieven wou schrijven als hij het niet eerst deed.

'Hy haat my', dacht zij. 'Hy het mos gesê: Eers maak ons hierdie ding reg en dan maak ek met jou reg.'

Annekie was gaan spelen; Teunes was op zijn fiets naar Welgevonden; boetie sliep. Zacht, om hem niet te wekken, knapte zij zich in haar kamer wat op. Dat deed zij altijd als zij wist dat Ferdinand kwam; dat doe je vanzelf voor iemand van wie je weet dat hij je mooi vindt, zonder enige bijbedoeling. Ze zag in de lange spiegel haar slank figuur, haar nog jong, fris gezicht met de mooie, lichte, sprekende ogen onder haar golvig, welverzorgd dik blond haar. Een poosje later hoorde zij

de auto en ging ze naar buiten om Basson binnen te nodigen. Hij keek rond of hij niemand zag. Het was stil in huis. Buiten was ook alles stil. De warme middag lag te rusten. De half toegeschoven gordijnen gaven het vertrek een aangenaam koel licht. ‘Is jy alleen by die huis?’ vroeg hij half fluisterend, nog voor hij ging zitten.

‘Ja’, zei ze verwonderd. Ze zag toen, dat hij zenuwachtig en gejaagd was; zijn adem was kort en hij had ongewone, witte vlekken in zijn blozend gezicht. Hij kwam naar haar toe waar zij stond en nam haar twee handen. ‘Het jy nog nie gemerk, dat ek nog altyd van jou hou nie?’ vroeg hij.

Zij knikte. ‘Ek het dit gemerk ja’, zei ze ernstig.

‘En hou jy van my ook?’

‘Ek is 'n getroude vrou’, antwoordde zij ontwijkend.

Hij liet haar handen los en zij gingen zitten, tegenover elkaar tegen de muur.

‘Fransina, laat ons reg-uit praat. Wil jy nie van Bart skei en my vat nie? Ek het altyd aan jou bly dink, ook nog toe ek getroud was; ek kon dit nie help nie.’

Na een paar ogenblikken zei ze. ‘Is dit nou mooi van jou, Ferdinand, om my dit te vra nou Bart in die tronk is?’ Ze had dat niet willen zeggen en toch zei ze het.

‘Nee, dis gemeen, ek weet dit, maar ek moet.

Dit moes daaruit. Mens kan nie altyd stilbly nie. Dit kwel my dae en nachte. Ek moet dit sê.'

'Ja', zei ze. 'Ek verstaan.'

'Hou jy nog van Bart?'

'Party dae, maar party dae nie. Dit is soos mielies wat by die dag verlep en snags van die dou weer bykom. - Maar daar val geen dou meer nie', voegde zij er treurig aan toe. Zo had zij soms zitten denken en nu kwam het net zo uit haar mond.

'Jy meen hy wys nie dat hy nog van jou hou nie?'

'Dis wat ek meen.'

'Nou ja? Wat twyfel jy dan nog?' Hij kwam naar haar toe en wilde zijn armen om haar heen leggen, maar ze hield hem zacht tegen. 'Nee wag nog Ferdinand. Moe nie aan my vat nie. Ek wil eers oor jou woorde nadink.'

Hij ging zitten en zij stond op om naar de keuken te gaan. Toen zij terug kwam met koffie zag zij nog bleek, maar was schijnbaar bedaard, begon over onverschillige dingen te spreken. Hij antwoordde verstrooid. Toen hij zijn koffie uitgedronken had en het kopje op tafel zette, rinkelde het.

'Ek ry nou weer maar', zei hij. 'Ek kom jou later weer dieselfde ding vra. As jy nie kans sien om Bart te laat staan nie, moet dan net nie kwaad vir my wees nie.'

‘Nee’, zei ze. ‘Ek weet jy meen dit goed met my, Ferdinand.’

Luisterend naar het wegrijden van de auto herhaalde ze: ‘My liefde is soos 'n mielie wat verlep omdat hy geen reen en geen dou kry nie.’ Het was of het zeggen van die droevige woorden haar een zekere troost gaf.

Het duurde een week voordat zij aan Bart schreef. Al die dagen had zij geaarzeld of zij hem erover schrijven zou of niet en getwijfeld wat en hoe zij hem schrijven zou. Eindelik deed zij het.

‘Ferdinand Basson het my gevra om met hom te trou. Hy wil hê dat ons moet skei. Wat dink jy Bart? Moet ons skei of moet ons nie?’ Zij wondde zichzelf daarmee evenveel als zij meende Bart te zullen wonden, maar het verlangen om hem pijn te doen was te sterk in haar. Ze wilde hem ook laten lijden. Zijn onverschilligheid breken, hem laten schreien van smart daar in de gevangenis. Hij zou haar woedend terugschrijven, verwijten. Dan was alles weer goed. Dan zou zij hem schrijven dat zij nog altijd van hem hield; dat zij hem alles vergaf. Ze zou trachten hem op te zoeken in de tronk en hem opbeuren en hem zeggen dat in haar hart zij eigenlik trots op hem was. Zo stuurde zij de brief weg. Zij wist diep in haar gevoel dat zij dom was, dat zij een gevaarlike poging deed,

dat Bart de koppigste en hooghartigste man was dien zij kende, maar toch deed zij het.

Fransoois kwam te paard van Uitdraai, zijn zadelzakken vol van allerhande dingen, die hij voor zijn vrouw had moeten kopen; koffie, suiker, thee, een stuk rundvlees; en zijn baadjeszakken zaten vol brieven en kranten voor hemzelf en voor de andere buren. Oom Gawie's brieven kwamen altijd bij de winkel en voor oom Giel bracht hij geen brieven mee, want die ouwe reed er altijd zelf om.

Er was ook een brief voor Fransina. Die was van Bart; hij kende het handschrift. Het was maar zelden dat zij aan elkaar schreven, dat wist hij. Zij was hem ook nog niet gaan bezoeken. Het ziet er niet goed uit. Zo zat hij te denken. Bijna de gehele weg langs dacht hij aan die twee, het meest aan Fransina. Zij deed verkeerd, gaf de mensen aanleiding om over haar te praten. Basson kwam daar veel te veel en men had ze samen in het koffiehuis van Uitdraai zien theedrinken. Het leek of die vrouw onverschillig werd. Zo'n vrouw, die op zichzelf woonde, moest dubbel voorzichtig zijn. Je werd zo gauw bepraat. Je kon ook nooit weten, hoe dit Bart ter ore kon komen. Katrina had er mogelik al met Gawie over gesproken. Maar Gawie zou niet zo gek zijn om het over te vertellen. Toch, je weet nooit hoe iets soms uitlekt. Hij wou, dat Aletta eens

met Fransina ging spreken, haar waarschuwen, maar die wilde niet, zei dat het haar niet aanging.

Fransina was niet gemeen, dat geloofde hij niet, maar als zij op deze manier doorging, zou zij een slechte naam krijgen, dat was zeker.

'Was ek bietjie ouer dan sou ek self met haar daaroor praat', dacht hij.

Toen hij bij haar hek afsteeg kwam Fransina naar buiten gelopen. Zij verbleekte toen hij haar de brief gaf, maar wachtte ermee hem open te maken. 'Hoe gaan dit?' vroeg hij vriendelik. Hij kon haar niet zoals de anderen verdenken, mocht haar nog altijd graag, hoewel zij een Sap was.

'Goed', antwoordde zij. Ze vroeg niet hoe het bij hem ging, Aletta kwam bijna niet meer bij haar en Maria in het geheel niet. Ze lieten haar links liggen, omdat zij niet ook rebels was, meende zij. Laat ze naar de maan lopen. Ze zag niet het goedige medelijden in zijn grote bruine ogen en stond te wachten tot hij zou verder gaan.

Omdat hij wel haar onwilligheid voor een praatje zag, steeg hij op. Hij wilde nog zeggen: 'Ek hoop dis goeie nuus', maar hield het terug, omdat hij haar niet wilde laten merken, dat hij het handschrift herkend had.

'Dag Fransina', zei hij op een toon alsof hij haar wilde troosten.

'Dag Fransoois.'

Hij reed heen, maar keek nog eens om. Net een ogenblik, maar zo bleef zij nog een paar minuten in zijn gedachten. Ze had de brief opengemaakt en stond te lezen; zonder hoed, haar blank gezicht bleek onder de kap van dik blond haar, een enigszins lange vrouw, fors van heupen, rechtop met mooie lijnen; een aantrekkelike vrouw. Je kon het begrijpen, dat Basson haar graag wou hebben. Ellendige vent. Hij zou het voor haar en Bart nog moeilik maken.

Waar het pad linksaf zwenkt, keek hij nog eens om. Ze stond daar nog altijd, met de brief in haar handen, zonder bewegen. Iets in haar houding deed hem vermoeden, dat het slechte berichten waren en neerslachtig reed hij verder.

Fransina ging naar binnen, haastig, en liep naar haar slaapkamer. Niemand was in huis. Annekie was gaan spelen en boetie was buiten bij de meid. Teunes was op het land. Ze stond daar, met de brief tot een prop gefrommeld in haar vuist, midden op de vloer, haar lichte ogen verdonkerd, bevend van woede en verdriet. Een huilsnik brak uit haar los. Dus dat was het eind. Hij wilde van haar af zijn. Hij wilde haar niet meer hebben. Ze kon Basson maar nemen. Haar lijf schokte onder de vernedering en met haar hoofd op het einde van het ledikant schreide zij hartstochtelik. Hij had nooit

werkelik om haar gegeven. Hoe zou hij anders zo kunnen schrijven? Met brokstukken, in tussenpozen, braken gedachten in haar verdriet door, vaag en half verward. ‘Hy kon tog geskryf het - Is dit nou nodig, Fransina; kan ons nie nog 'n slag perbeer nie. Of so iets. Hy hoef nie te soebat nie. Dit kan sy nie verwag nie. Dit sou sy nie eers wil hê nie. Dit kan Bart nie. Dit sou heeltemal teen sy aard wees. Maar hy kon tog gesê het: Fransina, moe nou nie haastig wees nie, jong. Ek is wel 'n buffel partymal, maar so erg is dit tog nog nie met ons, dat ons uit mekaar moet gaan. Maar nee, hy stel homself weer so ongenaakbaar trots bokant haar. Soos altyd maar. Hy is altyd die hoë, hoogmoedige Bart. In klein dinge goed, maar in groot sake die heerser, die baas, die man wat beveel en vir wie sy moet volg en aan wie sy moet gehoorsaam. So was hy altyd gewees. Jy moet nie teen hom gaan in groot dinge nie. As Bart sê, ek wil Mooiplaas toe ry, na die Liebenbergs, en sy sê: laat ons na Welgevonden gaan, dan sal hy sê: net soos jy wil, ons ry na Welgevonden, maar as hy sê: ek wil die winter in die bosse gaan staan en sy het gesê: laat ons by die huis bly, dan sê hy: maak soos jy wil, bly by die huis, maar ek gaan. As sy wil klere koop, as sy wil gaan kuier vir haar ouers, as sy enige kleinigheid verlang, dan is dit altyd goed; maar as hy wil rebelleer en sy wil

hom daarvan terughou, dan reken hy nie met haar nie, dan bestaan sy nie vir hom nie, dan gaan hy sy eie gang. Sy is maar net een wat hom geselskap gee, een wat sy huis versorg, maar 'n maat was sy nie; sy het nie 'n sê in groot dinge nie. In groot dinge handel hy sonder haar. Wat dink hy van haar? Baie min. En nou dat sy hom geskryf het van Basson, nou staan hy daar trots en ver. Gaan maar, sê hy, as jy wil, my goed.' - Als met windstoten ging het alles door haar denken.

'Maar ek gaan hom nie soebat nie. As hy dit dan so wil, dan moet dit maar so wees.'

Ze streek het briefje glad en las weer. 'As jy wil skei, met plesier.' Dat was al wat er stond.

Ze lag ten slotte op haar knieën te snikken aan haar bed. 'Bart, Bart', schreide ze, 'het jy my dan nooit regtig liefgehad nie?'

Zij hoorde Annekie in huis komen en sloot haastig haar deur.

'Mammie, mammie', riep ze, maar ze gaf geen antwoord tot Annekie aan de knop van de deur draaide. 'Is mammie daar?'

'Wag Annekie, ek kom nou.'

Ze waste haar gezicht en deed toen de deur open. Annekie stond daar nog te wachten en keek aandachtig naar het gezicht van haar moeder.

'Het mammie gehuil?' vroeg ze.

Fransina antwoordde niet, had alweer moeite

haar tranen in te houden en liep naar de keuken. Zonder Annekie aan te kijken zei ze: Toe, haal nou eers die eiers uit.'

Het kind ging gehoorzaam naar buiten en vroeg niet meer. Langzamerhand kwam Fransina tot bedaren en toen het avond werd en zij ging eten, kon zij weer gewoon met Annekie praten, al geraakte zij wel telkens in gedachten. Wanneer Annekie dacht, dat haar moeder het niet opmerkte, zat zij haar bezorgd te bekijken, maar ze had al geleerd niet met vragen aan te houden. Ook over haar vader sprak zij bijna nooit meer, omdat haar moeder haar dan gewoonlik toch geen antwoord gaf. Nou weer wilde zij telkens vragen:

'Het mammie slegte nuus van pappie gekry? Het ma oor pappie gehuil?' maar ze hield het telkens weer terug.

Vroeger dan op andere avonden zei Fransina: 'Toe jong, gaan slaap nou, dis al laat.'

'Ek moet nog my resitasie leer ma.'

'Kan jy dit nie môre-vroeg doen nie?'

'Ja ma.'

'Nou toe dan, ek wil ook vroeg kom slaap vanaand.'

Toen Annekie zich uitgekleed had draalde zij nog, terwijl Fransina stond te wachten om haar toe te dekken.

'Toe Annekie, klim in', zei ze.

‘Ek het nog nie my gebedjie opgesê nie.’

Dat had ze bij haar tante Martha geleerd toen zij daar een tijdje geweest was en Fransina vond het goed. Daarna bad zij elke avond. Nadat haar vader weggegaan was, had ze daar een paar woorden van zichzelf bijgevoegd. ‘En dat pappie weer gou by die huis mag wees.’ Nu lag ze daar weer in haar witte nachtjurk voor het bed geknield te bidden.

‘Ik ga slapen, ik ben moe,
sluit mijn oogjes beide toe.
Here houd ook dezen nacht
weder over mij de wacht.
En dat pappie weer gou by die huis mag wees.’

Toen zij opstond was Fransina niet meer in de kamer. Die was naar buiten gegaan en op de donkere werf stond zij met haar zakdoek tegen haar mond gedrukt, om niet overluid te schreien.

Annekie klom droevig in bed en bleef wachten, de dekens nog weggeslagen, maar toen haar moeder eindelik kwam, vroeg zij niets.

‘Maak my toe’, zei ze.

Fransina drukte de dekens om haar heen en zoende haar. ‘Slaap gerus, Annekie.’

‘Nag mammie.’ Het kind draaide zich om en drukte haar gezicht in het kussen, maar Fransina deed of zij het niet opmerkte en ging naar de zitkamer.

Lang zat zij daar te denken. Ze kon alles nu kalmer bezien en gaandeweg kwam er meer helderheid. Ze begon de toestand te ontleden en vroeg zichzelf af hoe het alles zo gekomen was en zij zag wel, dat zij zelf er net zoveel schuld aan had als Bart. Ze had het niet zover moeten laten komen. Ze had wel wat vriendeliker kunnen zijn. Bart was nu eenmaal zo; dat had zij toch vroeger ook al geweten. Ze moest hem lang al opgezocht hebben. Maar dat had zij ook wel gelaten om hem niet zeer te doen. Had hij het zelf gevraagd, dan zou zij gegaan zijn. Nu was zij ook wel half bang geweest dat zij onwelkom zou zijn, niet alleen door hun ruzie, maar ook omdat Bart zich misschien zou schamen dat zij hem daar zo zou zien. - Och, je wist ook niet, je raakte in de war met alles. Vandaag had je lief en morgen haatte je. Je verstand raakte in een nevel. Zo gaat het als twee mekaar niet meer verstaan.

‘Maar nou moet ons stop’, dacht zij. ‘Dis nog nie te laat nie. Die brief oor Basson was 'n onvergeeflike fout, maar Bart sal verstaan. Sy moet hom nou maar opreg alles skryf en dan sal dinge weer regkom. Hulle kan nie oor sulke nietighede gaan skei nie. Wat raak haar nog die rebellie? Sy en Bart moet dit weer opmaak. Ek wonder of ek nie na Johannesburg sal gaan nie’, dacht zij.

Maar daar kwam haar trots tegen op. Dat zou

nu al te vernederend zijn. Nee, ze zou hem liever alles duidelik schrijven. Een grote opluchting was in haar gekomen. Morgen aan de dag zou ze hem schrijven. Die onzin moest nou uit zijn. Ze moesten trachten elkaar weer te verstaan. Ze zouden anders nog uit elkaar gaan voor niets.

Eindelik ging zij slapen. Het was half elf. Zij bekeek Annekie. 'Die arme kind het ook al gehuil', dacht zij, terwijl zij het lieve gezichtje stond te bekijken. Annekies kleur was nog een weinig bleker dan gewoonlik en de uitdrukking van haar gezichtje, nu nog in haar slaap, was droevig.

Fransina zuchtte. 'Stomme kinders', dacht zij.

De volgende morgen, onder haar werk door, dacht zij aldoor aan de brief. Hoe meer zij erover dacht, hoe moeiliker het voor haar werd om de juiste woorden te vinden. Spreken zou toch zoveel gemakkeliker gaan. Tenminste misschien. Praten is soms ook weer moeilik als je allebei driftig bent. Dan kun je nog weer beter schrijven. Ze ging hem niet smeken. Nee waarachtig niet. Ze had ook haar eergevoel. Maar zij wilde hem duidelijk zeggen, dat dit haar bedoeling niet was. Basson had haar wel gevraagd, maar zij wilde hem niet hebben. Zij had het alleen geschreven omdat zij... Daar bleef zij dan steken. Hoe dat te zeggen? 'Ek wou jou net bietjie terg?' Dat leek te kinderachtig onder de gegeven omstandigheden. 'Ek wou jou seermaak,

want ek voel so verbitter?' Dat was weer te erg. Zo liep zij te overwegen.

Tegen tien uur werd zij verrast door de onverwachte komst van haar ouders. Ze hoorde de kar, nog voor ze die had zien aankomen en blij liep zij naar buiten toen zij zag wie het was. Anders riep oom Kasper al vanuit de kar naar haar, maar die dag scheen hij ernstig gestemd. 'Dag Fransina', zei hij kalm, toen hij haar zoende. Zij zag dadelik dat er iets verkeerds was. Zijn blauwe ogen keken neerslachtig en zijn bewegingen waren minder handig en rad. Haar ma was meer zoals altijd; aan haar zag je niet altijd gauw wat zij dacht.

Ze bekeek Fransina van onder tot boven. 'Jy sien daar goed uit', zei ze. 'Jy het weer vetter geword.' Ze bezag met welgevallen de meer gevulde wangen van haar dochter en de zacht-ronde, blanke armen; haar borst was ook weer voller.

Het was een lange vrouw met grote, donkere ogen, een innemend, mat-bleek gezicht met veel rimpels. Ze was jonger dan oom Kasper maar leek net zo oud.

'Jy het seker vir boetie gespeen?' vroeg zij.

'Ja ma, eindelik.'

'Ja, hy word darem ook al te groot. Hoe gaan dit met hom?'

'Baie goed ma; hy slaap nou.'

‘En met Annekie?’

‘Ook goed ma, sy is nou skool-toe.’

‘Waar is Teunes.’

‘Hy is nou ongelukkig juis weg; hy is met die wa na Uitdraai. Hy sal bietjie laat terug wees.’

Oom Kasper spande onderwijl uit, zwijgend. Fransina kwam nader. ‘Sal ek vir pa help?’

‘Nee, dis nie nodig nie Fransina; ek kom goed reg alleen.’

‘Teunes en die kaffers is nie een hier nie.’

‘Dis niks; ek kom klaar.’

Ze bekeek hem aandachtig en vrees voor iets onaangenaams nam haar in. ‘Waarom sou hulle so onverwags gekom het?’

‘Moet pa Uitdraai toe?’ vroeg zij.

‘Nee, ons het net na jou toe gekom.’

‘Ek is bly dat pa en ma bietjie gekom het.’ Maar oom Kasper gaf geen antwoord. Hij legde de tuigen op de kar en leidde de twee paarden naar het paardenkamp om ze daar te kniehalsteren. Hij liep langzaam, keek niet om zich heen, zooals anders zijn gewoonte was, maar hield zijn ogen op de grond. Terwijl zij hem een paar ogenblikken stond na te kijken, was Fransina stil geworden. ‘Wat sou hulle hê?’ dacht ze. ‘Sou hulle iets vermoed van wat aangaan?’

‘Kom in ma’, zei ze en zij hoorde haar moeder zuchten toen zij de stoep opgingen. Ze spraken eerst

over de gewone dingen, hoe het thuis ging met allen, en onder dat alles voelde Fransina, dat haar moeder met een zekere bijbedoeling gekomen was. Oom Kasper kwam ook al gauw, maar hij zei niet veel en toen zij hun koffie gedronken hadden, ging hij naar buiten. ‘Ek loop so'n bietjie oor die plaas’, zei hij. ‘Gesels jy solank maar klaar, Johanna.’

Toen hij weg was, was er een paar ogenblikken een zwijgen. De woorden van haar vader waren zo duidelik, dat Fransina nu maar afwachtte, wat haar moeder te zeggen zou hebben. Dat het over Basson zou wezen wist zij al, want als het over Bart was of een voorstel om bij hen te komen inwonen, zou haar vader niet weggaan.

Tante Johanna zocht naar een begin. ‘Jy weet, Fransina, ons het na jou gekom om jou te waarsku’, zei ze eindelik. Ze trok haar stoel bij Fransina en legde haar hand op die van haar dochter. ‘Moet ons nou nie kwalik neem nie, as ons jou wil kom raad gee, maar ons is regtig bekommerd oor jou.’

Fransina werd bleek, maar wachtte af wat haar moeder verder zou zeggen.

‘Dis in verband met Basson.’

‘Ma? Hoe meen ma?’ vroeg zij heftig. ‘Daar is niks tussen ons nie.’ Maar tegelijk werd zij rood van schaamte, want zij besefte opeens, dat het niet helemaal waarheid was wat ze daar zei. Er was

wel iets tussen hen, al was het dan niet wat haar moeder misschien meende. Had zij niet toegelaten, dat hij van liefde sprak? Al had zij van haar kant wel niets gedaan om hem aan te moedigen, ze had hem toch ook niet afgestoten. Nee, daar was wel iets tussen hen. Als ze zei, dat er niets tussen hen bestond, dan was dat een halve leugen.

'Nee, natuurlik nie', antwoordde haar moeder, 'maar ons is tog bang, dat jy die man te veel ontmoet. - Ons moet die mense ook nie die kans gee om oor jou te praat nie.'

Ze schrok. Daaraan had zij eigenlik niet ernstig gedacht. Basson kwam een enkele maal bij haar, maar dat was toch begrijpelik. Hij kwam naar zijn grond kijken en zij woonde nog op de grond tot de mielies zou geoogst zijn. Anders zag zij hem niet. Als ze mekaar op Uitdraai ontmoetten gingen zij soms samen theedrinken, maar wat stak daar nou in? Zij begon zichzelf heftig te verdedigen.

'Mense soek almelewe iets om te skinder', zei ze woedend.

'Daarom moet mens dubbel versigtig wees.'

'Nou ja, as hulle dan wil skinder, laat hulle.'

'Nee Fransina. Wat as daar praatjies gaan, al is hulle nou hoe ongegrond en Bart sou dit te hore kom, dan sou dit tog ellendig wees.'

'Maar is daar dan al praatjies? Het ma dan van so iets gehoor?'

‘Nee eintlik nie, maar tog, Japie van Martha was gister daar by ons. Hy sê ons moet jou vra om by ons te kom. Jy bly hier te allenig, sê hy. Hy sê en Basson kom so nou en dan hier. Hy wou nie veel sê nie, maar hy sê hy is bang vir praatjies. Hy sê ons moet jou liewers sê om Basson nie meer te ontmoet nie.’

‘Dit is die lae klomp hier, Kafferkraal se skinderbekke’, zei Fransina woedend. Met haar rug naar haar moeder ging zij voor het venster staan en een tijdlang sprak geen van tweeën. Toen kwam Fransina weer zitten.

‘Dankie ma’, zei ze. ‘Ek is bly dat ma my dit vertel het. Ek het eintlik nooit aan so iets gedink nie. As jy self nie gemeen is nie, meen jy dat ander ook goed van jou sal dink. Ons bly onnosel in hierdie opsig. Maar dis hier 'n nare klomp mense ma. Ek begin nou so die haat aan hulle te kry, dat ek kan skreeu. Oor ek nou nie met hulle saamgaan in die politiek nie, nou moet hulle my beskinder.’

Een tijd zwegen zij weer. Toen stond tante Johanna op en loerde om de deur van de slaapkamer. ‘Ag hoe lekker slaap hy’, zei ze.

‘Kom, ons loop bietjie na buite ma, na my blomme. Dit is vir my hier in die huis te benoud.’

Ze gingen naar het bloementuintje achter het huis en zagen oom Kasper ook alweer aankomen. Hij had de paarden alweer gehaald.

‘Wil pa nou al ry?’ vroeg Fransina teleurgesteld.

‘Ja’, zei hij, ‘ek wil weer maar ry, ek is haastig.’

‘Bly pa en ma dan nie hier eet nie?’ Tranen van teleurstelling kwamen in haar ogen, maar hij deed of hij het niet zag.

‘Nee dankie, Fransina, ek moet noodsaaklik by my boerdery wees; ek het net gekom dat jou ma 'n bietjie met jou kon praat.’

Hij spande in en de twee vrouwen hielpen hem.

‘Kan jy maar nie na ons toe kom nie, Fransina?’ vroeg haar moeder. ‘Ek verlang om jou by my te hê.’

‘Nog nie ma, maar so gou as ek kan kom ek.’

Ze kuste haar vader en moeder en stond hen na te kijken, tot de kar in de verte verdween. Toen ging zij naar binnen.

Haar lust om te schrijven was weg en treurig en verontwaardigd zat zij over alles na te denken. Wat een giftige bende mensen was dat toch, die buren van haar. Hoe zou zij nog een van hen vriendelik kunnen toespreken. Maar het was zeker voornamelik die nare Maria. Aletta misschien ook. Wie wist wat voor lasterpraatjes er al over haar in omloop waren. En oom Gawie wist misschien ook al daarvan. Zijn vrouw zou het hem wel al verteld hebben.

‘Miskien het hy dit ook al aan Bart vertel.’

Deze gedachte viel over haar als het bericht van

een ramp. Zou het dat kunnen wezen? Zou Bart haar wantrouwen? Dan kon zij begrijpen, dat hij zo schreef.

Ze gevoelde zich ellendiger nog dan ooit sedert de rebellie. Gejaagd liep zij heen en weer, kwam weer zitten en trachtte haar gedachten te leiden. Bart had altijd een hekel aan Basson gehad, omdat ze hem nog zo half en half gekend had natuurlik. Hij zou zeker alles geloven wat ze van haar vertelden.

Ze was op het laatst zo uitgeput van al de akeligheid, dat ze niet meer samenhangend kon denken. Haar hersens hamerden en zij beefde of zij de koorts had. Wanhopig ging zij op bed liggen. Toen Annekie thuis kwam lag zij nog.

'Is mammie siek?' vroeg het kind angstig.

'Ja Annekie, mammie is siek. Jy moet self maar kos vir jou opskep, ek wil perbeer bietjie slaap.'

Haar gedachten holden rond als een mal schaap. 'Ek word nog gek', dacht zij. Uitgeput, geraakte zij ten slotte in slaap. De volgende dag deed zij lusteloos en verstrooid haar werk. Soms besloot zij te schrijven, maar deed het dan toch weer niet, heen en weer geslingerd door haar tegenstrijdige gevoelens. Als Bart dan zo'n verachtelike mening van haar had, laat hem dan lopen. Wat is er nog aan als je man je niet meer vertrouwt.

Basson kwam weer en zij liet hem niet voelen

dat hij onwelkom was. Hij was mettertijd, behalve oom Giel en tante Kornelia, de enige mens, die zij nog graag zag. Ze werd met de dag onverschilliger. Met Bart was het voor altijd bedorven. Al wachtte ze op hem tot hij vrij kwam, goed zou het toch nooit weer worden.

En op zekere dag liet zij Basson Bart's brief lezen.

Zo kreeg hij dan eindelik de vrouw, die hij altijd had begeerd.

Hoofdstuk III.

De dag na de overgave werden Bart en oom Gawie naar Pretoria gebracht. Oom Gawie hoopte, dat hij daar na een kort onderzoek losgelaten zou worden, maar daar was van een onderzoek geen sprake. Het ging van het station dadelik naar de gevangenis. Daar werden hun namen opgeschreven, benevens enkele bizonderheden, waar zij hun wapens afgelegd hadden en zo, en daarmee was het afgelopen. Hij trachtte nog zijn zaak voor te leggen en duidelik te maken, dat hij geen offisier was, maar men brak zijn woorden af met te zeggen, dat dit alles dingen waren waar men daar niets mee te doen had en dat later elk geval zou onderzocht worden.

Ze kwamen in een grote, vierkante cel, waar nog een stuk of zes anderen zaten. Het was er heet en benauwd en lui lagen ze allen uitgestrekt op de

planken vloer. Slechts een klein venster, hoog en klein, liet van de warme en bedompte omgeving wat lucht naar binnen.

‘Hê julle ook julle bek verby gepraat?’ vroeg een van hen aan Bart.

‘Ja, en te veel gedoen.’ Hij had niet veel lust tot praten.

‘Waarom is julle gevang?’ vroeg de man weer. 't Was een Duitser.

‘Ons is rebelle.’

‘So? - Ek is nou jammer dat ek ook nie gerebelleer het nie. Hulle het my gevang oor ek gesê het dat oral waar die Engelse vlag waai armoed is. Een van my maats het my gaan weggee; so gou as ek loskom gaan ek hom bydam[1].’

Bart draaide zich op zijn zij om te slapen. Zij waren in de vroege morgen met de trein in de stad gekomen en hij had slaap. Nog voor hij sliep moesten zij evenwel naar buiten. Op de kleine binnenplaats slenterden mannen van allerlei soort, lusteloos en verveeld. Daar was ook geen saamhorigheid, geen broederschap zoals bij de rebellen, niets bond hen te samen dan een zwak vijandig gevoel tegen de regering. De ruimte was tussen hoge gebouwen en vensters keken van boven op hen neer. Bart ging op een bank zitten en liet zijn hoofd zakken. Telkens half ingedommeld zat hij daar.

1) Bydam: met woorden of vuisten aanvallen.

De schaduwen bij de muren krompen en de hitte nam toe.

‘Dit is nou die tronk’, dacht hij dof. Zijn gedachten kropen. Hij zag de dingen zonder ze goed te begrijpen en zonder belangstelling. Bij een open deur stonden er naar binnen te kijken, alsof zij stonden te luisteren. ‘Hulle preek daar’, zei oom Gawie, die naast hem zat. Ze slenterden er heen. In een klein vertrekje zaten, met hun rug tegen de muur, op de grond, mannen te luisteren naar een oude boer, die daar stond te preken. In dat bedompte vertrek vol warme mannen stond die man en sprak uit de bijbel. Zijn gezicht was mooi van ernst. De mannen aan de deur sloten de deuropening bijna af. Het leek er om te stikken. Des sprekers ziel was in zijn woorden. Zij vergaten de hitte en de benauwdheid van het kamertje, geboeid door de taal van die man.

‘Wie is hij?’ vroeg Bart, toen de preek uit was, maar niemand wist het.

In de namiddag werden Bart en oom Gawie door twee mannen in khaki-uniform naar de trein gebracht. Tegenover hen zat een Engelse offisier met twee andere Engelsen, maar die drie zochten dadelik een ander kompartement.

Ze keken naar buiten over het groene veld dat, prachtig in de laatste zonnestralen, als een land van vrede en voorspoed aan hen voorbijdraaide.

Toen zij in Johannesburg uitstapten was de zon al een tijdje onder.

De twee soldaten stonden te wachten. Bart en oom Gawie namen hun bundel op en stapten tussen hen in het station uit, in de richting van het fort. Zij volgden stille straten en de groeiende schemering gaf reeds een welkome verberging, maar toch bleven telkens voorbijgangers staan om hen aan te kijken. Boven bij het fort zagen zij over de gehele stad, die daar in de halve duisternis dofblauw en paars, onduidelik in de laagte lag, daken en straten gedoezeld, alleen de grote gebouwen met hun torens grijs en duidelik boven het vlak van de lagere huizen uit. Achter de stad lagen de grote, grijswitte mijnhopen als kleine, rechtkantige bergen, hun westerkant nog duidelik zichtbaar in het overgebleven licht. De lantaarnrijen flikkerden reeds duidelik. In de parelmoerblauwe lucht dreven enkele zwarte wolken. Het was maar even, toen stonden zij voor de grote gevangenisdeur van het fort en gingen naar binnen.

In een ondergronds vertrek, achter een hoge tafel, deed een klerk hen vragen. Hij gaf hun elk een paar dekens en een bewaarder bracht hen naar hun cel aan de overkant van de straat, een zinken loods vol slapende mannen. De lucht daarbinnen was benauwend en van achter een scherm aan het andere eind kwam een vuile stank. Zwijgend spreid-

den zij hun dekens op de cementen vloer en gingen liggen. Vage, donkere figuren lagen op hun elleboog naar hen te kijken, maar niemand die sprak.

‘Hier sal ons bars’, zei Bart.

‘Ja,’ zei oom Gawie.

‘Dit stink hier soos in die hel.’

‘Ons sal dit net-nou minder geware’, troostte oom Gawie. ‘Dis hier 'n kaffertronk’, voegde hij er aan toe. ‘Dit sou my nie verwonder nie of hier is luise ook.’

De man naast hen begon te vragen. Het waren mensen van Rooi Martines en al gauw was een groep nieuwsgierigen om hen heen gehurkt. Ze spraken gedempt.

‘Julle moes nie van ons weggegaan het nie’, zei een.

‘Dit sou geen verskil gemaak het nie’, antwoordde Bart.

‘Jy kon ons kommandant en generaal Myburg miskien gewaarsku het.’

‘Ek het julle kommandant gewaarsku, maar hy wou nie hoor nie. Ek is ook gevang, maar ek het in elk geval my skoot geskiet.’

‘Ja, ons het daarvan gehoor. Wat is laaste nuus. Waar is generaal Beyers?’

Zo bleven zij nog een tijd praten tot gemopper van de anderen hen bewoog om ook weer te gaan liggen.

Bart lag nog te denken. Hij dacht aan Fransina. Het eerste, wat zij zou zeggen als ze elkaar weer zagen, zou zeker zijn: ‘Sien jy, dit het gekom soos ek jou gesê het; jy wou mos nie na my luister nie.’

Toen hij de volgende morgen wakker werd, was het al geheel licht. ‘Nou begin ek eers te slaap’, dacht hij. ‘Ek voel of ek wel 'n week aanmekaar kan slaap.’ Hij keek naar oom Gawie; die sliep nog. Sommige rebellen waren bezig hun dekens op te vouwen, maar de meesten lagen nog. Tegenover hem zat een ouelijk mannetje met een bril op op zijn bed, zijn bovenlijf naakt. Met zijn smalle borst en dunne armen maakte hij een armelike vertoning. Hij zat aandachtig zijn onderhemdje te doorzoeken.

‘Wat maak oom?’ vroeg Bart.

Glimlachend keek hij op. ‘Ek soek na luise’, zei hij.

Bart schrok. ‘Is hulle hier in?’

‘Ja, nie baie nie, maar hulle is op ons. Dis mos 'n kaffertronk waar ons in is. Hier moet jy maar elke dag vang. - Dit gee jou darem iets te doen’, voegde hij erbij.

Oom Gawie was wakker geworden en lag in zijn zakbijbeltje te lezen. Daar waren er meer. Bart had er geen meegenomen, toen hij van huis ging; de gedachte daaraan was niet bij hem opgekomen. Bij Fransina nog minder. ‘Jammer’, dacht hij, ‘dan

sou ek nou iets gehad het om in te lees. Ek sal oom Gawie syne maar so nou en dan leen.'

Toen werd de deur opengedaan en gingen zij naar buiten in een lange, zandige, door muren omgeven binnenplaats. Al dadelik stonden zij in een dichte groep luisteraars. Het vermoeide hen telkens weer dezelfde vragen te moeten beantwoorden.

Traag bewogen de gevangenen tussen elkander. Op de meesten lag een zware lusteloosheid. Daar was niets om de tijd te korten, geen boeken, geen spel om te spelen, niets.

Een oudachtig Joodje, afgezonderd van de anderen, zat mismoedig op een bank. Het was een man, die in de buurt van Mooiplaats een kleine winkel had. Bart kende hem goed.

'Hoe kom jy hier?' vroeg hij verwonderd.

'Ag meneer Nel, jou regering maak darem nie goed nie', zei de Jood.

'Nee', zei Bart, 'dit weet ek. Ons het die vrotste regering wat daar in die wêreld bestaan.'

'Dis waar', zei de Jood. 'Jy ken oom Danie van Tonder daar by ons op Mooiplaats?'

'Ja?'

'Hy is mos veldkornet.'

'So?'

'Ja. Nou hy skuld bietjie geld by my. Dis lank al. Ek het baie geduld, meneer Nel; ek sal nie

sommer 'n man in moeilikheid bring nie. Ek wag; ek wag; ek praat mooi met oom Danie. Ek sê: oom Danie, help my nou asseblief. Betaal my nou. Al is dit nie alles nie, betaal my 'n deel. Ek het die geld nodig; ek moet die mense van wie ek my goed kry betaal. Hulle wil nie langer wag nie; betaal my nou asseblief. Maar hy laat my praat. Hy beloof my hy sal betaal; hy sal betaal as hy sy mielies verkoop het; hy sal betaal as hy sy koring verkoop het, hy sal betaal as hy sy wol verkoop het; maar hy betaal nie. Toe ek sien hy wil my nie betaal nie, toe laat ek hom aanskrywe. Wat kon ek doen, meneer Nel? Jy weet mos ook wat is besigheid. Dit was 'n week voordat die rebellie ook daar by ons kom. Toe generaal Myburg daar kom en toe julle kêrels rebelleer en toe die hele wêreld in 'n verwarring is, toe kom daar een middag vier kêrels van die regering by my winkel. ‘Jy moet saamgaan’, sê hulle, ‘die veldkornet wil jou sien.’

‘Wie is julle veldkornet?’ vra ek. ‘Oom Danie van Tonder’, sê hulle. Toe hulle dit sê, meneer Nel, toe weet ek sommer, die man gaan 'n vuil spel met my speel. ‘Wat wil hy maak met my?’ vra ek. Nee hulle weet nie. Goed, ek ry met hulle saam na hulle kamp. Oom Danie was daar. Hy sê vir my dat daar klagtes oor my ingekom het dat ek die mense ophits en dat ek gesê het dat die rebelle sal wen. Ek sê, maar meneer van Tonder, hoe kan jy

so iets glo. Ek praat mos nie politiek nie; ek is 'n besigheidsman; ek probeer 'n paar sielings maak, maar ek moei my nie met politiek nie; die mense wat so sê lieg; hulle wil my net in 'n moeilikheid bring. - Ek kan nie help nie, sê hy. Die klagtes is daar en die saak moet ondersoek word. Wie is die mense wat so sê? vra ek. Dit kan hy my niet sê nie, sê hy. Dit sal jy later verneem. Ek sien toe die man soek my kwaad te doen en ek bly toe maar stil. Hulle het my daarvandaan na die trein gevat en toe sommer meteens na die tronk en hier sit ek nou. My familie weet van niks nie. My vrou sal doodgaan van ongerustigheid. Ek mag ook nie skryf nie. Ag meneer Nel, dis darem nie goed nie soos hulle maak om eerlike mense wat geen kwaad gedoen het nie in die tronk te sit.'

'Die slag was die ou boer vir die Jood te slim', lachte Bart.

'Nee meneer Nel, moe nie so sê nie man; ek kry baie swaar.'

'Ja ek verstaan', zei Bart. 'Ek kry jou darem jammer want jy het niks met die rebellie te doen nie. Maar die regeringsmense maak nou net wat hulle wil.'

'Ag ja', zuchtte de Jood. 'Hulle maak nou net wat hulle wil. Hier sit ek en my famielie weet nie eers waar ek is nie; en my besigheid wat word daarvan?' - Treurig bleef hij daar zitten.

Moeizaam sleepte de tijd zich voort tot om twaalf uur zij weer naar binnen moesten.

‘Hoe kry mens hier die tyd om?’ vroeg Bart aan zijn buurman.

‘Dit weet jy self nie’, antwoordde de man. ‘Maar dis darem of jy dit op die ou end gewoon word. Jy doen alles stadiger; jy dink ook stadiger en sodoende is 'n uur naderhand nie meer 'n uur nie. - Maar die beste is maar om baie te slaap.’

‘Maak dit jou nie baie pap nie?’

‘Dit maak jou pap ja; maar somar te sit maak jou ook pap.’

‘Hier sal ons soos 'n klomp ploegskare lê en verroes’, zei Bart.

Maar reeds na twee dagen werden hij en oom Gawie teruggebracht naar het fort. Daar zaten zij bij de offisieren. ‘Hier is dit beter’, zei Bart, ‘hier mag mens tenminste rook.’

Het waren meest rebellen uit de Vrijstaat.

‘Nee, die ding is oor’, zeiden ze. ‘Generaal de Wet het sy mense huis-toe gestuur en hy is net met 'n paar man weg na Duits-Wes. As hy daar sal kom? Die ou het ook nie regtig geveg nie. Toe sy seun doodgeskiet is het dit eers gelyk of hy wou, maar dit was weer gou oor.’

Een oudachtige man van Lichtenburg was ook daar, oom Koert. Die had het altijd over de profeet.

‘Net-nou is die gras in die sate’, zei hij. ‘Die

ou siener het gesê dat as die gras in sy sate is alles sal oor wees.'

'Alles is al oor', dacht Bart.

Ze hadden met zijn tienen een grote cel en daarbij een lange, smalle binnenplaats, waar zij het grootste deel van de dag sleten.

Vroeg in de middag begon het te regenen en tegen de muur gedrukt onder een vooruitspringende dakgoot stonden zij te luisteren naar het geluid. Hoe lekker zouden zij nu ploegen en hoe mooi zou de mielies groeien in de natte grond. Ze zagen hun vee, het bruine Afrikaanse rundvee of de zwartbonte Friezen en Moffen, dikgevreten naar de kraal komen.

'Dit sal lank duur eer ons Kafferkraal se rante weer sien', zuchtte oom Gawie.

's Morgens en 's avonds gingen daar altijd de rebellen uit een aangrenzende cel voorbij. Dan hoorden zij soms in de gauwigheid een of ander bericht, maar verder leefden zij daar als in een pot.

Soms smokkelde een bewaarder een krant binnen, maar het nieuws daarin was er niet naar om hen op te beuren. Jopie Fourie was ter dood veroordeeld. Generaal de Wet zat in het fort een paar muren van hen af. Maar Kemp was in Duits-West aangekomen. Oom Koert was daar erg opgewonden over. 'Ek het geweet hy gaan deurkom', zei hij. 'Die ou profeet is mos by hom. Hy sien altyd

waar die gevaar is. Hy is my ou buurman. Snaakse ouman.'

Bart had een hekel aan die ziener van Lichtenburg. Die man maakte de mensen blij met niets; gaf telkens hoop die teleurgesteld werd.

Hij was haast nooit vrolik. Daar lag hij nu in de tronk en thuis had hij een Tipperary-vrouw, die zeker bly was om de overwinning van de regering. Het kwelde oom Gawie, Bart voortdurend zo somber te zien. Dikwels zag je hun tweeën op en neer lopen op de lange, smalle binnenplaats, lange tijd aaneen, zonder een woord te wisselen.

'Jy het nog nie aan jou vrou geskryf nie?' vroeg hij op een dag, nadat ze daartoe verlof verkregen hadden.

'Nee nog nie.'

'Dryf jy dinge nie te ver nie, Bart?'

'Ek weet nie, maar ek is nou so. As ek eenmaal 'n grief het teen een, gaan dit nie sommer gou oor nie.'

'Maar dis jou eie vrou man.'

'Ja en ek is haar eie man. - As sy goed is is ek ook goed en as sy verkeerd is is ek ook verkeerd.'

Oom Gawie zuchtte. 'Moe nou nie kwaad bly nie, Bart', zei hij overredend, 'hard teen hard dit sal nooit gaan nie. Sy kry ook swaar, jy weet.'

'Ek is 'n man wat moeilik vergewe, oom Gawie, en veins kan ek nie.'

Toen hij de brief van Malherbe kreeg, liet hij oom Gawie die lezen.

'Dink jy dan dis nodig om te verkoop?'

'Dit lyk amper die beste.'

Hij dacht aan al het werk dat hij daar gedaan had; de vangdam, de draadkampen, het nieuwe huis, nieuwe landen, de vruchtboomgaard. Daar lagen zoveel uitgevoerde plannen. En het beloofde alles so goed te worden. Als hij nog een of twee voorspoedige jaren had gehad, zou hij door de grootste moeilikheden heen geweest zijn. Nu zou dat alles gaan. Hij dacht eraan hoe Fransina daar was geweest; zij tweeën als een paar duiven op elkaar verliefd. Daar was wel eens af en toe een onenigheidje geweest, maar de eerste jaren toch nooit. Later kwamen er wel soms wolken aan de lucht, want hij had nog al eens een kwaaie bui en zij was dan ook niet op haar mond gevallen, maar dat was gewoonlik toch weer gauw over. Annekie was daar geboren. Boetie ook natuurlik, maar vooral Annekie. Wat was hij toen blij geweest. Zo blij kun je misschien maar eenmaal in je leven zijn. Wat was daar allemaal gebeurd. Daar had hij 's avonds met Fransina op de stoep gezeten, luisterend naar de nacht. Al die lieve dingen waren daar gebeurd en dat alles lag daar en stond daar gegroeid als gras en bomen in de grond. Nu moest dat alles gaan.

Voor hun ogen vervaagde de binnenplaats en de aanwezigheid van de tafel met mannen ontwaarden zij niet meer; voor hun ogen was Kafferkraal met zijn vruchtbare laagte en randen, die de vlakte omsloten.

‘Sonder Bart is Kafferkraal nie meer Kafferkraal nie’, dacht oom Gawie.

Bart dacht. ‘Laat die grond maar gaan.’ De mooiigheid was er nu toch af. Als je niet meer om mekaar geeft dan is van je huis en je grond, van alles het mooie af. De herinneringen aan de gelukkige dagen, daar gesleten, hadden nu een wrange smaak. Zelfs Annekie was een andere Annekie. Nog altijd het liefste wat hij had, maar toch niet alleen meer het kind van Fransina van toen, maar ook het kind van Fransina, zoals die nu was. Laat de plaats maar gaan. Het kon hem alles niet meer schelen. Hoeveel jaar hij ging krijgen raakte hem ook weinig.

‘Ek is jammer, neef Bart’, zeiden de anderen, toen zij hoorden, dat hij zijn plaats moest verkopen.

‘Ek slaan dink ek 'n goeie slag’, antwoordde hij.

‘Was dit in elk geval liewers 'n rebel gewees wat jou grond gekoop het’, zei oom Gawie.

Toen zij mensen mochten zien, was oom Gawie's vrouw een van de eersten, die hem bezocht. Toen zij weer eens kwam zei hij: ‘Bart se vrou was nog nie hier nie.’

‘Nee, ons weet.’

‘Het sy nie plan om ook bietjie te kom nie?’

‘Ek weet nie.’ Tante Katrina weifelde of zij het zeggen zou of niet, maar zij kon het niet inhouden. Ferdinand Basson kuier daar’, zei ze.

‘Wat?’

‘Ja, ek meen nie iets slegs nie. Maar tog, hy kom daar vir sy boerdery sogenaamd en dan sit hy daar by haar en gesels. - Moe niks vir Bart sê nie hoor’, verzocht zij bang.

‘Ek vrees dit gaan verkeerd’, zuchtte oom Gawie.

‘Ek vrees dit self.’

‘Bart lyk so mismoedig. Sy plaas is nou al verkoop en as dit nou ook nog moet gebeur.’

‘Miskien is dit niks nie’, zei tante Katrina, ‘maar tog, mens maak al gou gedagtes.’

Het was 's morgens in de cel. Het zou nog wel een uur duren voor zij naar buiten konden, maar toch zaten zij reeds allen met hun dekens opgevouwen te wachten. Oom Koert was alweer aan het vertellen van de profeet. ‘Hy sê: hy sien twee kampe en in die een kamp is 'n klein klompie skape en in die ander 'n groot klomp, maar dan begin van die groot klomp elke maal klompies oor te spring na die ander klomp tot naderhand almal in een kamp is.’

‘Dis seker die Sappe wat na ons toe oorkom?’ vroeg er een.

‘Dit moet seker wees’, zei oom Koert. ‘Maar die ou gee nooit 'n verklaring nie; hy sê maar net wat hy sien.’

‘As dit maar nie die Boere is wat almal Engelse word nie’, zei Bart schamper. Maar oom Koert gaf geen antwoord.

‘Nee neef Bart, jy glo nou nie aan die ou profeet se gesigte nie, maar ek sê jou dis 'n siener en dis die Here wat hom die dinge laat sien.’

‘Hoekom kom daar dan niks van uit nie?’

‘Sover het alles nog uitgekom.’

‘Dit lyk nie so nie.’

‘Wag net. Dit mag nog lank duur maar ons gaan wen. Hy sê mos hy sien 'n donker wolk oor die land trek en dit word al donkerder, maar die wolk trek verby en dit word weer lig. Vandag is die donker wolk oor ons.’

‘Die ding het hy reg gesien’, zei Bart.

De anderen glimlachten en oom Koert keek verstoord. ‘En het hy nie die groot oorlog van vandag drie maande vooruit gesien nie? Dit weet ons tog almal?’ zei hij.

‘Ja, maar die uitslag, oom Koert. Wat gaan die uitslag wees? Hy sien 'n blou bul wat 'n rooi bul stoot dat hy op sy kniee val. Luister nou vir my, oom Koert; ek gaan vanmôre ook profeteer. Die

blou bul is Duitsland nê? En die rooi bul is Engeland. En die blou bul stoot vir die rooi bul dat hy op sy knieë sak. Maar ek sê jou die rooi bul gaan weer opkom en hy sal sy horings onder die blou bul se pens instoot. Dit sê ek; ek Bart Nel. Engeland wen altyd. Fairplay of nie fairplay nie, alleen of met hulp van ander, maar hy wen; hy kry wat hy wil hê. En ek glo wel dat die ou buurman van oom gesigte sien en visioene, maar uitlê kan hy hulle nie en ons lê hulle self uit en ons lê hulle so uit dat dit goed is vir ons kant en dis juis alles andersom; dit kom alles presies anders as ons wil hê. Daarom glo ek nie aan daardie profeet nie. Hy gee jou vir 'n oomblik moed en jy gaan groot dinge verwag en jy kom teleurgesteld uit. Ek loop nie agter profesieë nie; ek loop met my eie oë by die lig wat ek het.'

Allen zwegen by deze uitbarsting, maar toen ging oom Koert door, alsof Bart niets gezegd had: 'Jy weet twee dae voor die dood van oorlede generaal De la Rey was ek by oom Niklaas in sy huis en hy sê vir my: "Neef Koert, ek sien 'n treurige ding; ek sien oom Koos sonder hoed." - Dit meen dood? vra ek vir hom. Ja, sê hy, dit meen dood. - Twee dae later skiet die poliesie hom daar in Johannesburg dood.'

Ze keken allen naar het venster, want zij hoorden de groep rebellen voorbijkomen.

‘Ja’, peinsde er een na. ‘Gesigte sonder goeie uitleg help nie veel nie.’

Dagen lang nadat Bart die brief van Fransina gekregen had, sprak hij haast geen woord, deed alsof er niemand dan hij daar in de gevangenis was en allen lieten zij hem begaan, oom Gawie net zo goed als de anderen. Fransina schreef hem dat Basson haar gevraagd had te scheiden. Alsof ze zeggen wou: Wat denk je Bart? Zou het niet het beste zijn; ik denk het. Ze wou scheiden omdat Ferdinand Basson, haar vroegere vrijer, haar dat voorstelde. Moordvoorstellingen raasden door zijn hoofd. Hij zag Basson daar bij hem op Kafferkraal en hij sloeg hem zijn kop in met een hamer of een handbijl. Hij had hem bij zijn keel en wurgde hem. Hij schoot hem met zijn hagelgeweer vlak in zijn gezicht.

Hij dacht: ‘Jy wil skei nê? Goed, want jy het tog nooit regtig van my gehou nie. So gou daar teenspoed gekom het en moeilike dae, was jou liefde vir my op 'n end. Ons pas nie by mekaar nie, ek sien dit. Jy moet 'n man hê soos Basson; een wat ryk is, wat nie rebelleer nie, een wat staan waar dit veilig en gemakkelik is. 'n Man wat saf is soos 'n kussing. So'n man moet jy hê. Vat hom tog. Net jammer dat jy hom twaalf jaar terug al nie gevat het nie. Of het jy hom al gevat. Die ding is seker

al so ver tussen julle dat hy jou al het, al weet ons dit nie.'

Als hij zulke woorden mompelde, was het of een duivel in hem voer. Dan dacht hij dat hij haar ook wel zou kunnen vermoorden. Soms in de nacht werd hij week en zwak. Fransina, van wie hij zoveel gehouden had, met wie hij zoveel jaren goed had geleefd, dat die hem nu, nu hij platgeslagen lag, op zijn hart kwam trappen. Hij had haar nooit gekend. Laag was ze, gemeen. Zo zijn die mooie vrouwen, zelfzuchtig en hard. Oom Gawies vrouw, tante Katrina, die stond in alles bij haar man. Maria, die lelike, onogelike Maria van Pieter, was honderdmaal meer begerenswaard dan die vrouw van hem. Dat hij zo'n vrouw had moeten trouwen, iemand die met je getrouwd kon zijn, en lief zijn, tien twaalf jaar lang, waar je kinderen van hebt en dan, op een ogenblik dat je hulpeloos bent, je verraadt. Luisteren naar de voorstellen van een vroegere vrijer. Hem niet wegjagen, maar aanmoedigen en over zijn woorden nadenken. Bij zichzelf zeggen: misschien is het beter. Ik zal het Bart voorstellen. Laat ze dan maar gaan. Laat ze dan maar dien ander nemen. Ik wil geen vrouw hebben, die niet met haar hart bij mij is; die naar een ander verlangt als zij naast mij zit. Ik kan alleen zijn. Ik kan alleen staan. Alleen zal ik mijn pad over deze beroerde wereld ten einde lopen.

Op een nacht werd oom Gawie wakker en bemerkte, dat het bed van Bart leeg was. Toen keek hij rond en zag zijn donkere gestalte voor het venster staan, de handen aan de tralies en zijn hoofd gebogen op zijn arm. Aan zijn staan zo, vaag zwart tegen het weinige licht dat daar buiten was, zag oom Gawie dat het van verdriet was dat hij daar zo stond. Zou hij naar hem toe gaan? Het was of hij hem hoorde kreunen. Wat zou het zijn? Bart had toch geen brief gekregen dien dag. De laatste brief, die hij ontvangen had, was al van bijna een week geleden. Zacht stond hij op en ging naar hem toe. Bart hoorde hem zeker komen, want hij liet de tralies los en rechtte zich, alsof hij daar maar wat stond te kijken.

'Wat is dit Bart?' fluisterde oom Gawie. 'Is daar iets?'

'Ja oom Gawie, ek voel baie naar. Ek rook te veel, dink ek. Ek wil my hier in die tronk morsdood rook.'

Oom Gawie wist niet wat te zeggen.

'Dit doen soms goed om met iemand te praat', zei hij.

'Ja oom, dis waar. Ek is dankbaar dat oom gekom het. Ek voel al beter. Hier by die venster is dit minder bedompig. Ek wil nou bietjie water drink en dan weer maar gaan lê.'

Oom Gawie deed geen moeite meer; ging liggen.

Lang lag hij wakker. ‘Dis oor Fransina’, dacht hij.

Een paar dagen later schreef Bart zijn antwoord.

Daarna kwam er stilte in hem.

Voor zich uit, zoals iemand, die een lange, rechte weg afkijkt, zag hij zijn plicht. Zich niet laten neerslaan, niet gaan liggen en door verdriet en wraakzucht verpletterd worden, maar recht staan en zijn werk als vader doen. Zijn kinderen wachtten op hem. Voor hen moest hij leven en zorgen. Een man zijn, een verstandig man, die een tehuis had waar zij graag waren, die hen raad kon geven en met wie zij graag zouden omgaan. Voor het verleden moest hij een dik gordijn hangen terwille van Annekie en ook van de kleine Boet.

Zo werd Bart schijnbaar weer de oude en leefde met zijn makkers het tronkleven mee.

De zomer was voorbij en de winter kwam; de korte dagen en de lange nachten, waarin zij zich in al hun dekens toevouwden. Generaal Kemp had zich overgegeven. De profeet zat in het fort. Daar at hij geelperziken, zoals hij eenmaal gezien had in een droomgezicht dat hij niet begreep. De mannen uit de andere cel werden minder en verdwenen bij grote aantallen tegelijk. En eindelijk werden ook de zaken van de offisieren behandeld. Ze kregen een, twee, vijf jaar en boeten van twee-driehonderd pond. Maar de Helpmekaarbeweging

was in volle gang en de boeten en de kommandeerschulden werden betaald. Ze kregen bezoeken van dames uit de stad. Die brachten hun leesstof en vruchten en lekkernijen. Ze kregen hout en gereedschap en zaagden en schaafden de tijd om. Bart maakte stoelen, voor Annekie, voor zijn zuster Martha en voor zichzelf. Zo ging in het fort op Johannesburg de tijd voorbij. Oom Gawie had een jaar gekregen en ging, toen zijn tijd om was, heen. Hij liet zijn bijbel achter. Daarin las Bart meer dan vroeger, want in de bijbel vindt een rebel veel troost, meer nog dan andere mensen.

Oom Koert bleef maar vertellen van oom Nikolaas, de ziener van Lichtenburg, bleef maar vasthouden aan het geloof, dat alles ten slotte in orde zou komen, zoals de profeet had gezien. Ook hij ging tenslotte heen.

Maar eindelik werden zij losgelaten.

Hoofdstuk IV.

Het was een uur of elf toen Barts trein op Uitdraai stilhield. Op het perron stond zijn zuster Martha met haar man, Japie Labouschagne. Bart kuste zijn zuster maar groette zijn zwager niet al te hartelik, want Labouschagne had stil gezeten, hoewel hij eerst met de rebellen meegepraat had. Japie gevoelde wel, dat Bart hem dit verweet en daarom hield hij zich wat op de achtergrond. Zijn vrouw had even geschreid, toen zij Bart omhelsde, maar sprak nu weer op opgewekte toon. 'Ek is so bly dat jy eindelik uit is', zei ze.

Met zijn rijbroek en beenkappen aan leek hij alsof hij zo uit het veld kwam.

'Jy het maer geword Bart.' Zij keek naar zijn gang, die een weinig gebogen was, naar zijn somber gezicht. Aan zijn slapen begon zijn haar al te grijzen. Haar lippen beefden en zij keek opzij, veegde ongemerkt haar ogen weer af. Een auto stond te wachten.

‘Hê jy dan nou ook al 'n motorkar?’ vroeg hij aan Japie.

‘Ja, maar dis die predikant syne. Hy sal jou ry.’

Ze reden het dorp door. Bart zat naast de predikant. Die sprak bijna voortdurend over het groeien van de Nasionale partij. Soms vroeg Martha iets, maar Bart antwoordde kort, zat te kijken naar al het bekende, dat hij zag en de mensen, die zij voorbijkwamen. Verscheidene bleven staan.

‘Hulle ken jou nog goed’, zei de predikant.

‘Hoekom het jy Annekie nie saamgebring nie?’ vroeg hij aan Martha.

‘Jy sal haar net-nou sien’, zei ze.

‘Kom sy ons in 't gemoet?’

‘Ja.’

Ze waren nu buiten het dorp. Bart zat het pad af te zien, want hij verwachtte Annekie. Daar werd op de ronding van de eerste bult een lange rij ruiters zichtbaar.

‘Wat is dit?’ vroeg Bart.

‘Dis rebelle daardie’, lachte de dominee, en toen zij nader kwamen, hield hij stil. ‘Jy moet afklim, neef Bart, dis jou mense wat jou kom verwelkom.’

Bart stapte uit en wachtte hen voor de auto af. Een floers van aandoening kwam over zijn ogen. Voor allen uit joeg Annekie, haar lang, donker haar waaiend naar achter. Hij lichtte haar van het paard

en gedurende enkele ogenblikken vergat hij alles.

Het kommando had stilgehouden en velen stegen af om hem te groeten. Het waren meest zijn mannen uit de rebellie. Bijna allen waren zij gekomen, van Kafferkraal en Welgevonden, van over de Witrand en de Kortrand, van de andere kant van de spoorweg tot waar het bosveld begint; Pieter en Fransoois en oom Gawie en oom Giel, de broers Van der Hoven, Kort Magiel, allemaal. Ook buren en vrienden, en familie, en sommigen, die hij niet eens kende, rebellen van het kommando van Rooi Martines en van het kommando van generaal Myburg; stilzitters ook en twijfelaars, zelfs regeringsmensen die zich bekeerd hadden, een macht van mensen, een groot kommando, twee- driehonderd.

Hij kon het niet helpen, zijn ogen werden telkens weer vochtig; het kwam te schielik; ze hadden niet Annekie mee moeten brengen.

Ze stegen weer op. ‘Nou wil ek perdry as dominee nie omgee nie’, zei hij.

Annekie reed naast hem, voor hen, achter hen het kommando. Zo kwamen zij op Buffelsdrift. Van de stoep af sprak Bart de mensen toe. Hij had zijn kalmte teruggekregen en zijn woorden kwamen gemakkelik en zonder stoten. Hij bedankte hen. ‘Ons rebelle het swaar gekry’, zei hij, ‘maar ons moet probeer vergeef. Ek kan dit self ook nie al dae nie, maar ons moet probeer. Generaal Botha het een-

maal gesê, in die tyd toe ons nog baie van hom gedink het, ons moet die kwaad wat Engeland ons aangedoen het vergeef en vergeet. Nou manne, ons moet die kwaad wat ons aangedoen is ook probeer vergeef. Maar nie vergeet nie, wel vergeef. Die rebellie het ons te veel geleer om dit te vergeet. Dit het ons geleer om nie te veel op ons voormanne te vertrou nie. Dis 'n fout van ons volk, dat ons te veel opsien teen ons voormanne en ons volg hulle naderhand, waar ons nie moes gevolg het nie. Ons het ook geleer, dat ons nie te veel op mekaar moet vertrou nie, dat in moeilike tye baie grootpraters ons verlaat. Maar dit het ons ook geleer, dat die gees van vryheid en onafhanklikheid nie dood is onder ons volk.'

'Hoor, hoor', riepen ze.

'Dat die gevoel vir reg nog leef in 'n deel van ons.'

'Hoor, hoor', riepen ze nog harder.

'Ons het nie verniet gely nie manne. Die rebellie is gewees soos wind wat 'n smeulende miskoek laat opvlam en die wêreld se gras aan die brand steek.'

Met bleke gezichten stonden zij te luisteren, hun ogen als vastgezogen op zijn gezicht. Daar stond hij, Bart, hun kommandant, en sprak de taal van hun hart.

'Daar was in die fort 'n ou oom wat altyd gepraat het oor die ou profeet van Lichtenburg.

Eendag het die ou siener 'n gesig gesien van twee draadkampe. In die een kamp was 'n klein klompie skape en in die ander 'n groot klomp, maar toe het van die groot klomp begin deurkruip en oorspring na die ander toe tot naderhand almal in die een kamp was. Ek wou dit daar in die tronk nie glo nie. Ek het gemeen ons klein klompie sal 'n klein klompie bly, maar nou dat ek sien en hoor hoe die Nasionale party groei, hoe daar meer en meer van die ander kant na ons oorkom, nou begin ek te glo dat daardie profesie van die ou siener van Lichtenburg gaan waarheid word. Ons sal bymekaar kom, broers. Ons Boere nasie sal eendag bymekaar staan en ons sal almal rebelle wees.'

Toen barstte de geestdrift los. Ze schreeuwden en ze riepen, niemand bleef stil. Martha daar achter zat te rillen van opwinding. De predikant, die naast haar stond, riep ook al wat.

Men ging koffie drinken en daarna reed men langzamerhand in groepjes heen. Annekie zat bij haar vader; haar armen om zijn nek, haar wang tegen de zijne. Zo zaten zij tegen elkaar, zwijgend.

'My Annekie', dacht hij, 'jou het ek darem nog.'

Het was veertien dagen later, een voormiddag, tussen tien en elf. Bart zat op de stoep te denken.

Het was hem aan te zien, dat hij in een ongedurige stemming was. Hij stond telkens op, maar ging dan even later weer zitten. Hij ging de stoep af, maar was nauweliks de paar treden van het trapje afgestapt, of hij kwam alweer terug en ging weer zitten om na te denken.

Martha kwam van binnen. ‘Jy het nie lus gehad om saam met Japie Uitdraai toe te ry nie?’

‘Nee, ek is moeg vir die plek. - Wat doen Annekie?’

‘Sy help vir my botter maak.’

‘Sy is 'n handige ding nê?’

‘O ja, sy is. Mens kan haar enige ding leer.’

Ze kwam bij hem zitten. ‘Voel jy alweer uitgerus?’ vroeg zij.

‘Uitgerus?’ lachte hij. ‘Ek voel so uitgerus as 'n jong vet perd wat nog nooit gewerk het nie. Ek weet nie meer wat met myself aan te vang nie. As ek nie gou werk kry nie, weet ek nie.’

‘Jy moes maar Japie se voorstel aanneem, Bart. Dit sal vir ons lekker wees, as jy naby ons bly. En ons plaas is tog eenmaal te groot vir ons alleen. Japie kan tog nie daarvan maak wat hy daarvan behoort te maak nie. As jy nou die deel wat hy sê huur, dan sal dit vir ons goed wees en vir jou dink ek ook.’

‘Julle meen dit goed, Martha. Julle wil my weer ophelp. Maar ek het daaroor nagedink en ek dink

nie dat ek dit moet doen nie. Hierdie omgewing druk my.' - 'Ek moet 'n plek kry hier 'n end vandaan, waar dit weer heeltemal nuut is vir my; waar ek nie aldag plekke en mense raakloop nie wat my aan alles herinner.'

'Ek verstaan', zei Martha. 'Waar wil jy dan heengaan?'

'Ek het gedink om hoëveld-toe te gaan, om daar 'n stukkie grond te huur of te koop. Ek hoor oom Jan Volschenk het grond wat hy wil verhuur. Ek sit juis daaroor en dink of ek maar nie na hom toe sal ry nie en kyk of daardie grond iets vir my sou kan wees.'

'Ek is regtig jammer Bart. Dit sou so aangenaam gewees het vir ons en ek raak al regtig geheg aan Annekie.'

'Het jy haar nodig vandag?'

'Nee, ek het haar nie nodig nie; sy help my, maar dit is sommer. Hoekom?'

'Dan wou ek sommer vandag nog ry, so gou as Japie terug is. As hy my tenminste sy kar en perde kan gee. - Dan wil ek Annekie saamneem, dis dan vir haar ook weer bietjie 'n verandering. Dan slaap ons vanaand by Vaal Agom Duvenage en dan is ons môre-middag by oom Jan. Sê dan maar vir Annekie dat sy haar gaan aantrek[1)], want Japie kan enige tyd kom.'

1) Aantrek: aankleden.

‘Hier kom hy al, lyk my’, zei Martha.

Op de voorste heuvel over de rivier zagen zij, klein nog, de zwarte vlek van een auto.

‘Dan span ek maar solang in’, zei Bart, ‘hy sal dit wel goedvind.’

‘O ja, natuurlik. Ek sal solang Annekie help aantrek.’

Een half uur later reden zij af.

‘Wat gaan pappie by daardie oom maak?’ vroeg Annekie.

‘Ek wil kyk of ek nie by hom grond kan huur nie. Daarom vat ek jou saam, want jy moet ook jou opienie gee.’

Ze lachte vrolik. ‘Ek het mos nie verstand daarvan nie pappie.’

‘Nee, maar jy kan tog sê of die plek jou geval, want as hy jou nie geval nie wil ek hom nie hê nie.’

‘Dan soek pappie 'n ander plek?’

‘Ja, dan kyk ek weer rond na iets anders.’

‘En as pappie die plek vat dan bly net ons twee daar?’

‘Ja, en dan sal jy die huis moet besorg.’

‘Dink pappie ek sal dit kan doen?’

‘O ja, jy sal. Jy is mos al 'n groot dogter, en slim.’

Annekie verviel in gedachten en een tijd reden zij zonder woorden. Het was warm weer, maar met

de tent van de kar op was het aangenaam. Toen zij de lange helling over de rivier achter zich hadden, draafden de paarden gemakkelik.

‘Laat my bietjie leisels hou pa?’

‘Goed, moet net nie die kar omgooi nie.’

‘Pappie dink ek is nog dom. Ek het al baie leisels gehou by oom Japie.’

‘O jy het nê?’

‘Ek het al 'n paar maal die motor gedryf ook.’

‘Mastig, dan ken jy al meer dinge as ek.’

Weer reden zij lang zonder iets te zeggen. Dan praatten zij weer. Om de paar uur spanden zij bij een spruit of bij een pan uit. Hoe verder zij reden, hoe ronder de heuvels werden en hoe dichter en korter het gras. Geweldig grote mielielanden lagen over de heuvels, de mielieplanten blauwgroen.

‘Hier is net twee dinge’, zei Bart, ‘mielies en skape.’

‘Hoekom wil pappie dan so graag hier kom boer?’

‘Somar jong, mens voel nooit lank tevrede op een plek nie.’

‘En oom Japie dan pa? Hy sê hy is op Buffelsdrift gebore en hy wil daar ook begrawe wees.’

‘Ja, sulke mense kry jy ook’, antwoordde Bart.

Annekie zat te denken aan haar moeder. ‘Hoekom het mammie dan vir pappie weggesmyt?’ vroeg zij onverwacht.

Het duurde enige ogenblikken voor Bart antwoord gaf.

‘Basson het haar seker oorrompel’, zei hij.

‘Hoekom skiet pappie hom nie dood nie?’

‘Ja, dit sou 'n mens moes doen. As dit jou sou toegelaat wees, sou die wêreld baie beter wees.’

‘Sal mammie nie weer by pappie kom woon nie?’

‘Nee Annekie, ek glo nie. Verlang jy na jou mammie?’

‘Ja pappie. - Maar ek es liewer by pappie’, voegde zij erbij.

Een tijd reden zij weer in stilte voort. Een diep stilzwijgen omhulde die twee. Annekie begon slaap te krijgen.

‘Rus nou bietjie teen my aan, dan slaap jy bietjie’, zei Bart. ‘So. Trek jou bene op die kussing.’

De zon stond ter halver hoogte. Over een uur konden zij bij Vaal Agom zijn. Annekie lag met haar hoofd op zijn been. Hij hield zijn voet tegen het spatbord, zodat ze gemakkelik lag. Nu en dan bekeek hij het slapende kind. Hij zuchtte diep, bijna van welbehagen. Hij ging een nieuwe toekomst tegemoet. Een leven met Annekie bij hem om voor hem te zorgen. Het was of een tijd van rust stond aan te breken. Hij zou hard werken om weer een boerderij op te bouwen. Annekie was nog jong. Als

alles goed ging zou zij nog heel wat jaren bij hem blijven. Verder keek hij niet.

De zon zakte lager. De wolken, die eerst samengepakt waren, dreven weer uit elkaar. Opgestapelde ronde klompen, wit en goud. Het groene veld blonk. Annekie sliep. Gelijkmatig draafden de twee paarden. Stil zat Bart de omgeving te bekijken.

Het was nu een jaar dat Ferdinand Basson en Fransina getrouwd waren. Het was zomer, nog vroeg in de morgen. Beiden waren al op en bezig. Basson moest weer van huis af voor zaken en was buiten bezig aan zijn auto en Fransina haastte zich met het klaarmaken van het ontbijt. De twee kinderen waren nog in bed; boetie, nu bijna drie jaar en ousus, Bassons kind, een meisje van zes. Fransina loerde eens in hun slaapkamer. Ze lagen nog te slapen. 't Zou zonde zijn om ze wakker te maken, vond ze. Ze ging naar de voorstoep en stond te kijken naar haar man, die de banden oppompte. ‘Kan ek die kos al laat inbring, Ferdinand?’ vroeg ze.

‘Ja goed; ek kom nou.’

Ze ging weer naar binnen en droeg met de meid het eten op tafel. Ze geleek nog bijna dezelfde, ouder dan zij scheen, haar bewegingen rustig, vlug en zeker. Alles wat zij deed ging alsof het geen moeite of overleg kostte. Toen zij klaar was, zat

ze te wachten, haar ogen dwalend over de dingen op de tafel. Zij nam een servet en zwaaide ermee om de vliegen van het vlees weg te houden. Zoals zij daar zat leek zij kalm en tevreden.

Basson was klaar, waste zijn handen af in de watervoor en kwam naar binnen. Hij was ouder geworden; zijn schouders stonden een weinig naar voren en hij leek kleiner. Wel was zijn gezicht nog blozend en glad, maar zijn mooie, blauwe ogen achter de brilleglazen hadden van hun vrolike tinteling verloren. Met haastige stappen liep hij de gang door naar de eetkamer.

'Jammer om jou te laat wag, Fransina', zei hij.

'Ek is glad nie haastig nie', antwoordde ze, 'dis nog baie vroeg.'

Ze begonnen te eten. Bidden aan tafel deden zij maar zelden, gewoonlik alleen als er gasten waren. Hij legde even zijn hand op de hare en zij glimlachte hem aan.

'Sal jy vroeg terug wees?' vroeg ze.

'Ek kan nie sê nie, my hart. In besigheid weet jy nooit of dit lang tyd sal neem of kort. Moontlik sal ek nie eers vandag terugkom nie.'

Ze gaf geen antwoord, keek even tevreden.

'Ek sal darem probeer om gou te maak.'

Ze knikte.

Hij voelde, dat het haar niet veel schelen kon of hij vanavond kwam of morgen. Pratend over de

reis, die hij ging doen en over zijn zaken, daaraan verbonden, aten zij hun ontbijt. Het venster stond open en je keek erdoor op den kleinen bloementuin achter het huis.

Toen zij klaar waren keek hij even in de slaapkamer van de kinders.

'Ek is jammer om hulle wakker te maak', zei hij. Hij kuste haar. 'Moe nie vir my op bly nie, skat.'

'Nee.' Ze ging mee naar de stoep en wuifde terug, toen hij wegreed.

Ze ging weer naar binnen. Het was een flink huis, dat Ferdinand's vader na de driejarige oorlog door een vakman had laten bouwen. Het zag uit op het Oosten over een wijd vergezicht van lage bulten. Schuinrechts op de vlakte waren de kralen, de beestkraal, de schaapkraal, een geriefelik aangelegde plaats en met zorg onderhouden. Na een poosje ging zij de slaapkamer in om de kinders te wekken. Ze schudde ousus lachend heen en weer en kuste haar toen zij wakker was. 'Jou langslaper', zei ze vriendelik, 'kom staan op en trek jou aan, dan mag jy vir my help koekbak.' Toen nam zij boetie op en zoende zijn slaperig gezicht. 'O kyk hoe gaap hy.' Zij stak haar vinger in zijn mond en trok hem gauw terug. 'Ampertjies het jy my gebyt.' Het kind lachte en werd wakkerder. 'Kom laat ek jou gou was en dan gaan jy lekker buitekant speel.'

Toen dat klaar was en de kinders gegeten hadden, ging zij de kamers rond. Zij plukte bloemen in de tuin voor de zitkamer. Ze keek of de meiden hun werk goed gedaan hadden en toen ging zij koek bakken. Aan Ferdinand dacht zij niet. Aan Bart dacht zij ook niet. Zij wist dat hij los was, en dat men hem met een groot kommando had verwelkomd, maar zij dacht liever niet aan hem. Dat wekte onaangename herinneringen op. Zij verlangde niet hem nog weer te zien. Hoe minder zij van hem hoorde hoe beter. Dat was nu eenmaal voorbij en zij was nu de vrouw van Ferdinand. Die was goed voor haar. Het zou niet mooi zijn van zijn goedheid te genieten en onderwijl aan haar eerste man te denken. Annekie was bij Martha Labouschagne. Zij ging een enkele maal daarheen om haar te zien, maar Annekie vroeg dan altijd naar haar pappie, begon telkens weer over hem zolang als zij daar was. Dat was onaangenaam. Daarom ging zij maar niet dikwels. Annekie was ook al een paar keer bij haar op Bassons Rust geweest, maar toen was het hetzelfde. Telkens begon zij weer over haar vader. Vragen en vertellen van vroeger. Voor Ferdinand zowel als voor haar was dat zo pijnlijk, dat zij haar zelden liet komen. Als je een nieuw leven begint, moet je trachten het oude te vergeten. Ze verlangde niet terug naar Bart. Hij had haar weggestoten en haar trots was diep

gekrenkt. Het was een man, die nooit werkelik van haar gehouden had. Hij kon misschien niet van iemand veel houden. Sommige mensen zijn zo. Het blijft oppervlakkig. Hun eigen ik, hun eigen wensen komen altijd eerst en als je daarmee in botsing komt, houdt hun liefde op te bestaan. Ze moest Bart vergeten, niet aan hem denken, tot de tijd het verleden had overgroeid, zoals gras en bosjes het blootgeraakte veld overgroeien. Boetie leek gelukkig op haar. Annekie deed haar altijd aan Bart denken, haar donkere ogen, haar donker haar, haar bruinig vel.

Ze bakte koek en ousus hielp, een lief, klein meisje, ousus. Zo blank, met zulke gezonde rode wangetjes en zulke prachtige blauwe oogjes. Een zacht, lief, gehoorzaam kind. Ze hield al van ousus.

Basson in zijn kar zat te denken aan Fransina. Hij was niet gelukkig met haar. Hij gevoelde zich tegenover haar als een hond die niet genoeg te eten krijgt en altijd door ligt te vragen. Ze was goed, ze was vriendelik, hartelik bijna, maar toch ontbrak er iets aan. Ze zorgde voor zijn huis en was goed voor zijn kind, scheen opgeruimd en tevreden en was dankbaar blij als hij haar een of andere verrassing bracht. Ze besprak met hem zijn zaken en zijn zorgen en leefde met hem mee. Maar zij was niet verliefd. Als hij bij haar kwam zitten, zijn arm om haar schouders, vond zij dat goed en als hij

haar soms op zijn schoot trok, bleef zij daar zitten, maar zij bleef toch op een afstand. Altijd was zij, hoe kon je niet zeggen, maar altijd was zij een eind van hem af. Nu vanmorgen ook weer. Of hij nu vanavond thuis kwam of morgenavond, dat was voor haar bijna hetzelfde. Zou ze bij Bart ook zo geweest zijn? Zo'n mooie vrouw altijd naast je en van wie je zo machtig veel houdt en die toch altijd ver van je blijft, dat is een kwelling, die je afmat. Altijd verlangen, altijd half teleurgesteld zijn. Ze is van jou en ze is toch niet van jou. Zou ze altijd zo geweest zijn? Zou ze bij Bart ook zo geweest zijn? Aan hem dacht zij niet veel meer. Verlangde in elk geval niet naar hem terug. Dan zou zij anders zijn. Dan zou zij niet altijd zo gelijkmatig vriendelik kunnen wezen. Dan zou zij tijden hebben, dat zij hem niet kon verdragen en zou ze onaangename dingen zeggen. Nee, hij behoefde niet op Bart jaloers te zijn. Bart was niet in haar gedachten.

'Sy is seker maar so'n koele mens', dacht hij.

Het was een heel eind dat hij moest rijden. Daar was ergens een verkoping en hij hoopte daar een span ossen goedkoop in handen te krijgen. Misschien was er meer dat hij gebruiken kon. Hij zou zich maar niet haasten. Het kon geen kwaad als hij eens wat lang van huis was. Hij moest liever nog meer van huis zijn. Misschien zou zij dan blij zijn als hij kwam.

‘Party vrouens is so’, dacht hij. ‘Dis vir hulle lekker om 'n tyd alleen te wees tot hulle begin te verlang.’

De verkoping ging langzamer dan hij had verwacht en het was laat voor hij zijn zaken geregeld had. Hij had de ossen gekocht en regelingen getroffen om ze op zijn plaats te krijgen, maar toen was de zon al bijna onder. Vlak bij woonde familie van hem, die hem graag weer eens tot gast zouden hebben. Den gehelen dag had hij zich voorgenomen daar te gaan slapen, maar toen hij klaar was met alles en hij wegreed, toen, inplaats van het pad naar die familie in te slaan hield hij rechtaan.

‘Miskien sit sy vir my en wag?’ dacht hij.

Het was bijna zeven uur toen hij wegreed en hij zou er minstens twee uur over doen. ‘Kom ek jaag’, dacht hij. ‘Nege uur moet ek daar wees.’

Terwijl hij toch goed oplette gingen zijn gedachten snel over andere dingen. Bart was weer los. Zou dat iets aan Fransina doen? Zou zij, als ze hem zag, weer aan hem gaan denken? Je kon nooit weten. Hoe zou hij zich houden als hij Bart ontmoette? De een of andere dag zou dat toch gebeuren. Wel, dat hing van Barts houding af. Hij had niets tegen hem. Hij wenste hem alle goeds. Maar Bart was een andere man. 't Beste was, hem zoveel mogelijk uit de weg te blijven.

Hij kende het pad en de weg was goed. Telkens

was er een haas op de weg, die, verbouwereerd, bang ging zitten. ‘Kijk daar baas’, zei dan de kaffer die bij hem was, in de hoop dat hij zou stilhouden. Maar hij deed het niet. Zijn hagelgeweer lag in de auto, maar hij nam de tijd niet, de haas te schieten.

‘In twee uur kan ek dit afry’, dacht hij. ‘Nege uur kan ek daar wees. Altemit sit Fransina vir my en wag.’ Het was evenwel toch bijna half tien toen hij op Bassons Rust aankwam. Het huis was donker.

‘Sy slaap al’, dacht hij.

Toen de hond blafte en zijn kar voor het huis kwam deed zij open. ‘O, jy het darem gekom’, zei ze. ‘Dis gaaf. Ek het al geslaap.’

‘Jy het tog nie vir my gewag nie?’

‘Nee, want jy het mos gesê dat ek nie moet opbly nie. Ek het vroeg gaan slaap. Ek het nie lus gevoel om te lees nie en ek was moeg.’

‘Nee, dis ook reg, Fransina. Ek was nie seker of ek kon terug wees nie.’

Hij reed zijn auto de garage in en toen hij terugkwam stond Fransina te wachten.

‘Sal ek gou vir jou 'n bietjie tee maak?’ vroeg zij. ‘Wil jy nie ook iets eet nie?’

‘Nee dankie, gaan maar lê. Ek sal bietjie wyn drink, ek is moeg.’

Zij ging liggen en bij de provisiekast schonk hij

zich wat wijn in. ‘Jammer dat ek tog maar nie na swaer Jan toe gery het nie’, dacht hij.

Toen Basson en Fransina een Vrijdagmiddag naar Uitdraai reden kwam, toen zij een hoek omsloegen, Bart voorbij. Met zijn rijbroek en beenkappen aan zag hij er bijna uit zoals de dag toen hij van Kafferkraal wegging. Even had hij opgezien, maar toen dadelik weer voor zich uit gekeken. Hij liep met zijn gewone, lange stap. Zijn gezicht was magerder en somberder en hij was ook niet meer zo kaarsrecht. Basson schrok even en gluurde toen in het spiegeltje naar Fransina. Ze was bleek geworden en keek vast naar Bart, draaide haar hoofd om hem na te kijken. Een straat verder, bij het uitstappen, dacht hij: ‘Dit was darem 'n skok vir haar gewees lyk my.’

Op weg naar huis gaf zij op zijn vragen en vertellen slechts korte en verstrooide antwoorden en meestal zat zij in gedachten voor zich uit te staren. Ze zag aldoor Bart voor zich, zoals hij daar gelopen had, ouder geworden, zo somber. Opeens had zij hem verstaan; zijn leed, zo trots gedragen, zijn leed om haar. Ze had ook andere rebellen gezien, die lange tijd gevangen gezeten hadden, maar die hadden niet dat zwaarmoedige van Bart, die waren vrolik en hoogmoedig op hun ervaringen. Toen zij de hoek omsloegen en Bart daar aankwam, toen

had zij hem ineens doorzien als de man, die veel moeilike en gevaarvolle wegen alleen had gelopen, die verdriet had, verdriet om haar. Zij zag het ineens, alsof hij het zelf haar in woorden had gezegd. Ze had zomaar daar uit willen stappen naar hem toe. ‘O ek kry hom so jammer’, dacht zij.

De volgende dagen was zij stil en treurig en afgetrokken en je kon soms aan haar zien, dat zij geschreid had. Basson deed maar alsof hij het niet opmerkte en ging veel weg. Het was gemakkelik om telkens een verontschuldiging te vinden.

‘Daar is twee ramme van my weg’, zei hij de tweede dag. ‘Ek moet hulle gaan soek.’

Hij wist al dat de rammen bij zijn buurman waren en dat hij alleen maar een kaffer behoefde te sturen om ze te halen, maar hij wilde van huis zijn. ‘Moontlik kom ek eers in die agtermiddag terug’, zei hij.

Het was nog vroeg en na een nacht van regen woei er een koele wind. Het gras begon al lang te worden en stond hier en daar in zaad. In de laagten en hier en daar op de glooiingen waren mielielanden, de mielies nog jong maar sterk en groen en veelbelovend. Naar alle kanten daalde en rees het veld naar de blauwe einders, behalve in het Noorden, waar de Witrand steil opsteeg. Boven op de eerste ronding al zag hij het huis van zijn buurman, maar in plaats van daarheen te rijden

hield hij rechts, een laagte in naar waar een riviertje onder een kliprand voorbijging. Daar op dat punt was een hoge rotswal vanwaaraf je in het donker water van een klein zeekoegat[1)] keek. Daar ging hij wel eens meer zitten als hij rustig denken wou. Onder de hoge wal, vlak bij het water, ging hij zitten.

'Die beste is om haar nou maar 'n tydjie aan haarself oor te laat', dacht hij. 'Hulle sê as jy bid wil jy alleen wees en as jy vloek wil jy maats hê. Daar is tye dat 'n mens alleen sy saligheid moet uitwerk. Hierdie ding moet sy alleen uitveg. Ek moet my nie daarin moei nie.'

Hij nam een sigaret en zat stil te roken, zijn ogen op het water voor hem, kijkend naar het gekrioel van al dat kleine watergedierte, dat je in zo'n stil gat water ziet, groepen ronde, zwartglanzende waterdiertjes, die over het water cirkelen, kleine dingen als mugjes, die als schaatsenrijders over de oppervlakte glijden, visjes die voorbijschieten. Met zijn ogen daarop gericht zat hij een tijdlang gedachteloos.

'Nou kan daar drie dinge gebeur', dacht hij na een poosje. 'Die ding kan oorgaan en sy sal weer word soos sy was, nie meer aan Bart dink nie. Of sy kan na Bart teruggaan en hy sal haar weer vat;

1) Zeekoegat: duipe, verwijding van de rivier waar vroeger wellicht zeekoeien d.i. nijlpaarden huisden.

of sy kan na hom wil teruggaan en hy sal haar nie weer wil hê nie. As die eerste gebeur is dit goed; dan het ek die saak gewen. As die tweede gebeur is dit ook goed; dan het ek verloor, maar daar gee ek nie om nie. As sy nog altyd meer van hom hou as van my, laat haar dan maar gaan. 'n Vrou wat by my is en aan 'n ander dink wil ek nie hê nie. Maar as die derde gebeur sal dit 'n bars gaan; dan sal dit 'n beroerde lewe word.'

Hij zat daar weer een tijd te kijken en hij dacht: ''n Dier leef darem lekkerder as 'n mens. Soos die vissies daar nou. Hulle het nie bande wat die een aan die ander bind nie; hulle het geen gevoel vir mekaar nie; elkeen dink net aan homself. As hulle doodraak, as hulle opgevreet word, of as die water opdroog, dan is dit klaar met hulle, maar solank as die lewe duur is hulle gelukkig.' - 'Amper is ek spyt dat ek haar getrou het', dacht hij. 'Regtig 'n sukses is dit tog nie. 'n Mens verwag van die dinge veel meer as wat dit jou gee. Ek is ook nie die regte man vir haar nie. Sy pas lyk my amper beter by Bart. 'n Vrou soos sy hou dink ek meer van 'n drifkop en 'n man wat vir geen duiwel pad gee nie; nie 'n goedsak soos ek nie. Ek is nog altyd so verlief op haar dat ek kan huil, maar as ek eerlik moet wees het ek met my eerste vrou nog gelukkiger geleef as met haar. Bowedien het ek my nog stink gemaak by baie mense daarby. -

Nou ja, mens maak foute. - En tog as ek dit weer moes doen sou ek dit miskien weer waag. Ek het haar darem gehad.'

Hij klom de wal op en keek waar zijn paard was; dat liep nog altijd te grazen. Hij stapte er heen en steeg op. Langzaam reed hij naar zijn buurman. Vandaar reed hij verder naar een andere plaats. Eerst laat in de middag kwam hij thuis.

'Die ramme het ek darem gekry', zei hij tegen Fransina.

'Ja', zei ze.

Na een tijdje zei ze: 'Ferdinand, kan jy my nie bietjie na Koffiefontein ry nie, dat ek 'n paar dae by ma-hulle kuier? Ek verlang om hulle weer bietjie te sien.'

'Met plesier', zei hij.

De volgende dag reden zij daarheen. Boetie was bij haar, maar ousus liet zij op Bassons Rust achter. Onderweg praatte zij nogal, maar het ging toch niet van harte. Ferdinand was ook stiller dan gewoonlijk. Hij ontmoette haar ouders niet graag. Ze ontvingen hem altijd koel en hij bleef er altijd zo kort mogelik. Nog maar twee of drie keer was hij er geweest om Fransina daar te brengen. Dan ging hij dadelik terug en kwam haar later weer halen. Oom Kasper had een onverholen hekel aan hem. Dat hij zijn dochter verleid had om van haar wettigen man te scheiden, kon hij hem niet ver-

geven. Al had hij vroeger graag gezien, dat Fransina hem nemen zou in plaats van Bart, zo was hij nu toch erg tegen hun huwelik geweest. Het was een diepe vernedering voor hem. Een dochter te hebben, die van haar man gescheiden was, was hem een grote schande. Zoiets gebeurde gelukkig niet veel onder de Boeren, al was dat in de laatste tijd ook al niet meer zo zeldzaam. Fransina was altijd zijn liefste kind geweest. Ze leek ook helemaal op hem, alleen was hij nog al kort, maar zij had zijn ogen en haar en zijn blanke kleur. Nu had zij dit gedaan. Haar eigen man verlaten om een ander te nemen. Laag en gemeen. Te lager omdat zij het gedaan had toen haar man haar het meeste nodig had, toen hij arm was en in de tronk zat. Hij hield nog even veel van haar als vroeger, maar anders. Hij dacht niet meer met trots aan haar, alleen met verdriet. Maar toch bleef zij zijn liefste kind, al had zij schande over zijn huis gebracht en hem in een jaar meer verdriet berokkend dan andere dingen gedurende zijn gehele leven tezamen. Maar Ferdinand Basson was de hoofdschuldige. Op het ogenblik, toen zij moedeloos was en verbitterd, was hij haar komen ompraten. Hij kon de kerel niet meer zien. Het kostte hem moeite een beleefd woord tegen hem te spreken. Dat zag Ferdinand en als hij daar kwam, omdat hij niet anders kon, sprak hij bij het binnenkomen al van weggaan.

Haar moeder was vriendeliker. Maar hij vermoedde toch ook, dat zij hem liever zag gaan dan komen. Een vrouw kon zo veinzen; vriendelik zijn terwille van de lieve vrede; kan ook beter berusten in het onvermijdelike.

Aan die twee schoonouders van hem zat hij te denken.

'Wil jy nie bietjie dryf nie?' vroeg hij aan Fransina.

'Nee, ry jy maar.'

'Wat wil sy by haar ouers gaan maak?' dacht hij weer. 'Sou sy net van my wil weg wees of sou sy wil tyd hê om rustig te dink? - Of sou sy planne maak om Bart te gaan sien?'

Die gedachte voelde hij toch als een steek. 'Man, sou sy dit wil doen? - Dan kan sy maar loop ook.'

Zijn trots kwam in opstand. Over die mogelikheid had hij kunnen redeneren, maar nu het opeens als een werkelikheid voor hem stond, wondde het hem diep. Het maakte hem voor een ogenblik hard en wreed.

'Dan hoop ek dat hy haar terugvat en dat hy haar hel gee', dacht hij.

Hij reed lang zonder een woord te zeggen en zij keek verwonderd naar zijn gezicht. Dat hem iets hinderde kon zij wel zien. Zeker dacht hij ook aan Bart. Maar het liet haar koud.

Oom Kasper van Straten van Koffiespruit was een van de grootste mielieboeren en schaapboeren in zijn omgeving. Hij woonde op het hogeveld, waar de grond vruchtbaar is, waar het gras dicht aaneen staat als een vloerkleed en waar het veld glad is en zonder klippen. Daar liggen de bulten als grote mierenhopen tegen elkaar, door diepe, smalle laagten gescheiden; daar zijn de werven niet bij de spruiten, zoals in het ranteveld, maar ze liggen er hoog boven op de droge bulten. Ver strekken de mielielanden zich uit, van de ene plaats in de andere, lichtgroen of blauwgroen in de zomer of dor en geel in de winter.

Daar woonde oom Kasper, de vader van Fransina, de knapste boer in zijn omgeving. Van boerderij wist hij alles af en hij kon iemand altijd goede raad geven. Hij had indertijd Bart ook willen raden, maar die was daar niet van gediend geweest. Daarom was hij uit het hogeveld weggetrokken en was gaan wonen op Kafferkraal, ver genoeg van zijn schoonouders om ongehinderd te kunnen boeren zoals hij zelf wilde en niet te ver om er heen te gaan als Fransina naar huis verlangde.

In de rebellie had oom Kasper bij de regering gestaan. Ze waren in de Vrijstaat ook een paar maal uit de verte met de rebellen slaags geweest, maar bij zulke gelegenheden had oom Kasper ge-

zorgd mis te schieten. Nu in de laatste tijd helde hij over naar de Nasionale partij.

Zijn huis lag halverwege op de helling van een heuvel; een groot, goed huis, gebouwd van grote, gezaagde zandstenen, uit een groeve op zijn grond. Het zag uit op een grote pan, een rond water. Hier boerde tante Johanna, Fransina's moeder, met eenden en ganzen en verdiende daar heel wat mee. Oom Kasper had dat niet nodig. Zijn mielies en zijn aardappels en zijn wol brachten hem veel op. Zo was hij een rijk man, een van de rijkste boeren in zijn omgeving.

Hij had kort na de rebellie al vermoed, dat het met Barts geldzaken niet te goed stond en graag zou hij geholpen hebben, maar Bart noch Fransina zeiden hem iets. Als zij maar met een enkel woord op hun moeilikheden hadden gezinspeeld, zou hij dadelik zijn hulp aangeboden hebben. Hij zat er op te wachten, naar te verlangen. Eens, toen zij Fransina hadden bezocht, had hij er zelfs half naar gevraagd, maar zij had ontwijkend geantwoord. Toen hij hoorde dat Bart zijn grond verkocht had, was hij diep gegriefd geweest. Waarvoor was hij dan haar vader? En zij wist wel dat zij maar met een enkel woord erop hoefde te doelen. Maar te trots natuurlik. Hij kon toch ook niet achter hen aanlopen en vragen of hij hen toch asjeblieft helpen mocht? Daarvoor was hij nou weer te trots. Hij was

er zoo verbitterd om geweest, dat hij er Fransina nooit naar had gevraagd en nog altijd bleef het een kwetsbare plek in zijn herinnering.

Het was één uur en zij hadden pas gegeten, hij en zijn vrouw en zijn twee kinders, die nog ongetrouwd waren. Met zijn pijp in zijn mond stond hij op de stoep over de omgeving te kijken, over de werf, op de pan en naar de bult aan de overkant en tegelijk overdacht hij het werk, dat hij die middag wilde doen.

Op de ronding van de bult waar hij op stond te staren, op het pad dat daar liep, kwam een auto te voorschijn.

'Ek wonder of dit broer Andries is wat na my toe kom?' dacht hij. Hij nam zijn verrekijker van de muur in de gang.

'Die een ken ek nie', dacht hij. Tot hij opeens aan Ferdinand Basson dacht. Er zat ook een vrouw in.

'Dit is hulle', dacht hij. Hij wachtte nog even of zij het grote pad verlieten naar zijn huis en toen liep hij haastig naar binnen, greep zijn hoed en stok en ging door de keuken naar buiten.

'Ek loop bietjie na broer Jan', zei hij, zonder te wachten.

Tante Johanna keek even verwonderd op. 'Kasper lyk meteens so haastig', dacht zij; maar toen ze even later de auto hoorde en zag wie daar aan-

kwam, begreep zij het wel. Het ontstemde haar een weinig. ‘Hy hoef nou darem nie te vlug nie as hulle 'n enkele maal hier kom’, dacht zij.

Ze ging de stoep af en omhelsde haar dochter hartelik. Ze zoende ook Ferdinand. Daar kon ze niet van tussen; dat was nu eenmaal zo de manier.

‘Dis onverwags’, zei ze vriendelik, ‘maar die spreekwoord sê: onverwagte vreugde is dubbele vreugde.’

Ze was een grote vrouw, een weinig zwaar ook, maar haar gezicht was mager, met een matte, bleek-bruine kleur en veel rimpels; haar ogen hadden hun kleur verloren. Een beschaafde, innemende vrouw.

Ze zag dadelik aan Fransina dat er wat scheelde maar ze sprak door alsof zij het niet opmerkte, bewonderde Boetie, die sliep. ‘Ons lê hom maar solank op die bed’, zei ze.

‘Waar is pa?’ vroeg Fransina.

‘Hy is bietjie na broer Jan. Hy sal seker nie te lank weg wees nie. Ons het net klaar geëet, maar daar is nog kos oor; sal julle nou eers gaan eet, want julle is seker honger?’

‘Ek sal nie eet nie ma, dankie’, zei Ferdinand. ‘Ek moet weer dadelik terug. Ek het net Fransina gebring om 'n paar dae te kom kuier[1)], maar ek wil liewer somar weer ry.’

Ze keek verwonderd. ‘So gou?’ vroeg ze.

1) Kuier: logeren.

‘Ja ma; ek is jammer, maar ek het so baie te doen by die huis, dat ek onmoontlik lank kan versuim. Die werk lê daar opgehoop.’

‘Ag nee, maar jy kan nie nou al ry nie. Eet darem eers. Anders sal jy tog maar langs die pad moet stilhou om iets te gebruik. Dan help dit tog ook nie.’

‘Nou ja ma, dankie, dan sal ek saam met Fransina eet, maar dan moet ma my verskoon, want dan wil ek dadelik ry.’

‘Nou goed, as jy dan so doodhaastig is. - Wonderlik nê Fransina, dat die mans altyd baie werk het as hulle nie die man by die huis kry nie. Hulle wil nie met ons vroumense bra[1)] gesels nie.’

‘Nee ma, dis nie dit nie; dit weet ma goed’, antwoordde hij verlegen.

Tante Johanna bracht weer eten op en onderwijl praatte ze over allerlei. Ze bekeek beiden aandachtig. ‘Wat sou daar nou weer wees?’ dacht zij angstig.

‘Dit reen hierlangs mooi’, zei ze. ‘Die mielies is tog te prachtig.’

‘Ja ma’, zei Ferdinand; ‘dis 'n plesier om nou hier in die hoëveld te kom en die mielies so te sien.’

Fransina deed af en toe een vraag aangaande de

1) Bra: eigenlijk.

twee kinderen, die nog thuis waren of over de andere familie.

‘Koos vry nou straf’, zei haar moeder. ‘En vir Marya sal ons een van die dae ook wel moet bruilof gee.’

Ze ging thee inschenken en toen zij klaar waren zei Ferdinand: ‘Dit lyk nou sleg ma, maar ek wil nou weer maar ry. Ma moet maar vir pa groetenis sê. 'n Volgende geleentheid kan ek altemit langer versuim.’

Hij kuste Fransina en tante Johanna en ging naar buiten. Fransina ging niet mee naar de auto, maar bleef van de stoep af staan kijken hoe hij wegreed. Hij lichtte zijn hoed nog eens af en tante Johanna wuifde met haar hand. Fransina dacht: ‘Sê nou dit sou die laaste maal wees wat ek hom sien?’

Na een paar uur kwam oom Kasper terug. ‘O, hy is gelukkig weg’, dacht hij, toen hij de auto niet meer voor het huis zag staan. ‘So verstandig is hy tenminste, dat hy kan sien dat hy by my onwelkom is. Hy het seker Fransina kom bring.’

‘Dag Fransina’, zei hij hartelik, toen hij binnenkwam. ‘Dis gaaf my kind, dat jy ons weer bietjie kom sien. - Is Ferdinand al weer weg?’

‘Ja pa. Hy sê groetenis, maar hy kon nie vir pa wag nie.’

Oom Kasper gaf daar geen antwoord op. ‘Waar is jou kinders?’

‘Ousus het daar gebly, maar Boetie is hier pa. - Hy slaap nog.’

Op zijn tenen ging hij de slaapkamer in om te kijken. ‘'n Regte van Straten’, zei hij. ‘Hy sal 'n mooi seun word; net soos sy oupa gewees het.’

Tante Johanna lachte. ‘As hy dan maar nie net so lelik word in sy ou dae nie.’

Omdat Fransina zo stil en treurig leek, praatte hij maar druk door, over de mielies, de schapen, het weer, de familie. Telkens vroeg hij zich af: ‘Wat se geneuk sou daar nou weer wees? As hier-die tweede man van haar haar sleg sou behandel, maak ek hom nog dood.’

Hij wist, dat hij een intiem gesprek tussen Fransina en haar moeder had gestoord en daarom ging hij na een half uur weer naar buiten. ‘Ons kan later weer verder gesels’, zei hij, ‘maar nou moet ek gou bietjie gaan kyk hoe die kaffers met die skoffelery aangaan.’

Voor zij 's avonds in hun kamer waren kreeg oom Kasper geen gelegenheid om met zijn vrouw te spreken.

‘En nou? Wat is dit nou weer met Fransina?’ vroeg hij, zodra zij de deur achter zich toegedaan hadden.

‘Sy wil terug na Bart?’

‘Wat?’

‘Ja, sy wil weer terug na hom.’

‘Is Basson dan nie goed vir haar nie?’

‘Hy is baie goed vir haar sê sy. Sy sê hy doen wat hy kan om haar die lewe aangenaam te maak. Sy hou ook wel van hom sê sy. Op 'n manier dan altyd. Nie soos sy een tyd van Bart gehou het nie; maar tog sy hou wel van hom. Maar sy wil terug. Sy sê sy kry Bart jammer. Sy wil na hom terug dat hy weer sy kinders en haar by hom het.’

‘Wil hy haar weer hê?’

‘Dit weet sy nie.’

‘Hy het haar nie geskryf nie?’

‘Nee.’

Oom Kasper ging op een stoel zitten en trok langzaam zijn schoenen uit. ‘Wat dink jy daarvan?’ vroeg hij eindelik.

‘Ek weet ook nie Kas. Maar sy hou nog van hom, ek sien dit. Sy hou lyk my nou meer van hom as ooit. Daarom het ek maar niks gesê nie; al lyk dit my gevaarlik.’

‘Hoe gevaarlik?’

‘Nou ja, verstaan jy nie Kas. Sy het nou 'n man wat goed is vir haar. Maar sal dit goed gaan met Bart? So'n ding tussen hulle kan maklik maak dat hulle soos kat en hond leef. Die eerste ruk gaan dit miskien goed, maar later sal hy haar moontlik gaan verwyt. Dit sal altyd 'n gevaar bly.’

‘Ja, dis waar; dit sal 'n vasvalplek[1)] bly wat nooit sal opdroog nie.’

‘Daar is ek ook bang voor, dat dit 'n seer kan wees wat nie wil toegaan nie.’

Hij zuchtte en begon zich uit te kleden. Op hun rug lagen zij naar de zolder te kijken, weifelend, vrezend.

‘As dit sou gebeur sal dit weer 'n pratery en 'n skendery afgee van die andere wêreld’, zei hij.

‘Og Kas, dit traak my nou nie. As ek net maar wis wat die beste is vir Fransina.’

‘Nie wat die beste is nie, maar wat die eerlikste is. Die beste kan sy nie meer vra nie. Sy het daardie fout gemaak en moet daarvoor boet, dit kan nie anders nie, dis die wêreld se beloop; vir jou sondes moet jy ly, daar kan jy niet aan ontkom nie, maar wat is die eerlikste, dis wat ek nie weet nie. Wie van die twee mans het die meeste reg op haar?’

‘Bart volgens my opienie, want hy is tog na regte haar eie man.’

‘En is Basson nie haar eie man nie?’

‘Hy is ja, maar tog Bart was eers haar man. Sy het van hom af weggegaan, maar as sy nou spyt is daaroor en hy wil haar hê dan meen ek het hy die meeste regte.’

‘Ek weet nie, Johanna. Die ding is nie so een-

1) Vasvalplek: een drassig stuk grond waar wagens en karren blijven steken.

voudig nie. 'n Vrou steel is nie 'n perd steel nie.'

'Wat wil jy haar dan raai Kas?'

'As sy kan klaarkom met Basson sou ek sê: laat sy liewers bly waar sy is. Dit is 'n smerige affêre, maar so word dit nog smeriger.'

'En die kinders, moet mens ook nie met hulle rekening hou nie?'

'Nee, met die kinders moet mens nie rekening hou nie.'

'Maar Kas, hoe kan jy dit sê?'

'Hulle het baie te doen met die wenselikheid van die ding, maar nie met die eerlikheid daarvan nie. Ek praat nou van die regverdigheid van die saak, sien jy. Ek wil eers weet wat is die eerlikste en regverdigste; en daarby bly die kinders buite beskouwing.'

'Nee Kas, mens kan ook te regverdig wees.'

'Nie sommer nie.'

Ze lagen weer te denken. De kaars stond op een tafeltje bij zijn hoofd. De grote kamer met de stoelen en de grote klerenkast, de wastafel met de waskom, het stond alles met hun lichtkanten en donkere schaduwzijden alsof het alles stond te luisteren. Hij ging rechtop zitten en reikte naar zijn baadje, dat over een stoel hing en nam zijn pijp.

'Verniet om nou te wil slaap', zei hij. Hij stak zijn pijp aan de kaars aan en geraakte diep in gedachten.

Eindelik zei tante Johanna. ‘Sy wil hê, dat jy met Bart gaan praat.’ Ze vroeg het angstig, een verwoed antwoord vrezend. Maar het kwam niet; hij bleef zwijgen. Toen zei hij na een tijd: ‘Wil sy haarself so verneder? - Maar sy verdien dit ook.’

‘Hoe hard kan jy oordeel Kas; en dis nou nog al oor jou eie kind.’

‘Jy weet self hoe ek van Fransina hou, maar reg is reg. Sy het Bart baie gemeen behandel.’

‘Hy het ook wel aanleiding gegee darem.’

‘Nie tot so iets nie. Dat sy ontevrede was en kwaad, dit kan ek verstaan, maar Bart het haar nooit rede gegee tot so iets nie. - En as sy nou die minste wil wees en haarself aanbied om terug te kom, dan is die vernedering niks meer as wat sy verdien nie. Dit moet haar baie hard val, want sy het 'n baie trotse en hoogmoedige natuur, maar tog is dit niks meer as wat sy verdien nie.’

‘Wat meen jy dan? Moet sy dit doen?’

‘Ek sou dit nie doen nie as ek sy is. Ek sal haar dit ook ontraai, maar as sy dit beslis wil doen, dan moet sy dit self weet. Sy moet dan maar doen wat sy meen dat goed is.’

Zij luisterden, omdat zij iets meenden te horen. Door de muur heen hoorden zij Fransina. Ze meenden haar te horen schreien. Tante Johanna stond op, deed voorzichtig de deur open en ging de gang

in om aan Fransina's deur te luisteren. Het was donker in haar kamer, geen kier licht was onder de deur, maar zij hoorde hoe zij zich omwierp in haar bed en hard lag te snikken. Een poosje stond zij te luisteren en ging toen weer zacht heen.

Oom Kasper zat met zijn pijp in zijn hand zonder te roken, zijn gezicht bleek van medelijden.

'Jy moes maar gaan Kas', fluisterde tante Johanna.

'Toe dan maar,' zei hij. Hij dacht: 'Voor sover ek Bart ken sal hy haar tog nie terugvat nie. Bart is een van die as jy hom eenmaal 'n skop gegee het vergeet hy dit nooit.'

Hij rookte tot zijn pijp uitgebrand was en blies toen de kaars uit. Na een kwartier verroerde hij zich niet meer. Tante Johanna ook niet. Hij hoorde de klok in de zitkamer tien, elf, twaalf uur slaan, maar hij bewoog zich niet. Zijn vrouw scheen te slapen, maar hij was er niet zeker van. Soms dacht hij, dat hij even gesluimerd had. Een haan kraaide en andere gaven slaperig antwoord.

'Dis net-nou dag', dacht hij.

Daar fluisterde zijn vrouw: 'Slaap jy Kas?'

'Nee ek kan nie slaap nie. Hê jy al geslaap?'

'Nee, ek kan ook nie slaap nie.'

Hij draaide zich om en streek met zijn hand liefkozend over haar mager, zacht gezicht: 'My stomme ou vrou', zei hij, 'jy kry swaar nê?'

Zij boog haar hoofd tegen zijn hals maar gaf geen antwoord.

‘Dus dan moet ek net vra of hy jou wil sien?’ vroeg oom Kasper.

‘Ja pa’, zei Fransina.

Zij stonden aan de achterkant van het huis, aan het begin van de vruchtboomgaard, buiten het gehoor van de mensen in huis. Het was morgen en oom Kasper was gekleed om uit te gaan.

‘Jy meen jy doen goed?’

‘Ja pa.’

Ze stonden weer ernstig te denken. Zoals die twee elkaar altijd verstaan hadden, waren er geen twee andere in het huis. En toch was zij zo ver van hem af, dat zij hem toen niet eens had willen zeggen, dat zij in geldelike moeilikheden waren, alleen omdat hij indertijd half tegen haar huwelik was geweest. Maar hijzelf was net zo. Hij stond daar nu weer aan te denken. Dat was ook wel een oorzaak geweest dat zij Basson genomen had.

‘Hoekom hê jy my toe nooit gevra om vir julle te help nie, Fransina, toe Bart verplig was om sy grond te verkoop?’ vroeg hij.

‘Ek glo nie Bart sou dit wou gehad het pa.’

‘Hoekom nie; is ek dan 'n vreemde van julle dat ek julle nie eers mag help nie?’

‘Nee pa, maar 'n man soos Bart sal altyd pro-

beer alleen deurkom sonder dat hy iemand hoef te vra.'

'Maar hy kon nie deurkom nie. Dat hy sukkel solank as hy kan dit kan ek verstaan, so is maar enige mens wat eergevoel het, maar as dit eenmaal sover is dat jy hulp nodig het, wat se oneer steek dan daarin om jou eie ouers te gaan vra? Julle het my baie seergemaak daarmee.'

'Ek is jammer pa, maar pa weet ook, dis nie pa en ma alleen nie, daar is die broers en susters ook.'

'Maar is ek dan nie nog baas oor al my goed nie? Wat het hulle daarmee te doen wat ek met my geld doen?'

'Ja pa, dis waar, maar tog, dis nie lekker nie as jy weet dat ander jaloers is en meen dat jy meer kry as hulle. Mens sien dit tog maar al te baie.'

'By ons is dit hoop ek nog nie so nie.'

'Og, ons weet ook nie pa. Jou eie broers en susters miskien nie, maar jou swaers en skoonsusters is altemit weer wel so. Buitendien pa, ons was nie uitverkoop nie. Bart het 'n goeie prys gekry; beter as wat hy kon verwag.'

'Nou ja, dis verby, maar ek dink so by myself dat daardie ding ook 'n stoot gegee het om dinge na 'n punt te laat loop.'

'Nee pa, dit was nie dit nie.'

Weer stonden zij een tijd te zwijgen.

‘Nou ja, dan sal ek maar ry’, zei hij. Zij gingen naar voren waar de auto al klaar stond en hij stapte in. Peinzend stond zij hem na te zien. ‘Hy sal dan in elk geval weet, dat ek nog van hom hou’, dacht zij. Oom Kasper daar in zijn auto dacht: ‘Op so'n ongelukkige boodskap was ek nog nooit uitgestuur nie. Dis 'n vernedering. Hier moet ek my dogter vir 'n man gaan aanbied wat sal weier so seker as wat. - Maar vir Fransina sal ek baie doen.’

Het was een goeie dertig mijl naar Japie van Tonder. Twee uur zou hij er zeker over doen. ‘As hy nou maar by die huis is’, dacht hij. Toen hij nog een paar mijl van het huis af was haalde hij een ruiter in. Het was Bart. Hij hield stil en verwonderd steeg Bart af.

‘Dag pa’, zei hij kalm.

‘Dag Bart. - Swartland loop jy alvas vooruit’, zei hij tegen de kaffer die bij hem zat. ‘Kom sit so'n bietjie by my in die kar Bart, ek wil graag met jou oor iets gesels.’

Bart maakte zijn paard vast en kwam in de kar zitten.

‘Hoe gaan dit nog Bart.’

‘Nog goed pa. En met pa-hulle?’

‘Ook nog goed. Ek is bly dat jy eindelik weer los is.’

Bart gaf daar geen antwoord op. Wat zou zijn schoonvader van hem willen?'

'Fransina stuur my', zei oom Kasper.

'Ja?' vroeg Bart koel.

'Sy vra of sy jou kan sien? Sy wil graag met jou praat.'

Bart zweeg een poosje, toen zei hij nors: 'Wat wil sy van my hê?'

Een woede steeg opeens in oom Kasper op. Zijn kop werd dik en rood en hij zweeg. Die kerel ging het hem nog onaangenamer maken dan het op zichzelf al was. Bart zweeg ook; zat schijnbaar onverschillig te wachten. Met moeite hield oom Kasper zich in om een stekelig antwoord te geven.

'Sy wil graag by jou terug kom.'

'Behandel Basson haar dan nie goed nie?' vroeg Bart. Zijn donkere ogen schoten opeens vol haat en hij keek zijn schoonvader aan alsof hij Basson voor zich zag.

'Nee, dit nie; hy is goed vir haar; dit moet ek eerlik sê, al kan ek die vent ook nie meer verdra nie.'

'Nou ja, waarom sal sy dan by hom weggaan?'

'Sy sê sy hoort by jou.'

'Nou nie meer nie.'

Oom Kasper zweeg en een paar minuten zaten zij voor zich te kijken naar het pad, naar de kaffer

die daar voortstapte. Oom Kasper zocht naar wat hij nu zeggen moest.

‘Vat haar weer Bart’, zei hij overredend. ‘Julle sal weer goed klaarkom, ek sien dit. Julle weet self nie hoeveel julle van mekaar hou nie.’

Maar Bart schudde het hoofd. ‘Dis te laat pa. Dat ek nog altyd van haar hou is so. God alleen weet hoeveel, maar ek wil haar nie weer terugvat nie.’

‘Dink jy ook nie aan die kinders nie?’

‘Ek dink aan hulle maar dit sal my ook nie beweeg om weer met haar te leef nie.’

‘Kan jy haar nie vergeef nie?’

‘Ek kan vergeef maar ek kan nie vergeet nie. - Kyk pa’, vervolgde hij hartstochtelik en hij draaide zich naar oom Kasper om hem aan te kijken. ‘Van Fransina het ek gehou soos min mans van hulle vrouens hou. En nou nog; nou nog hou ek van haar, en as ek sou dink dat sy 'n slegte lewe sou hê by daardie vent, dan sou ek haar dink ek weer terugvat; maar nou nie. As ek haar sou terugvat is dit die een gruwel op die ander.’

Oom Kasper zweeg.

‘Pa sou dit ook nie doen nie.’

‘Dit weet ek nie. Mens moet self soiets ondervind om daaroor te kan oordeel. Maar dis nie die kwessie wat ek sou doen in so'n geval nie, maar dis die vraag wat die Here wil dat jy moet doen.’

‘Ek dink die Here sou dit afkeur, pa. Dis 'n dubbele hoereerdery.’

Oom Kasper zweeg. Bart had gelijk. Hij zag het zoals hij het zelf zag.

‘Jy wil nie nog daaroor nadink nie?’ vroeg hij na een stilte.

‘Nee pa.’

‘Ek is baie jammer’, zei oom Kasper droevig, ‘ek het gehoop dat julle dit weer sou opmaak tussen julle dat alles dan weer op 'n manier zou reggemaak gewees het.’

‘Nee pa, dit kan nie.’

Een tijd nog zaten zij daar naast elkaar, denkend aan Fransina. Bart stapte langzaam uit en reikte zijn hand. ‘Dag pa’, zei hij moedeloos.

‘Dag Bart. Ek is self ook jammer dat ek jou verloor het seun.’

Bart gaf geen antwoord, maakte zijn paard los en steeg op.

De auto ging hem voorbij, maar hij keek niet meer op.

‘Sommige foute is onherstelbaar’, dacht oom Kasper.

Fransina was weer terug op Bassons Rust; deed haar werk en praatte met haar man zoals voorheen, ijverig en vriendelik. Basson deed alsof hij geen verandering aan haar zag, praatte en maakte grap-

jes, bedacht vriendelikheden en nam haar mee uit zoals altijd en liet niet merken, dat hij wel zag dat zij verdriet had. Fransina was stiller, ernstiger, meer ingetogen. Er kwam bijna nooit meer een driftig woord uit haar mond, noch tegen hem of tegen de kinderen, noch tegen de meiden. En zij was liever voor Basson. Als hij haar aanhaalde, legde zij haar hoofd tegen zijn nek. Soms als zij tegen hem aangeleund zat, had zij tranen in haar ogen.

Op een avond, na hef eten, toen de kinderen sliepen, zaten zij nog in de zitkamer. Er brandde maar een kaars en in het groote vertrek waren de hoeken in een halfdonker. Hij had zijn stoel naast haar getrokken en zat met haar hand in de zijne. Haar hoofd rustte tegen zijn schouder.

'My hart', zei hij en streelde met zijn wang over haar haar.

Ze kroop dichter tegen hem aan.

'Hou jy baie van my?' vroeg hij.

Ze knikte.

Die avond was Basson zichzelf niet meester. Zijn vragen kwamen tegen zijn wil eruit.

'Meer as van Bart?'

Maar zij schudde het hoofd.

'Sou jy dan liewers by Bart wees?'

Ze knikte.

Maar hij werd niet kwaad. Waarom zou hij kwaad worden? Hij wist dat immers allang.

‘Wil jy weer na hom terug?’

‘Hy wil my nie meer hê nie.’

Hij zweeg, maar zij bleven zo zitten. Zij streek met haar hand over zijn gezicht. ‘Arme Ferdinand’, zei ze.

Zijn wang rustte op haar haar. ‘Arme Fransina.’

Zo zaten zij weer een tijdlang zwijgend, maar door Basson voer diep een grote vreugde, want hij voelde, dat zij nog nooit zo dicht bij elkaar waren geweest.

Zij drukte zijn hoofd vaster tegen het hare aan.

‘Nou het ek alleen jou’, fluisterde zij. ‘Jy wil my hê.’

Ze spraken nog niet van opstaan.

‘Ons lyk twee jong mense wat opsit’, dacht Basson, met een opflikkering van zijn gewone vrolikheid. Maar toen dreef hij weer terug in een wijde weemoed.

Hoofdstuk V.

Op Steenkoolbank in het hogeveld woonde op een stuk huurgrond een arme jonge boer, Gert Maritz. Hij woonde daar al enige jaren, had er een huisje gebouwd, ook een wagenhuis van zink, dat hij kon afbreken ingeval hij wegtrok, had er een kraal gemaakt en had zelfs een paar perzikpitten in den grond gestoken. De eigenaar van de grond leende hem wagen en ossen en gereedschap en voor dat alles betaalde hij met de helft van zijn oogst. Op zijn fiets reed hij naar Ogies en naar zijn buren en naar de eigenaar als hij iets van hem wou hebben. Als zijn vrouw ergens heen wilde, spande hij tien of twaalf ossen voor de wagen en reed met haar daarheen.

Ze hadden geen kinderen, en als de man de gehele dag van huis was, zat zijn vrouw de gehele dag alleen. De naaste buren waren twintig minuten lopen van hen vandaan en er kwam maar zelden

iemand hen bezoeken. Soms dacht de vrouw dat het beter zou zijn weg te trekken naar een plaats waar meer mensen woonden of naar een dorp of stad, maar dan zei haar man, dat ze wel gauw een kar en paarden zouden kunnen kopen en dat hij een tweede slaapkamer aan zijn huis zou bouwen en dat het leven dan heel wat aangenamer worden zou.

Hij hield niet van een stad en hij wist geen enkele boerenplaats, waar hij naar toe zou kunnen gaan. Hij vond het daar ook niet te eenzaam, want hij kon altijd op zijn fiets stappen en naar iemand toe rijden als hij er behoefte aan had weer eens mensen te zien.

Zo woonden zij daar nu al drie jaar. Soms ging zij naar haar moeder, die twee dagen met de wagen van hen af woonde om daar een paar weken te blijven, maar voor er een week om was begon ze te tobben over haar man, die daar nu zo eenzaam zat en verlangde zij alweer naar huis.

Naast de grond, die hij huurde, lag een groter stuk, dat ook te huur was en hele avonden konden zij erover zitten praten wie misschien die grond huren zou. Misschien kwam die man daar wel wonen en dat zou waarschijnlik toch wel aangenaam zijn. Tenminste zo dacht de vrouw. De man vreesde half de komst van zo'n buurman. Van buren had je soms meer last dan plezier en hij vond

het eenzaam leven, dat hij sleet, wel aangenaam. Vroeger hadden daar mensen gewoond, maar die waren weggetrokken kort voor zij daar gekomen waren. Het oude, verwaarloosde huisje, met enkele vernielde perzikenbomen en een vervallen kraal stond er nog.

Op een dag kwam hij thuis met het bericht dat de grond gehuurd was; de huurder was Bart Nel. Hij kwam reeds een week later, alleen met zijn dochtertje, Annekie, een meisje van twaalf jaar.

Hij en Maritz konden goed met elkaar overweg. In de rebellie was Maritz thuis gebleven. Hij had willen rebelleren, maar had geen maat kunnen vinden om met hem de rebellenkommando's te gaan zoeken en zo was daar niets van gekomen. Toen men hem was komen aanzeggen om op te komen was hij niet thuis en zijn vrouw ook niet en toen er later nog eens van een regeringskommando naar hem toegereden waren, vonden zij er weer niemand. ‘Hy kruip weg’, dachten ze en lieten hem verder met rust.

Ze waren dus wat de politiek betreft eensgezind en dikwels kwam Bart wat zitten praten of gingen zij naar hem toe. Annekie hield van de jonge vrouw en als zij klaar was met haar werk liep zij gewoonlik daarheen of kwam de vrouw naar haar toe. Zo waren zij al gauw grote vrienden. De tweede Zondag kwam Maritz Bart vragen of zij samen

dienst zouden houden, maar dat deed Bart liever niet; dat deed hij liever alleen met Annekie. Dan ging Annekie altijd aan het vragen over wat hij gelezen had en hadden zij lange gesprekken over God en Zijn wil en over allerlei dingen in de bijbel. Dat wilde Bart niet missen en daarom zei hij, dat elk maar voor zichzelf dienst moest houden. Dat vond Maritz niet vriendelik, maar zijn vrouw kon het begrijpen.

Voor Annekie was het een stil leven, met hele dagen niemand dan de meid of mevrouw Maritz om mee te spreken. Maar zij gewende er gauw aan, trots erop dat zij haar vaders huis bestuurde.

Dat ging zo een jaar.

Het was op een voormiddag. Annekie, wat verwaarloosd in haar uiterlik zat bij de tafel Bart's sokken te stoppen. De deur stond open en telkens keek zij naar buiten over het zomerse veld.

'Aja[1)]', riep zij op luide en enigszins gebiedende toon.

'Nonnie?'

'Moe nie die vuur vergeet nie aja. En kyk of die vleis en boontjies nie kan aanbrand nie.'

'Ja Nonnie.'

Annekie ging weer voort met stoppen, maar stond na een tijdje op om te kijken of zij haar vader

1) Aja: tante, wordt gebruikt tegen een kaffervrouw.

nog niet aan zag komen. Ze zag hem, klein nog, van het land af naderen.

'Aja, ek sien die baas aankom.'

Ze nam de sokken en al het andere van de tafel en smeet het op een stoel. Toen begon ze danspassen te maken. Even maar, toen ging zij de tafel dekken. Uit een kast nam zij een laken, borden, lepels en vorken en legde dat alles op zijn plaats. Ze deed het handig; een weinig slordig, maar toch met blijkbaar plezier erin. Een ogenblik stond zij toen de tafel te beschouwen, haar benen uitschoppend en met haar armen zwaaiend als een molen. 'Ons gaan vandag lekker kos hê', zei ze. 'Vleis, boontjies, ertappels, rys, brood, melk, poeding.'

De meid deed de keukendeur open en stak haar hoofd erom; een oud, bruin gezicht, gerimpeld als een uitgedroogde aardappel, met kleine, verdoken oogjes als bruine kralen. 'Is die baas al hier nonnie?'

'Nee, die baas kom aan.' Ze sprong naar de deur. 'Hy is nou by die kamp.'

'Met wie praat jy dan so?' schreeuwde de meid schril, maar toch vriendelik.

'Ag, ek het somar met my self gepraat.'

'O,' ze trok de deur weer toe.

'Wat het ek nog vergeet', dacht Annekie. 'O ja, blomme.'

De meid kwam binnen en ging naar de buitendeur om te kijken of Bart aankwam en zag Annekie naar het huis van Maritz hollen. Ze sloeg schril lachend de handen op haar buik. ‘Seker weer blomme gaan vra; verspotte kind.’ Ze nam schalen en borden uit de kast en ging ermee naar de keuken. Kort daarna kwam Annekie terug, een grote bundel bloemen in haar handen en ging ermee naar de keuken om ze in het water te zetten. Toen zij ermee terug was, kwam Bart juist binnen.

‘Dag pappie,’ zei ze blij en sloeg haar armen om hem heen.

Bart, in zijn werkhemd, met grote zweetplekken onder de armen, trok haar tussen zijn knieën. Alla, blomme ook al’, zei hij. ‘Word tante Koba al nie vies[1)] nie, dat jy so baie maal blomme kom vra?’

‘Nee pa, tante Koba sê ek kan maar kom pluk, sy het te veel.’

De meid kwam binnen met het eten. ‘Middag baas.’

‘Middag aja.’

Vermoeid zat Bart op zijn stoel, sprak een poosje niets. Annekie hielp de meid het eten binnenbrengen en Bart stond op om zich wat te wassen. Toen sneed hij brood en schoof aan; Annekie tegenover hem.

1) Vies: kwaad.

‘Kom ons bid eers.’ Toen begonnen zij te eten.

‘Maar dis mos 'n heerlike eetmaal vanmiddag, Annekie.’

‘Ja pa, maar dis dan mos mij verjaarsdag. En pa moet nie te veel brood eet nie, want ons kry nog poeding ook.’

‘Wat? Jy sal maak dat ek vanmiddag nie kan werk nie; ek sal te veel eet.’

Ze lachte vrolik. ‘Maar pa moet ook nie vanmiddag werk nie.’

‘Ek moet jong; ek moet baie ploeg want ek wil baie mielies plant ander jaar.’

‘Geelbooi kan maar alleen aangaan.’

‘Jy kan lekker praat. Hy kan tog nie alleen met twee ploeë werk nie?’

‘Een ploeg sal genoeg wees vir vanmiddag pa. Dan kan pa bietjie rus en met my 'n speletjie doen.’

‘Môre is dit Sondag, dan kan ek uitrus.’

Annekie zweeg en zij aten stil voort. Opeens sprong zij op. ‘Ag amper het ek dit vergeet.’ Ze ging naar de kast en zette een fles wijn met glas op tafel.

‘Wat is dit?’ vroeg Bart verwonderd.

‘Wyn’, zei ze trots.

‘Waar kry jy dit?’

‘Ek het oom Gert dit laat saambring. Ek wil hê pa moet op my gesondheid drink.’

‘Mastig; jy is darem baie oulik[1)] nê? Nou gooi gou vir my in.’

‘So dit sal vireers doen. - Maar jy moet darem met my saamdrink jong.’

‘Ja pa.’ Ze nam een kopje en schonk ook een weinig in voor zichzelf. Toen gingen zij alle twee staan.

‘Nou my kind, dat ek nog baie baie jare op jou gesondheid mag drink.’

‘Dankie pa.’ Toen gingen zij weer zitten eten.

‘Het Wagter nie saamgekom nie, pa?’

‘Nee, hy pas my baadjie op.’

‘Sal hy nie honger wees nie?’

‘Ek sal hom net-nou huis-toe stuur om te kom kos kry. - Jy sal nooit raai nie watter present ek vir jou gekoop het.’

‘Het pa 'n present vir my gekoop? Waar is dit pa?’

‘Nee, ek sal dit net-nou vir jou gee.’

‘Toe pa, sê my wat is dit.’ Maar Bart schudde zijn hoofd.

‘Is dit 'n boek?’

‘Nee, dit is nie 'n boek nie.’

‘Is dit klere?’

‘Nee, klere ook nie.’

Een paar ogenblikken dacht zij na. ‘Is dit 'n lewendige iets pa of is dit iets anders?’

1) Oulik: slim.

‘Ek gaan jou dit tog nie sê nie jong. Jy kan maar gerus ophou met vra. Jy sal moet wag tot ons klaar geëet het. - En nou wil ek my poeding hê. Wag, gee my eers nog 'n bietjie wyn.’

‘Aja.’

‘Nonnie?’

‘Breng die poeding.’

Annekie schepte op. Met haar ogen angstig vragend op haar vaders gezicht aten zij het eerste hapje.

‘Mastig, dis mos 'n eerste klas poeding. Maar jong jy sal my tog nie vertel nie, dat jy dit allenig gemaak het. Tante Koba het jou seker gehelp?,’

‘Regtig pa,’ antwoordde zij half verontwaardigd, maar tegelijk erg gestreeld, ‘dit is werklik waar my poeding. Ek het hom heeltemal alleen gemaak.’

‘Nou maar hy is verbasend lekker.’

Gert Maritz kwam in de deur.

‘Kom binne neef Gert, sit maar.’

‘Eet julle nog?’

‘Ja, maar ons is amper klaar. Wil jy nie saam eet nie?’

‘Nee dankie, ek het nou net geëet.’

‘Maar jy kan darem gerus van Annekie se poeding proe, net om te sien hoe lekker sy kan poeding maak.’

‘Nou, 'n klein bietjie dan, net maar om te sien of sy ook al iets weet van kos klaar maak.’

Annekie, met een kleur, schepte in.

‘Ai, nie so baie nie, jou pa wil ook nog hê.’ Hij proefde langzaam. ‘Mastig ja, die poeding is regtig lekker. Jou dogter weet darem al iets af van kos klaarmaak Bart.’

‘Ek sou so dink.’

Maritz wenkte geheimzinnig met zijn ogen naar achter.

Bart knikte.

‘En nou sal jy tog seker ook 'n bietjie wyn drink op Annekie se gesondheid?’

‘Wat, verjaar sy dan?’

‘Ja oom, ek word dertien.’

‘Seker sal ek dit doen.’

‘So so man, jy wil my nou dronk maak lyk dit.’

Hij stond op en hield zijn glas hoog tot boven zijn hoofd. ‘Annekie op jou gesondheid.’

‘Dankie oom Gert.’

‘Neef Bart en dat hierdie kind van jou nog baie jare lekker poedings vir jou mag maak.’

Ze lachten alle drie vrolik.

‘Sal pa niks meer gebruik nie?’

‘Nee dankie, ek het my nou trommeldik geëet.’

‘Aja.’

‘Nonnie.’

Zij en Annekie begonnen de tafel af te dekken.

Bart met Maritz gingen naar buiten, maar dadelik daarop kwam Bart weer terug.

'Annekie, kom kyk.'

Ze stormde naar buiten. Achter het wagenhuis stond Maritz met een schimmelblauw paard, klein en mak. Bart reikte Annekie de teugel over. 'Hier is jou present', zei hij.

Ze stond eerst als verstomd. Toen vloog zij Bart om zijn hals. Haar ogen blonken als kolen en zij was bloedrood.

'Is sy regtig myne pa? Is sy eerlik waar myne?'

'Ja Annekie, dis vir jou verjaarsdag; ek hoop jy sal lekker op haar ry.'

Zij streelde het paard over zijn neus en klopte het op de hals.

Zij drukte haar gezicht in de maanharen.

'Sy is baie mak nê pa?'

'Ja, sy is baie mak.'

Een tijdje stonden zij zonder spreken. Annekie was nog altijd verbluft, stond te kijken alsof zij het nog niet geloven kon. Bart en Maritz bekeken haar met een glimlach.

'Ek sal haar nou maar afsaal', zei Bart. 'Dan breng ons haar in die kamp.' Annekie holde weer naar binnen.

'Aja, aja', jubelde zij al in de zitkamer. 'Pa het vir my 'n perd gekoop.'

'Nee nonnie, jy lieg.'

‘Regtig aja, kyk daar bring hulle haar kamptoe.’

‘Nee nonnie, dis sommer baas Gert se perd wat hy gekoop het.’

Ze lachte toen zij Annekie zag schrikken.

‘Jy speel maar nê aja?’

‘Ja jong, ek speel maar. Ek wis dit al. Jou pa het my al gesê.’

‘Nou sal ek die wêreld afry.’

‘Moe net nie wild ry nie.’

‘Ek sal met haar jaag dat die grond so dreun as ek verby kom.’

‘Nee, jy sal afval. Jy kan nog nie goed ry nie. En as jy jou nek breek kan jy glad nie meer ry nie.’

Annekie sprong de achterdeur alweer uit, haar vader en Maritz tegemoet.

‘Nee nonnie; a nee a jong. Help jy dan nie vir my die skottelgoed was nie?’

‘O, ek het sommer vergeet’

Zij hoorden Bart en Maritz weer binnenkomen. In de zitkamer zaten die twee ernstig te roken.

‘'n Kind is darem 'n groot aantreklikheid in 'n huis’, zei Maritz.

‘Ja’, antwoordde Bart. My suster hou aan ek moet haar by hulle laat bly, maar ek sien nie kans nie. Jy weet self Gert, sy is soos 'n maat van my. Ons kan ure lank oor alles sit en gesels, want sy is so slim as 'n groot mens. Sy laat my by rukke al

my swarigheid vergeet, maar as sy nou moes weggaan, dan weet ek nie wat van my gaan word nie. Ek weet nie hoe sal ek die stilte uithou nie.'

'Nee Bart, hou haar by jou. Jy het haar nodig man. Jy kan haar nie afgee nie; nou nie.'

Annekie kwam binnen en zei opgewonden: 'Pa, hier kom 'n motorkar. Dis seker tante Martha. Nou sal pa mos nie kan werk nie vanmiddag. En wat word van Wagter? Hy sal mos baie honger word.'

'Is Wagter nog by die land?' vroeg Maritz.

'Ja hy pas my baadjie op.'

'Nou ja, maar dan sal ek dit gaan haal; dan kan hy maar kom eet.'

'Ja, as jy dit wil doen maar anders kan hy maar wag.'

'Nee, hy is mos ook honger.' Hy riep Annekie en fluisterde: 'Tante Koba het gesê jy moet net-nou bietjie oorkom; sy het ook 'n klein pesella[1)] vir jou. Sy kan nie self kom nie want sy bak beskuit.'

'Ja oom.'

Maritz ging heen en even later kwam de auto voor de deur.

'Dis gaaf', zei Bart, 'julle kom net op die regte tyd.'

'Ja', zei Japie, 'dis mos Annekie se verjaarsdag. Veels geluk Annekie. Veels geluk Bart.'

1) Pessella: koffer. Woord voor geschenk.

‘O’, lachte hij, ‘ek het wyn saamgebring om op Annekie se geluk te drink maar jy het darem ook sien ek.’

‘Ja, maar die bottel is amper leeg.’

‘Dan sal ek eers myne gaan kry. Want drink moet ons. Op 'n verjaarsdag moet 'n mens iets drink anders is dit nie 'n verjaarsdag nie.’

‘Dis darem gaaf’, zei Bart weer. ‘Ons het al begin uitkyk na julle[1].’

‘Die plan het somar skielik opgekom. Gister sê Martha vir my: “Môre verjaar Annekie”, want sy onthou mos al die verjaarsdae. Ek sê toe, nou maar dan kan ons gerus 'n bietjie na Bart toery. En toe vergeet ons nog om 'n present te koop.’

‘O dis niks oom Jaap. Oom Jaap, pappie het vir my 'n perd gekoop. Dis 'n merrie.’

‘'n Perd; allemastig. 'n Perd? Goeie genogte; maar dis mos 'n vreeslik groot present.’

‘Ja oom Jaap. Sy is mak ook oom en pa sê sy ry vreeslik lekker.’

‘Nou maar, dan verstaan ek dat jy heeltemal tevrede is nou.’ Annekie stond tegen haar tante geleund, haar arm om haar nek.

‘Maar oom Jaap jok darem’, zei Martha. ‘Ons het wel iets vir jou gebring.’ Zij haalde een doosje uit; een horloge. ‘Moet dit nou mooi oppas hoor.’

1) Na julle uitkyk: naar jullie beginnen te verlangen.

Annekie werd rood van verrukking. ‘O, tante Martha, baie, baie, baie dankie.’

‘Wat is dit jong?’ vroeg Bart.

‘'n Orlosie pa.’ Verrukt ging zij naar hem toe. Hij nam het er uit en deed het aan haar pols. ‘Dis pragtig Annekie.’

‘O nou val dit my by’, zei Japie. ‘Ek het ook nog iets vir jou gebring. Kom hier.’ Hij haalde uit zijn binnenzak een halskettinkje en hing het haar om.

Ze stond er een ogenblik op te kijken. ‘Ag hoe fraai’, zei ze. ‘Baie dankie oom Jaap.’ Ze gaf hem een zoen. Toen ging zij voor de spiegel kijken hoe het haar stond, dan naar de ketting en dan naar het horloge. Ze was er stil van. Maar opeens klapte ze in haar handen en draaide als een tol rond. ‘Ek is die rijkste mens in die wêreld.’

‘Jy kry nou te veel presente’, plaagde Bart. ‘Het ek dit geweet dan kon ek met die perd gewag het tot ander jaar.’

Annekie's gezicht betrok dadelik. ‘Dis nie waar nie nê pappie? Pappie speel maar?’

Hij lachte en trok haar bij zich. ‘Jy is nog dom nê om dit te glo.’

‘En tante Koba het ook nog 'n present vir my. Alla, ek kry vandag baie. Dis die lekkerste verjaarsdag wat ek nog gehad het. Sal ek vir tante Koba gou my presente gaan wys pa?’

‘Wys hulle môre. Nou moet jy eers hare gaan kry.’

‘Ja pa; dit lyk beter nê. Ek sal gou terug kom.’ Ze holde weg.

Een paar minuten zaten zij alle drie in gedachten.

‘Hê jy ons brief gekry?’ vroeg Martha.

‘Ja. Ek weet ek behoort julle aanbod aan te neem, maar werklik ek sien nie kans nie. Dis net Annekie wat ek het; dis al wat ek nog op die wêreld besit. As ek hier allenig moet bly sonder haar, dan weet ek nie hoe sal ek dit uithou nie. Dis waar as ek aan Annekie se toekoms dink dan moet ek sê, laat haar by julle gaan bly. Maar ek is te veel geheg aan haar. Miskien later as dinge bietjie geslyt het.’

‘Ja man’, zei Japie, ‘ek verstaan dit al te goed. Sy is vir die oomblik die ding wat jou moed gee.’

Toen zaten zij weer te denken. Toen zei Martha: ‘Ons het die voorstel gemaak vir Annekie se ontwil natuurlik. Daar is baie dinge wat sy hier nie het nie. Hier in die huis is dit net jy. Daar is geen vroumens nie. Die mense wat hier by jou bly is lyk my goeie en ordentlike mense, maar tog mense wat maar min vir haar opvoeding sal kan doen. Hier is geen maters vir haar nie. Hoe gaan sy so opgroei? En sy kan tog baie kom kuier; en jy vir haar. Ons bly darem tog ook nie so vreeslik ver

nie. Vir ons met die motor is dit gou. Jy kan haar maklik elke week of eenmaal in die veertien dae sien.'

Bart stond op, zijn ogen naar het veld. Jaap en Martha zaten doodstil te wachten.

'Goed,' zei Bart somber. 'Ek sal haar saam laat gaan, maar as dit vir my te swaar word moet sy weer terugkom.'

'O ja, natuurlik.'

'Ons kan eers 'n rukkie probeer', zei Martha. 'Dit kan ook wees dat sy self liewers weer terug wil.'

Wagter kwam binnen en zij hoorden Annekie aankomen. Ze had Barts baadje over haar arm.

'Hier is pappie se baadje', zei ze. 'Oom Gert het dit gebring.'

'Dankie. Gee vir Wagter nou eers kos.'

'Hy het al van tante Koba kos gekry. - Kyk pa wat het tante Koba vir my gegee.' Ze wees naar een ring, die zij al aan had.

'Dis mooi', zei Bart verstrooid. Ook Japie en Martha toonden niet die belangstelling die zij had verwacht. Ze keek verwonderd. Allen leken zo ernstig. Ze ging weer tegen haar tante aan staan en keek naar de gezichten; zij voelde dat er iets was.

'Annekie, wil jy graag met tante Martha en oom Jaap saamry om 'n rukkie daar te gaan bly?'

‘O ja pa, dit sal heerlik wees’, maar toen vroeg ze weifelend: ‘Vir hoelang pa?’

‘Ek weet nie. Jy sal daar moet skoolgaan; maar jy sal darem baie vir my kom kuier.’

‘En Pappie?’ vroeg ze bedrukt. ‘Pappie sal mos veels te allenig wees hier.’ Ze ging naar hem toe. Dit is baie lekker by tante Martha. Daar is maters vir jou. Jy sal leer om op tante Martha se musiek[1)] te speel en oom Jaap sal jou leer dryf[2)]. Jy sal baie kan perdry ook. Ek sal jou perd kom bring. En tante Martha sal jou allerhande dinge leer wat 'n meisie-kind moet ken. Dit sal baie goed vir jou wees om vir 'n ruk daar te gaan bly.’

‘Maar ek sal te veel na pappie verlang.’

‘Ek sal baie vir jou kom kuier. Dit sal ook nie vir altyd wees nie.’

Martha deed de deur van de keuken open, alsof zij iets zocht en ging toen door de achterdeur naar buiten. ‘Ek is tog so akelig huilerig altyd’, dacht zij. ‘Maar mens kan ook nie laat om Bart jammer te kry nie.’

Japie stond ook op. ‘Ek wil net kyk of daar nog genoeg water in my kar is.’

‘Wat dink jy, Annekie?’ vroeg Bart. Ze leunde tussen zijn knieën en had haar armen achterover om zijn hals.

1) Musiek: orgel.
2) Dryf: de auto besturen.

‘Ek weet nie, pappie’ antwoordde ze bedrukt. ‘Wil pappie hê dat ek moet gaan?’

‘Ja Annekie, gaan maar. Jy kom tog gou weer by my terug en dis vir jou beter.’

‘Sal pappie baie verlang?’

‘Ja, ek sal baie verlang, maar ek wil graag die beste vir jou.’

‘Arme pappie.’

Een poosje zwegen zij.

‘Sal jy elke dag in jou bybel lees?’

‘Ja pappie.’

Weer zwegen zij lang. Annekie's ogen raakten vol tranen.

‘Maak jou klere en goed dan maar bymekaar nê, want julle sal net-nou moet ry.’

Martha kwam weer binnen en hielp Annekie alles bijeen zoeken. Japie en Bart zaten zwijgend naar de grond te staren.

‘Ons het nou alles dink ek’, zei Martha.

Ze stonden op en gingen naar buiten.

‘Moet ek nie eers vir tante Koba gaan groet nie pa?’

‘Ons kan daar langs ry’, zei Japie.

‘Dag pappie’, zei Annekie ernstig. Hij kuste haar en zij ging in de kar zitten. ‘Dag Wagter.’

Ze bleef aldoor naar haar vader kijken tot ze wegreden; wuifde nog een paar maal uit de kar. Bij Maritz hielden ze even stil en toen verdween de

kar om de helling van een bult. Toen zag hij dat zijn hond naast hem stond. ‘Ja Wagter, nou is dit nog net ons twee’, zei hij.

Hij trad zijn huis binnen, waar de wijn met de glazen nog op de tafel stond en ging zitten. Hoe stil was het in huis. Met zijn hand onder zijn hoofd zat hij te staren. Zijn hoofd zakte op zijn armen en een snik schokte door zijn lijf.

Hij hoorde buiten voetstappen en richtte zich op. ‘Kom maar in Gert.’

Maritz ging zitten. ‘Sy is nou weg?’ zei hij.

‘Ja. Sy is weg.’

‘Jy sal haar baie mis.’

‘Ja, ek sal haar baie mis.’

Maritz zat hem een tijdje te bekijken.

‘Nou het jy niks meer nie’, zei hij om Bart te troosten. ‘Alles is nou weg. Jou grond, jou vrou, jou kinders.’

‘Ja alles het hulle nou’, zei Bart.

‘Hulle?’ vroeg Maritz.

Maar Bart zweeg.

‘Hulle het nou alles’, zei Bart. ‘Net my siel het hulle nog nie.’

‘Hê?’ vroeg Maritz, alsof hij niet goed verstaan had.

Bart gaf geen antwoord.

‘Hoe meen jy?’ vroeg Maritz weer.

Maar Bart zei niets. Zat te kijken door de open

deur naar de verte, zat te kijken naar alles wat hij verloren had, zat te kijken naar dat waar hij voor streed.

Na een tijd stond hij op. ‘Hulle het nou alles’, zei hij half uitdagend, ‘hulle het my grond, my vrou, my kinders; maar my het hulle nie. My sal hulle nooit kry nie. Hulle kan maar kom! hulle kan my maar in die tronk gooi, en hulle kan my grond vat, en my kinders vat; hulle kan my maar doodskiet ook, maar my sal hulle nie kry nie.’

Maritz keek hem aan; verschoof op zijn stoel; wendde zijn ogen naar de open deur.

‘My kry hulle nooit’, zei Bart. ‘Ek is Bart Nel; ek was Bart Nel van toe af al en ek is vandag nog hy; en ek sal in der eeuwigheid Bart Nel bly.’

Maritz dacht: ‘Hy praat snaaks die man, vanmiddag’ en stond op.

‘Dit lyk my of die beeste al aankom’, zei hij. ‘Ek wil dan maar loop. Naand Bart.’

Bart bleef heen en weer lopen in het kleine kamertje van de buitendeur naar de keukendeur en van de keukendeur naar de buitendeur. Hij sprak zijn gedachten half luid.

‘Ek kan nou sê soos Job’, zei hij. ‘Kaal het ek op die wêreld gekom en kaal sal ek daaruit gaan.’

Hij ging in de deur staan en zag over het veld, dat reeds onder schemering zich ging verschuilen; naar de witgouden horizon van den Westerhemel;

en hij zag in verbeelding zichzelf daar lopen over het donkere veld, zwaar en zwart, vermoeid, alleen in die wijde eenzaamheid, maar gaande naar dat verre, ruime licht, en zijn ziel in hem.